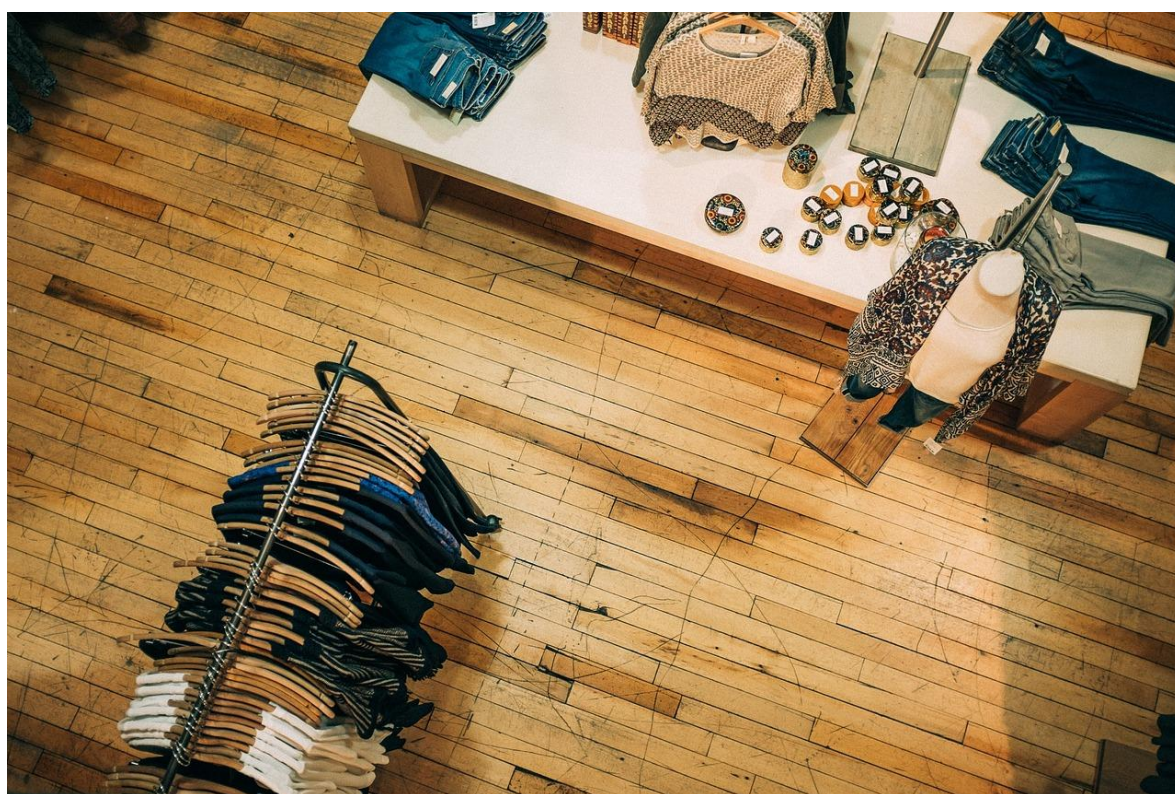

JAARVERSLAG 2023

Stichting Pensioenfonds Provisum

7 juni 2024

stichting pensioenfonds
Provisum

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE	2
VOORWOORD	4
KERNGEGEVENS (bedragen x € 1.000)	5
KARAKTERISTIEKEN VAN HET PENSIOENFONDS	6
<i>Profiel</i> 6	
<i>Missie en kernwaarden</i>	6
<i>Visie en strategie</i>	6
ORGANISATIE	9
BESTUURSVERSLAG	14
VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER 2023	15
TOEZICHT	23
UITVOERINGSKOSTEN	24
FINANCIËEL	28
UITVOERING PENSIOENREGELINGEN EN PREMIE	31
<i>Pensioenregeling B</i>	31
<i>Pensioenregeling B excedent</i>	31
<i>Pensioenregeling A 2006</i>	31
<i>Pensioenregeling A 2001</i>	31
<i>Vrijwillig aanvullend pensioen</i>	31
BELEGGINGEN VOOR RISICO VAN HET PENSIOENFONDS	37
MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD BELEGGEN	43
BELEGGINGEN VOOR RISICO VAN DE DEELNEMER	48
RISICOMANAGEMENT	50
VOORUITBLIK	58
VERKLARING COMPLIANCE OFFICER	59
VERSLAG EN OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN EN REACTIE BESTUUR	61
SAMENVATTING RAPPORTAGE RAAD VAN TOEZICHT EN REACTIE BESTUUR	65

JAARREKENING.....	70
BALANS PER 31 DECEMBER 2023 NA RESULTAATBESTEMMING	71
STAAT VAN BATEN LASTEN 2023	72
KASTROOMOVERZICHT	73
GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING EN RESULTAATBEPALING	74
RISICOBEBEERSING	80
TOELICHTING OP DE BALANS.....	87
NIET IN DE BALANS OPGENOMEN REGELINGEN EN VERPLICHTINGEN.....	94
VERBONDEN PARTIJEN	95
TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN	96
BESTEMMING VAN HET RESULTAAT	103
GEBEURTENISSEN NA BALANSDATUM.....	103
OVERIGE GEGEVENS	105
CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT	106
ACTUARIËLE VERKLARING	116
BIJLAGE 1: RELEVANTE NEVENFUNCTIES.....	118
BIJLAGE 2: INVENTARISATIE CODE PENSIOENFONDSEN	120
BIJLAGE 3: SFDR-BIJLAGE PENSIOENREGELING (ANNEX IV)	129
BIJLAGE 4: GEHANTEERDE BEGRIPPEN	141

VOORWOORD

Voor u ligt het jaarverslag van Stichting Pensioenfonds Provisum (hierna: het pensioenfonds of Provisum). Hierin leggen wij verantwoording af over 2023 en gaan wij in op de gebeurtenissen en ontwikkelingen in 2023.

Inleiding

Het jaar 2023 was een jaar van extremen en een jaar vol onrust. We hoopten dat de oorlog in Oekraïne voorbij zou zijn, maar daar is nu het complexe conflict in het Midden-Oosten bij gekomen. Ook in eigen land gebeurde er veel. Een gevallen kabinet, over het migrantenvraagstuk. Met als gevolg verkiezingen eind november. De verkiezingsuitslag, met een ruk naar rechts, heeft veel mensen verrast.

Financiële situatie

De indexatie van 14,33% per 1 januari 2023 had een behoorlijk gat geslagen in de financiële positie van het pensioenfonds. Maar door een positief rendement op de beleggingen van 9,4% is de maanddekkingsgraad in 2023 weer omhoog gekropen van 138,4% (december 2022) naar 143,6% (december 2023). De beleidsdekkingsgraad, de financiële graadmeter van het fonds, is in 2023 wel gedaald van 151,1% naar 143,9%. Dat komt doordat het gemiddelde van de 12 maanddekkingsgraden in 2023 lager was dan in 2022.

Met de inflatie was in 2023 ook iets vreemds aan de hand. Na de enorme prijsstijging in 2022, stelde het CBS eind oktober 2023 een prijsdaling vast. Het pensioenfonds hanteert deze prijsindex van oktober voor een eventuele verhoging van de pensioenen. Omdat deze negatief was, heeft het pensioenfonds voor het eerst in de geschiedenis de pensioenen niet verhoogd.

Wet toekomst pensioenen

Het jaar 2023 stond ook nadrukkelijk in het teken van de nieuwe regels voor pensioenen. De Wet toekomst pensioenen is per 1 juli 2023 in werking getreden en pensioenfondsen hebben tot 2028 de tijd om alle veranderingen te realiseren. Ons streven was om de nieuwe pensioenregeling op 1 januari 2025 in te laten gaan, maar die datum gaan we niet halen. Wij zijn met onze leveranciers een nieuwe planning aan het maken.

Beleggingen

Eind 2023 is het besluit genomen om te stoppen met actief beleggen van de aandelenportefeuille. Deze manier van beleggen heeft ons de afgelopen jaren te weinig gebracht. Daarom volgen we nu een vast mandje met aandelen, de benchmark. Dit heet passief beleggen. Bij dit passieve beleggen wijken we iets af van de benchmark door niet in bedrijven te beleggen die minder goed scoren op klimaat.

Personele ontwikkelingen

Eind 2023 is Ricardo Scholman als lid van het verantwoordingsorgaan overgestapt naar het bestuur. Tot september 2024 loopt hij mee als kandidaat-bestuurslid en zal dan Jan Bezemer vervangen. De vacature die hierdoor in het verantwoordingsorgaan ontstond, is begin 2024 opgevuld door Dick Vos. In 2023 heeft Joris Dankers, certificerend actuaaris en tevens houder en vervuller van de sleutelfunctie actuarieel beheer, afscheid genomen van het pensioenfonds. Hij is vervangen door Martin Wouda. Martin is ook werkzaam bij Aon Nederland CV.

Wij willen hier ook van de gelegenheid gebruik maken om iedereen voor zijn inzet te bedanken die in 2023 betrokken is geweest bij het pensioenfonds.

Amsterdam, 7 juni 2024

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Provisum

KERNGEGEVENS (bedragen x € 1.000)

	2023	2022	2021	2020	2019
Aantallen verzekerden per einde jaar:					
Actieve deelnemers met nog niet ingegaan pensioen	2.180	2.317	2.262	2.417	2.698
Gewezen deelnemers met premievrije aanspraken (slapers)	3.942	3.918	5.177	4.933	4.724
Pensioengerechtigden	2.936	2.931	2.901	2.853	2.768
Totaal	9.058	9.166	10.340	10.203	10.190
Indexatie					
Indexatie ingegane en premievrije pensioenen per 1-1 volgend boekjaar	0,00%	14,33%	3,42%	1,22%	2,72%
Indexatie opgebouwde aanspraken in de middelloonregeling per 1-1 volgend boekjaar	0,00%	14,33%	3,42%	1,22%	2,72%
Totale achterstand indexatie ten opzichte van de ambitie	0,00%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Pensioenuitvoering					
Feitelijke premie	7.240	6.053	11.487	9.278	5.082
Kostendeekkende premie	13.009	17.101	16.173	14.389	12.339
Premiedekkingsgraad	53%	30%	78%	64%	28%
Premiekorting*	7.822	7.257	0	0	3.975
Uitvoeringskosten pensioenen	2.332	1.963	1.952	2.038	1.985
Uitvoeringskosten per deelnemer	€ 365	€ 299	€ 302	€ 309	€ 291
Pensioenuitkeringen	49.379	43.569	42.474	42.153	40.943
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	966.109	948.929	1.146.350	1.233.632	1.175.187
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van de deelnemers	22.892	18.888	21.059	17.500	17.022
Totaal eigen vermogen	431.481	372.064	547.962	420.726	383.818
Vereist eigen vermogen	154.526	159.625	175.431	188.131	180.638
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,0%	104,0%	104,0%	104,0%	104,0%
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK (evenwichtswaarde)	115,6%	116,5%	115,0%	115,0%	115,2%
Dekkingsgraad	143,6%	138,4%	146,9%	133,6%	132,2%
Beleidsdekkingsgraad	143,9%	151,1%	142,8%	125,3%	131,3%
Reële dekkingsgraad**	124,9%	135,0%	133,5%	119,7%	125,0%
Beleggingen					
Beheerd vermogen door AFAM***	1.397.749	1.321.100	1.684.700	1.654.800	1.558.700
Rendement (na kosten)	9,4%	-19,7%	4,4%	8,4%	12,9%
Kosten vermogensbeheer (incl. transactiekosten)	6.043	6.712	8.573	8.023	7.944
Kosten vermogensbeheer als % van gemiddeld belegd vermogen (incl. transactiekosten)	0,45%	0,46%	0,52%	0,51%	0,52%
Beleggingen voor risico deelnemers	22.892	18.888	21.059	17.500	17.022

* De premiekorting over 2023 en 2022 is reeds verminderd met de vrijval aan uitvoeringskosten.

** Met ingang van 2023 worden de kasstromen die betrekking hebben op de indexatie verdisconteerd met een nettorendement op zakelijke waarden van 5,2% (tot 2023 was dit 5,6%).

*** In 2021 was dit exclusief de overige vorderingen en schulden.

KARAKTERISTIEKEN VAN HET PENSIOENFONDS

Profiel

Stichting Pensioenfonds Provisum is een ondernemingspensioenfonds, opgericht in 1943 en gevestigd in Amsterdam. Het voert de pensioenregelingen voor C&A Nederland C.V. en voor de door C&A aangewezen vennootschappen of rechtspersonen uit. Eind 2023 waren de volgende vennootschappen en rechtspersonen bij Provisum aangesloten:

- C&A Nederland C.V.
- Anthos Fund & Asset Management B.V.
- Anthos Private Wealth management B.V.
- Sub Tecto B.V. (voorheen COFRA Amsterdam B.V.)
- COFRA Amsterdam C.V. (voorheen Anthos Amsterdam C.V.)
- Porticus Amsterdam C.V.
- Redevco B.V.
- Redevco Nederland B.V.
- Fashion for Good B.V.
- Caresco C.V.
- Laudes B.V.
- Philanthropy Support B.V.

Het bestuur is in zijn besluitvorming geheel onafhankelijk van C&A en de overige aangesloten vennootschappen en rechtspersonen.

De medewerkers van het pensioenfonds nemen eveneens deel in de door het pensioenfonds uitgevoerde pensioenregelingen.

Missie en kernwaarden

Het pensioenfonds heeft als missie het uitvoeren van de pensioenregelingen, gebaseerd op solidariteit zoals deze tussen de werkgevers en (gewezen) werknemers zijn overeengekomen.

De kernwaarden zijn:

Betrouwbaarheid

Provisum heeft een integer professioneel bestuur en beheert het vermogen zorgvuldig. De deelnemers staan voor ons centraal, maar wij wegen bij iedere beslissing de belangen van alle stakeholders evenwichtig mee.

Verantwoord

Provisum streeft ernaar om met de beleggingen -binnen de mogelijkheden- een positieve bijdrage te leveren aan de samenleving.

Transparantie

Provisum communiceert transparant over (de uitvoering van) de pensioenregelingen, de financiële positie van het fonds, de risico's en overige relevante zaken op de website, in het Pensioenbericht en in het jaarverslag.

Kostenbewust

Provisum let op de kosten en probeert zo efficiënt mogelijk te werken. We denken altijd na over verbeteringen.

Visie en strategie

Het pensioenfonds streeft naar een toekomstbestendige en betrouwbare uitvoering van de pensioenregelingen binnen de wettelijke kaders. Hierbij wordt de koopkracht van de deelnemers zowel nu als in de toekomst zo goed als mogelijk in stand gehouden tegen een verantwoorde premie. Het is belangrijk om hierover met de deelnemers en werkgever

op heldere wijze te communiceren om hen te helpen om de juiste pensioenkeuzes te maken en inzicht te geven in de risico's, rechten en koopkracht.

Het fonds geeft uitvoering aan de pensioenregelingen zoals overeengekomen in de pensioenuitvoeringsovereenkomst met de werkgever. Deze uitvoering bestaat o.a. uit het beleggen van het beschikbare vermogen, het administreren van de pensioenaanspraken, het doen van uitkeringen en het informeren van belanghebbenden. Het bestuur is eindverantwoordelijk voor de uitvoering en houdt de regie over de werkzaamheden van het fonds. De pensioenreglementen en de uitvoeringsovereenkomst zijn beschikbaar op de website van Provisum.

In 2021 zijn de volgende strategische aandachtspunten benoemd:

1. Nieuwe Pensioen Contract
 - a. Stakeholder management
 - b. IT
 - c. Vermogensbeheer
2. Duurzaamheid
3. Bestuursvorm, successieplanning en druk vanuit (inter)nationale wetgeving
4. Vermogensbeheerder Anthos Fund & Asset Management (AFAM), omvang belegd vermogen en samenstelling klantenkring
5. IT

In 2023 is er regelmatig aandacht besteed aan deze strategische aandachtspunten. De huidige stand van zaken wordt hieronder per aandachtspunt weergegeven.

Ad. 1 Nieuwe Pensioen Contract

Stakeholdermanagement

Het pensioenstelsel in Nederland gaat ingrijpend veranderen. De Wet toekomst pensioenen (Wtp) die dat regelt is per 1 juli 2023 in werking getreden. De projectgroep bestaande uit vertegenwoordigers van sociale partners, Verantwoordingsorgaan, pensioenfonds en een adviseur is in 2023 meerdere keren bijeengekomen. De projectgroep is in het leven geroepen om partijen te informeren over bijvoorbeeld de inhoud en de voortgang van het transitietraject, niet om besluiten te nemen. Het fonds heeft een voortgangsdocument opgesteld dat periodiek geactualiseerd wordt.

Inmiddels is duidelijk geworden dat de oorspronkelijke planning met een implementatiedatum van 1 januari 2025 niet gehaald gaat worden. Na afstemming met de betrokken dienstverleners zal er een nieuwe planning opgesteld worden.

IT

Enkele medewerkers van het pensioenbureau hebben in 2023 verdere ervaring opgedaan met de 'digital twin' van de IT-serviceprovider, Lumera Nederland B.V. (verder te noemen Lumera). Dit is een database met een kopie van de huidige gegevens die in het systeem zitten. Hiermee wordt inzicht verkregen in de manier waarop wijzigingen in de nieuwe pensioenregeling in het systeem worden verwerkt. Ook kan de digital twin een vergelijking maken tussen de huidige en toekomstige pensioenaanspraken van de deelnemers. Maar voordat hierover gecommuniceerd kan worden richting deelnemers dienen eerst alle parameters van de nieuwe pensioenregeling bekend te zijn.

Vermogensbeheer

Begin 2023 is er een risicopreferentieonderzoek uitgevoerd onder alle deelnemers. Dit onderzoek brengt in kaart in hoeverre deelnemers beleggingsrisico willen en kunnen nemen. De resultaten van dit onderzoek zijn meegenomen in een eerste ALM-studie. Deze ALM-studie heeft onderzocht wat de meest optimale beleggingsmix is per leeftijdsgroep. Vervolgberekeningen inzake invaren en compensatie konden niet worden uitgevoerd vanwege capaciteitsproblemen bij de ALM-provider. Daarom heeft het fonds ervoor

gekozen om met een andere partij in zee te gaan en de eerste berekeningen nog eens dunnetjes over te doen ter validatie.

Ad. 2 Duurzaamheid

In 2023 zijn weer verdere stappen gezet op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB). De in 2021 gekozen standpunten met betrekking tot de SFDR zijn heroverwogen, er is beleid voor staatsobligaties opgesteld voor wat betreft corruptie en mensenrechten, de criteria voor hypotheekfondsen zijn aangescherpt en er is besloten om een CO₂-reductie scenario toe te passen bij de aandelenportefeuille (zie ook de paragraaf over maatschappelijk verantwoord beleggen verderop in dit jaarverslag).

Ad. 3 Bestuursvorm, successieplanning en druk vanuit (internationale) regelgeving.

In 2022 is geconcludeerd dat de huidige uitvoeringsvorm en bestuursmodel voor nu de beste optie zijn. Hier is verder geen aandacht meer aan besteed in 2023. Na implementatie van de Wtp zal dit opnieuw worden geëvalueerd. Wat betreft de successieplanning is er uitgebreid stil gestaan bij de opvolging van de Gert Jan Pieters, de huidige voorzitter van het fonds. Er heeft zich een interne kandidaat gemeld, Linda ten Broeke, die de functie van voorzitter eind 2024 zal overnemen. Ook de andere functies en rollen van Gert Jan zijn verdeeld. Tevens is er afgesproken dat er na het aftreden van de voorzitter er nog een beroep op hem gedaan kan worden, bijvoorbeeld in het kader van de Wtp. Ook met Jan Bezemer, voorzitter van de beleggingscommissie, zijn afspraken gemaakt voor de periode na zijn aftreden uit het bestuur vanwege het bereiken van de maximale bestuurs-termijn. Hij zal vanaf september 2024 als adviseur aanblijven van de beleggingscommissie, in ieder geval gedurende het transitieproces naar de Wtp. Ook met de bestuursleden waarvan de eerste bestuurstermijn in 2024 afloopt, zijn duidelijke afspraken gemaakt over de verlenging van de termijn met het oog op het transitieproces.

Ad. 4 AFAM, omvang belegd vermogen en samenstelling klantenkring

AFAM is erin geslaagd om enkele nieuwe externe klanten aan zich te binden met een toename van het belegde vermogen tot gevolg. Daarom ziet het bestuur dit niet meer als een strategisch aandachtspunt. Het blijft nog wel een punt van aandacht, met name de samenstelling van de klantenkring vanwege het ontbreken van een ander Nederlands pensioenfonds.

Ad. 5 IT

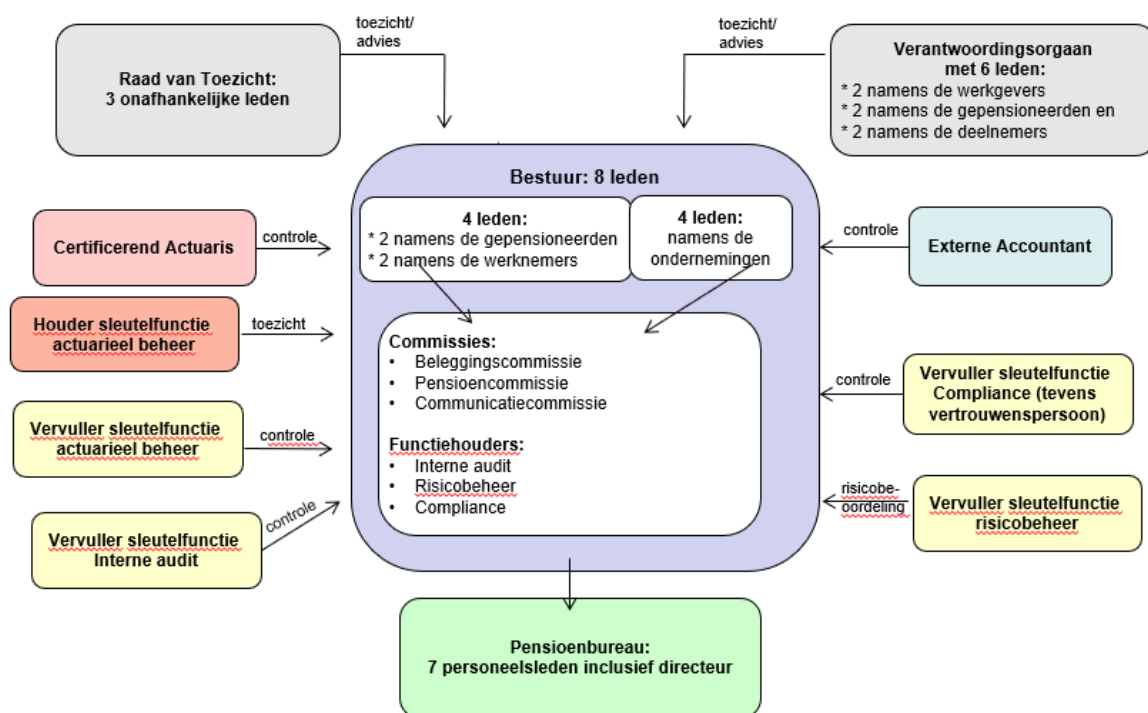
De IT-werkgroep was ingericht om extra aandacht te besteden aan IT en de kennis op het gebied van IT bij het bestuur te vergroten. De werkgroep IT heeft het fonds in staat gesteld het onderwerp IT en daarmee samenhangende governance op een hoger niveau te tillen. De in de werkgroep te behandelen onderwerpen werden steeds meer operationeel van aard en zijn goed ingebed bij het pensioenbureau. Dit heeft het bestuur in 2023 doen besluiten om de werkgroep IT af te schaffen. Vanuit het bestuur is er één bestuurslid aangewezen met verhoogde aandacht voor IT-gerelateerde zaken, Leon Dijkstra.

In januari 2023 is de Digital Operational Resilience Act (DORA) in werking getreden. Financiële ondernemingen hebben 2 jaar de tijd om aan de wetgeving te voldoen. De DORA moet onder andere de risico's van cyberaanvallen mitigeren. De implementatie van de DORA ligt met name bij COFRA IT als centrale infrastructuur dienstverlener. De directeur en Leon Dijkstra houden controle op de implementatie.

De strategische aandachtspunten en de (voortgang van de) risico-mitigerende maatregelen komen periodiek tijdens de bestuursvergaderingen aan bod. In 2024 zal er tijdens de off-site bijeenkomst weer aandacht besteed worden aan een update van de strategische aandachtspunten.

ORGANISATIE

Organigram eind 2023

Bestuur

Het bestuur is belast met het besturen van het pensioenfonds en is paritair samengesteld. Het bestaat uit vier leden namens de vennootschappen en vier leden namens deelnemers en gepensioneerden.

De samenstelling van het bestuur per 31 december 2023 is als volgt:

	M / V	Geb. jaar	Vertegenwoordiging	Lid van bestuur sinds	Einde zittingstermijn
Lidy Beute	V	1967	namens vennootschappen	09-04-2020	09-04-2024*
Jan Bezemer	M	1959	namens gepensioneerden	16-09-2016	16-09-2024
Madelon Flint	V	1964	namens vennootschappen	21-04-2023	21-04-2027*
Linda ten Broeke	V	1974	namens vennootschappen	16-02-2018	16-02-2026
Leon Dijkstra	M	1989	namens deelnemers	22-04-2022	22-04-2026*
Makkie Konijn	M	1962	namens deelnemers	06-11-2020	06-11-2024*
Gert Jan Pieters (voorzitter)	M	1951	namens vennootschappen	13-12-2013	13-12-2024
Ric v.d. Woude	M	1959	namens gepensioneerden	26-06-2020	26-06-2024*

* Nog herbenoembaar voor een bestuurstermijn van 4 jaar.

In 2023 is Madelon Flint benoemd als bestuurslid en is Ricardo Scholman benoemd als kandidaat bestuurslid. Ricardo zal vanaf september 2024 Jan Bezemer vervangen.

Dagelijks Bestuur

Het dagelijks bestuur (DB) is belast met de dagelijkse leiding van het pensioenfonds en wordt gevormd door de voorzitter, de directeur, de adjunct-directeur en een tweede bestuurslid. De taken en werkwijze van het Dagelijks Bestuur zijn vastgelegd in het Reglement Dagelijks Bestuur.

Bestuurscommissies

Het bestuur laat zich ondersteunen door het Dagelijks Bestuur (DB) en drie permanente commissies, te weten: de beleggingscommissie, de pensioencommissie en de communicatiecommissie.

De commissies bestaan uit ten minste twee bestuursleden en een externe adviseur en worden ondersteund door minimaal één vertegenwoordiger van het pensioenbureau. De taak van de commissies is om de besluitvorming binnen het bestuur voor te bereiden, de voorstellen binnen het bestuur toe te lichten en toe te zien op de aan de commissies toegewezen deelterreinen. De taken en werkwijze van de commissies zijn vastgelegd in het Reglement Commissies Bestuur.

De personele invulling van het dagelijks bestuur en de commissies is per ultimo 2023 als volgt:

Dagelijks Bestuur	Pensioen-commissie	Beleggings-commissie	Communicatie-Commissie
Gert Jan Pieters	Ric van der Woude	Jan Bezemer	Makkie Konijn
Leon Dijkstra	Madelon Flint	Gert Jan Pieters	Gert Jan Pieters

Sleutelfuncties

Het bestuur heeft vier sleutelfuncties ingericht, te weten op de gebieden van interne audit, risicobeheer, compliance en actuariel beheer. De sleutelfuncties hebben een controlerende en in voorkomende gevallen adviserende rol en moeten onafhankelijk functioneren van de uitvoerende werkzaamheden waarop zij toezien resp. die zij controleren.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen een houder van een sleutelfunctie en een vervuller van een sleutelfunctie. De houder is een natuurlijk persoon die eindverantwoordelijk is voor de uitoefening van de taken die vallen onder de desbetreffende sleutelfunctie. De vervuller is een organisatie die betrokken is bij de uitvoering van de taken die vallen onder de sleutelfunctie.

Het fonds heeft de sleutelfuncties eind 2023 als volgt ingericht:

Sleutelfunctie	Houder	Vervuller
Risicobeheer	Linda ten Broeke (bestuurslid)	AethiQs
Interne audit	Ric van der Woude (bestuurslid)	Baker Tilly
Compliance	Leon Dijkstra (bestuurslid)	TriVu
Actuariel beheer	Martin Wouda (tevens certificerend actuaris)	Aon

Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het door het bestuur gevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst. Jaarlijks stelt het Verantwoordingsorgaan een oordeel op over het handelen van het bestuur. U leest dit oordeel over 2023 verderop in dit jaarverslag.

De taken en verantwoordelijkheden van het Verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in de statuten en in het Reglement Verantwoordingsorgaan. Daarin is eveneens geregeld dat het Verantwoordingsorgaan het recht heeft om advies uit te brengen aan het bestuur over onderwerpen die in de Pensioenwet zijn vastgelegd. In 2023 heeft het Verantwoordingsorgaan onder meer advies uitgebracht over de volgende onderwerpen:

- Het beloningsbeleid;
- Het communicatiebeleid;
- De klachten- en geschillenregeling;
- De reglementen van de Raad van Toezicht en het Verantwoordingsorgaan;
- De uitvoeringsovereenkomst.

De samenstelling van het Verantwoordingsorgaan is per ultimo 2023 als volgt:

	M / V	Geb. jaar	Vertegenwoordiging	Lid van VO sinds	Einde zittingstermijn
Jelle ter Laak	M	1971	namens vennootschappen	feb. 2023	feb. 2027*
Remco Gerlof	M	1970	namens vennootschappen	jan. 2017	jan. 2025
vacature			namens gepensioneerden		
Francoise Schoordijk	V	1966	namens deelnemers	jan. 2020	jan. 2024*
Esther Pennings	V	1981	namens deelnemers	april 2021	april 2025*
Dick van der Windt (voorzitter)	M	1946	namens gepensioneerden	maart 2014	maart 2025

* Nog herbenoembaar voor een termijn van 4 jaar.

Door het vertrek van Ricardo Scholman bij het Verantwoordingsorgaan was er eind 2023 sprake van een vacature. Deze is inmiddels opgevuld door Dick Vos.

Raad van Toezicht

Het interne toezicht wordt bij Provisum uitgevoerd door een Raad van Toezicht. Deze heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De Raad van Toezicht staat het bestuur ook met raad terzijde. De taken en bevoegdheden van de Raad van Toezicht zijn vastgelegd in de statuten, in het Reglement Raad van Toezicht en in afzonderlijke opdrachtbevestigingen. De Raad van Toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van haar taken aan het Verantwoordingsorgaan. De bevindingen van de Raad van Toezicht zijn verderop in dit jaarverslag opgenomen.

In de Raad van Toezicht zitten de volgende personen per ultimo 2023:

	Lid sinds	Benoemd tot
Roland de Greef	juli 2018	juli 2025
Fridoline van Binsbergen-Stierum	september 2022	september 2025*
Anneke van der Meer (voorzitter)	juli 2022	juli 2025*

* Nog herbenoembaar voor maximaal drie jaar (in termijnen van een jaar).

Leden van de Raad van Toezicht worden voor een periode van drie jaar benoemd met een jaarlijkse verlengingsmogelijkheid tot maximaal nog eens drie jaar. Eind 2023 heeft Anneke van der Meer aangegeven met de werkzaamheden voor Provisum te willen stoppen per juli 2024. Hierop is Roland de Greef gevraagd om zijn termijn met nog maximaal één jaar te verlengen. Hij is hiertoe bereid en na de bindende voordracht van het Verantwoordingsorgaan is zijn termijn verlengd tot juli 2025. Inmiddels is er ook een vervanger voor Anneke van der Meer gevonden in de persoon van Haitse Hoos. Haitse zal, na goedkeuring door De Nederlandsche Bank, vanaf 1 juli 2024 Anneke vervangen.

Pensioenbureau

Aan het pensioenfonds is een pensioenbureau verbonden. De medewerkers van het pensioenbureau zijn in dienst van het fonds en belast met de uitvoering van de pensioenregeling(en) en ondersteunende werkzaamheden ten behoeve van het bestuur en de bestuurscommissies. Het pensioenbureau staat onder leiding van de directeur die benoemd wordt door het bestuur. De directeur rapporteert op kwartaalbasis over de werkzaamheden aan het bestuur.

De bezetting van het pensioenbureau ziet er eind 2023 als volgt uit:

Marry Dijkstra	Diana Roodt
Natascha Endema (adj. directeur)	Henk Spitteler
Joost van Engers (directeur)	Henri van Unen
Melinda Onrust	

Vermogensbeheerder

Het bestuur laat het beheer van de beleggingen van het fonds door de vermogensbeheerder Anthos Fund & Asset Management BV (AFAM) uitvoeren. AFAM beschikt over een uitgebreide beleggingsdeskundigheid en over goede contacten met tal van beleggingsprofessionals. De backoffice is door AFAM uitbesteed aan Caceis. De premies en kapitalen in de beschikbare premieregelingen worden belegd door ABN AMRO Pension Services volgens het zogenaamde lifecycle principe. Robeco Institutional Asset Management BV adviseert het pensioenfonds over het vaststellen van de lifecycle mixen.

Privacy Officer

Als privacy officer is TriVu, in de persoon van Harmen Pullen, benoemd. De privacy officer ondersteunt het bestuur bij de naleving van de Algemene Verordening Gegevensbescherming. Het bestuur is eindverantwoordelijk voor de naleving.

Compliance Officer (vervuller sleutelfunctie compliance)

De compliance officer heeft als hoofdtaak het controleren van en dienen als vraagbaak ten aanzien van de naleving van wet- en regelgeving en de gedragscode van het pensioenfonds. Als compliance officer van het pensioenfonds is TriVu, in de persoon van Harmen Pullen, benoemd.

Riskmanager (vervuller sleutelfunctie risicobeheer)

Op het gebied van risicobeheer wordt beoogd dat Provisum een totaalbeeld heeft van de verschillende risico's waaraan het pensioenfonds wordt blootgesteld. De vervuller van de sleutelfunctie risicobeheer heeft hierin een ondersteunende rol. Het bestuur heeft AethiQs, in de persoon van Steven Verschuren, als vervuller van de sleutelfunctie risicobeheer benoemd. De ondersteuning van AethiQs bestaat o.a. uit de volgende activiteiten:

- Ondersteunen bij 2^e lijn opinie: geven van een risico-oordeel bij belangrijke beleidsvoorstellen.

- Schrijven van het kwartaalrapport ten behoeve van het bestuur.
- Risk-to-risk meetings houden met de 2^e lijn van de belangrijkste uitbestedingspartners van Provisum.

Interne auditor (vervuller sleutelfunctie interne audit)

De vervuller van de sleutelfunctie interne audit maakt gebruik van interne audits bij het beoordelen, monitoren en rapporteren over de opzet, het bestaan en de werking (adequaatheid en doeltreffendheid) van de interne controlemechanismen en andere procedures en maatregelen ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering van het pensioenfonds. Als vervuller van de interne auditfunctie heeft het pensioenfonds Baker Tilly benoemd.

Certificerend Actuaris (tevens houder en vervuller sleutelfunctie actuariel beheer)

De certificerend actuaris beoordeelt de financiële positie van het fonds en beschrijft zijn bevindingen in het rapport van de certificerend actuaris. Als houder en vervuller van de sleutelfunctie actuariel beheer wordt er op kwartaalbasis gerapporteerd. Voor het verslagjaar 2023 is Martin Wouda van Aon Nederland CV aangesteld als certificerend actuaris. Hij is tevens houder en vervuller van de sleutelfunctie actuariel beheer.

Adviserend Actuaris

De adviserend actuaris adviseert het pensioenfonds in pensioen-technische aangelegenheden en stelt het actuariel rapport op. Als adviserend actuaris is Mark van de Velde aangewezen. Hij is werkzaam bij Aon Nederland CV.

Externe accountant

De accountant controleert jaarlijks de administratie van het pensioenfonds, waaronder de jaarrekening en de staten voor De Nederlandsche Bank N.V. (DNB). Voor het jaarverslag 2023 is Steven Spiessens van Ernst & Young Accountants LLP de controlerend accountant.

VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER 2023

Vergaderingen en besluiten

Het bestuur heeft in 2023 tien keer vergaderd. De gebruikelijke tweedaagse bijeenkomst van het bestuur heeft plaatsgevonden in juni.

In de bestuursvergaderingen zijn onder andere de volgende besluiten genomen:

- Het vaststellen van het jaarverslag over het jaar 2022;
- Het wijzigen van verschillende documenten, o.a. het Beloningsbeleid, IT-beleid, Communicatiebeleidsplan, Abtn en de pensioenreglementen;
- Het heroverwegen van de in 2021 genomen besluiten met betrekking tot de Sustainable Finance Disclosure Regulation (zie ook het hoofdstuk over maatschappelijk verantwoord beleggen);
- Het verkopen van de actieve aandelenportefeuille en enkel nog passief te beleggen.
- Het toepassen van een klimaat overlay bij het passieve aandelenmandaat (zie ook het hoofdstuk over maatschappelijk verantwoord beleggen);
- Het tussentijds aanpassen van de rentecurve en hiermee de rendementscurve die o.a. gebruikt wordt voor de berekening van de pensioenpremie;
- Het niet verhogen van de pensioenen per 1-1-2024 als gevolg van de negatieve prijsontwikkeling in de periode november 2022 tot november 2023;
- Het verlenen van een premiekorting aan de werkgevers in 2024.

Evenwichtige belangenafweging

Tussentijdse aanpassing rentecurve

Door een wettelijke aanpassing van de maximale parameters zou de gedempte kostendekkende premie na 2023 omhoog gaan. Provisum heeft, na advies van het Verantwoordingsorgaan, van de mogelijkheid gebruik gemaakt om tussentijds de rentecurve aan te passen en het rendement op de vastrentende waarden opnieuw vast te zetten voor een periode van 5 jaar. Voorwaarde hierbij is dat de feitelijke premie in 2024 niet onder de premie van 2023 uit mag komen. Het bestuur heeft bij zijn besluit de verschillende belangen in kaart gebracht en geconstateerd dat er geen belangen geschaad worden. De werkgever had al zicht op een premiekorting in 2024, waarbij de premie in 2023 als minimum geldt. En voor de deelnemers heeft het besluit geen wijzigingen tot gevolg, de opbouw blijft hetzelfde.

Indexatie en premiekorting

Ook bij het besluit inzake het niet verhogen van de pensioenen en het verlenen van de premiekorting aan de werkgevers zijn de belangen van alle stakeholders evenwichtig afgewogen en is er gehandeld conform vastgelegd beleid. Over het indexatiebesluit is uitgebreid gecommuniceerd door middel van de digitale nieuwsbrief en op de website. De gepensioneerden zijn in januari 2024 persoonlijk op de hoogte gebracht door middel van een persoonlijke brief. De deelnemers en gewezen deelnemers worden nog persoonlijk op de hoogte gebracht voor middel van de begeleidende brief bij hun jaarlijks pensioenoverzicht.

Verder is er in het jaar 2023 aandacht besteed aan de hiernavolgende onderwerpen.

Wet toekomst pensioenen

Op 1 juli 2023 is de Wet toekomst pensioenen (Wtp) in werking getreden. Pensioenfondsen krijgen tot 1 januari 2028 de tijd om hun pensioenregelingen aan te passen aan de nieuwe pensioenregels.

Gemaakte (voorlopige) keuzes

De projectgroep bestaande uit vertegenwoordigers van sociale partners, Verantwoordingsorgaan, bestuur, pensioenbureau en een adviseur van Aon is in 2023 een aantal keren bijeen gekomen. In de projectgroep zelf worden geen besluiten genomen, maar is bedoeld om iedereen op de hoogte te houden van de ontwikkelingen rondom de Wtp, de voortgang van de transitie en genomen besluiten. In 2022 hebben sociale partners een voorlopige keuze gemaakt voor de solidaire premiereregeling, invaren van de opgebouwde aanspraken en voor Provisum als uitvoerder. Er dienen nog uitgebreide berekeningen gemaakt te worden. Deze berekeningen kunnen pas in 2024 worden gemaakt. Dat is later dan gepland waardoor de planning om per 1 januari 2025 over te gaan naar de nieuwe pensioenregeling niet meer haalbaar is. Een nieuwe implementatiedatum is nog niet vastgesteld.

Beleggingsbeleid en werkgroep Wtp

Er is een werkgroep ingesteld die zich o.a. bezighoudt met de uitwerking van het beleggingsbeleid en de inrichting van de lifecycles in de nieuwe regeling en de daarbij behorende berekeningen. De bevindingen en resultaten worden uitgewerkt in voorstellen voor het bestuur. De resultaten van het risicopreferentieonderzoek, dat begin 2023 heeft plaatsgevonden, worden bij de uitwerkingen meegenomen.

In aanloop naar de nieuwe pensioenregeling heeft de beleggingscommissie onderzocht hoe het de hoge dekkingsgraad van Provisum kan beschermen. Dit heeft er begin 2024 toe geleid dat het bestuur heeft besloten de renteafdekking tijdelijk te verhogen van 60% naar 100%. Deze verhoging van de renteafdekking geldt tot aan de invoering van de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp. Vanwege het tijdelijke karakter heeft het besluit enkel consequenties voor de korte termijn risicohouding; de ondergrens voor het vereist eigen vermogen wordt verlaagd. De aanpassing is afgestemd met de Raad van Toezicht, het Verantwoordingsorgaan en de sociale partners.

IT en administratiesysteem

Met de IT-serviceprovider, Lumera B.V., is het traject inzake de 'digital twin' in 2023 voortgezet. Er is verdere ervaring opgedaan met deze tweede database die de effecten van de solidaire premiereregeling voor het pensioenfonds op deelnemersniveau kan doorrekenen. Zo kan bij de overgang een vergelijking worden gemaakt tussen de huidige pensioenaanspraken en de pensioenaanspraken op basis van de nieuwe pensioenregeling.

Datakwaliteit

In aanloop van de nieuwe pensioenregeling heeft Provisum onderzoek gedaan naar de datakwaliteit bij het fonds. Dit is een belangrijk onderdeel van het door Provisum op te stellen implementatieplan. Om pensioenfonds te helpen bij het aantoonbaar maken van de datakwaliteit heeft de Pensioenfederatie het Kader Datakwaliteit opgesteld. De in dit kader benoemde fases zijn door het fonds uitgewerkt met ondersteuning van een externe partij, AethiQs. Er is voor gekozen om geen generieke data analyse uit te voeren, maar te steunen op het Quinto-P onderzoek dat in 2020 door BakerTilly is uitgevoerd aangevuld met een specifieke analyse op de risicogroepen. Vervolgens hebben de sleutelfunctiehouders risicobeheer en actuariael beheer hun opinie gegeven. Door middel van een afzonderlijke opdracht heeft EY een Agreed Upon Procedures uitgevoerd. Hiermee toetst de accountant of het fonds de diverse fases van het Kader Datakwaliteit heeft doorlopen. Eind 2023 is het bestuur akkoord gegaan met het dossier datakwaliteit en is deze begin 2024 voor partiële beoordeling aan De Nederlandsche Bank voorgelegd. In een gesprek met DNB, gehouden op 7 maart 2024, heeft DNB aangegeven dat het dossier nog niet voldoet door het ontbreken van de generieke data analyse. Dit betekent dat Provisum het dossier zal moeten aanpassen en uitbreiden waarna het dossier opnieuw ingediend moet worden bij DNB.

Communicatie

De communicatiecommissie bereidt zich voor om het traject van de communicatie met de deelnemers gereed te hebben wanneer de details voor de voorgestelde regeling en de

daarbij behorende berekeningen gereed zijn. In aanloop hier naartoe ontvangen deelnemers algemene informatie over de nieuwe pensioenregels. Naast het speciale deel van de website dat hiervoor is ingericht zijn er in 2023 twee nieuwsbrieven over de Wtp verstuurd en een uitnodiging voor deelname aan het risicopreferentieonderzoek. Ook hebben er in november twee webinars plaatsgevonden over de Wtp waarin deelnemers algemene informatie hebben ontvangen over de Wtp. De communicatiecommissie is in 2023 gestart met het opstellen van het communicatieplan Wtp.

Voortgangsdokument

Op kwartaal basis wordt het bestuur uitgebreid geïnformeerd over het transitieproces en de stand van zaken door middel van het voortgangsdokument, evenals het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht.

Beëindiging contract ABN AMRO Pension Services

In 2023 heeft ABN AMRO Pension Services (AAPS) te kennen gegeven de dienstverlening inzake de beschikbare premiereregelingen per 1 januari 2024 te beëindigen. Deze eenzijdige opzegging was een onaangename verrassing voor Provisum. Dit zou namelijk betekenen dat het voor een nog relatief korte periode, tot overgang naar de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp, een nieuwe uitvoerder zou moeten vinden of de regelingen zelf zou moeten uitvoeren. Er hebben een aantal gesprekken met AAPS plaatsgevonden en AAPS is bereid gevonden de dienstverlening gedeeltelijk voort te zetten. Wat betekent dit voor de beschikbare premiereregelingen:

- Tot 1 juli 2024 wordt de dienstverlening door AAPS volledig voortgezet;
- Vanaf 1 juli 2024 wordt er geen premie meer gestort bij AAPS, maar wordt met de premie direct pensioen bij Provisum ingekocht;
- Vanaf 1 januari 2025 kan er niet meer vrijwillig gespaard worden in de vrijwillige aanvullende pensioenregeling;
- De opgebouwde kapitalen kunnen tot 1 januari 2025 achterblijven bij AAPS die de kapitalen belegt conform de betreffende lifecycle van de deelnemer. Ook het webportaal blijft beschikbaar voor de deelnemers;
- Wat er met de opgebouwde kapitalen na 2024 gebeurt, is op het moment van het schrijven van dit verslag nog niet bekend.

Uitbesteding

Van uitbesteding is sprake indien het pensioenfonds op structurele basis kerndiensten of faciliteiten, welke deel uitmaken van het met de uitvoering van de pensioenregeling samenhangende of daaraan ondersteuning verlenende bedrijfsprocessen, door een derde laat uitvoeren. Processen kunnen worden uitbesteed, maar de eindverantwoordelijkheid blijft bij het bestuur liggen. Het beleid voor uitbesteding is vastgelegd in het Uitbestedingsbeleid.

Met de belangrijkste uitbestedingspartners, waaronder Anthos Fund & Asset Management BV (AFAM), zijn de afspraken vastgelegd in contracten en Service Level Agreements. De deelnemers- en pensioenadministratie van de uitkeringsregelingen wordt in eigen beheer uitgevoerd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het pensioenadministratiesysteem AxyLife van de onderneming Lumera. Voor de uitbetaling van de pensioenen wordt gebruik gemaakt van de excassomodule van AxyLife. Ook met Lumera zijn de afspraken vastgelegd in contracten en Service Level Agreements.

Van de belangrijkste uitbestedingspartners, Lumera B.V., AFAM en COFRA IT, is een ISAE3402 type II verklaring ontvangen. Dit is een door een auditor opgestelde verklaring waarmee de desbetreffende organisatie aantoont dat de interne processen beheerst worden. De verklaringen worden door het fonds geanalyseerd en er wordt, indien nodig, nader overlegd met de uitbestedingspartner.

Van AAPS is over 2023 geen ISAE3402 type II verklaring ontvangen. Het kan dus niet aantonen dat het de interne processen beheerst. Gezien het voornemen van AAPS om de dienstverlening (gedeeltelijk) te beëindigen wordt in de toekomst ook geen verklaring meer verwacht. AAPS steunt bij een groot aantal processen op onderdelen van ABN AMRO. Zo is er wel een type II verklaring ontvangen van ABN AMRO Securities Operations. Dit is de afdeling die voor AAPS de transacties uitvoert en de effecten bewaart.

Informatiebeveiliging en IT

Het bestuur ziet informatiebeveiliging en IT als een dominante factor voor een integere en beheerste bedrijfsvoering. Het is dan ook één van de strategische aandachtspunten van het bestuur en er wordt daarom veel aandacht aan besteed. Verderop in het onderdeel over de risico's wordt hier uitgebreid op ingegaan.

Compliance, integriteit en beloningen

Het bestuur hecht grote waarde aan een integere bedrijfsvoering. Een integere bedrijfsvoering gaat verder dan het alleen voldoen aan de externe en interne wet- en regelgeving. Het gaat ook om het hebben van een cultuur waarin het vanzelfsprekend is dat de betrokkenen bij het pensioenfonds handelen in overeenstemming met de geldende maatschappelijke normen en interne regelgeving. Het bestuur laat zich hierbij ondersteunen door de sleutelfunctie compliance. Voor het invullen van de sleutelfunctie-ervuller compliance (compliance officer) is gekozen voor een externe en onafhankelijke partij, TriVu in de persoon van Harmen Pullen. Deze ziet toe op de naleving van wet- en regelgeving op het gebied van compliance en integriteit en op naleving van de gedragscode van het pensioenfonds. Een verklaring van de vervuller van de sleutelfunctie is verderop in dit bestuursverslag opgenomen.

De risico's op het gebied van integriteit inclusief een overzicht van de beheersmaatregelen zijn opgenomen in een Systematische Integriteitsrisicoanalyse (SIRA). Indien het bestuur van mening is dat een risico niet voldoende beheerst wordt, zal het onderzoek doen naar verbetering of uitbreiding van beheersmaatregelen.

De ontwikkelingen in wet- en regelgeving worden door het bestuur nauwgezet gevolgd. Voor het fonds relevante wijzigingen worden geanalyseerd en de opvolging ervan wordt besproken in de bestuursvergaderingen. Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving door het fonds.

Gedragscode

Alle aan Provisum verbonden personen hebben door middel van ondertekening van de jaarlijkse verklaring aangegeven dat zij zich in 2023 aan de regels in de gedragscode hebben gehouden.

Beloningsbeleid

Het bestuur voert een beheerst en transparant beloningsbeleid dat te vinden is op de website van Provisum.

De beloning van de leden van het bestuur en het Verantwoordingsorgaan van het fonds is gerelateerd aan de taken en verantwoordelijkheden alsmede de tijdsbesteding. Een bestuurslid wordt geacht een dag per week (= 0,2 FTE) te besteden aan het besturen van het pensioenfonds. Als beloning voor deze bestuurswerkzaamheden is een normbedrag vastgesteld van € 16.960 per jaar (op basis van 0,2 FTE).

Voor de leden van het Verantwoordingsorgaan is de vergoeding gebaseerd op het normbedrag van 2022, te weten € 16.000. Omdat er een beperktere tijdsbesteding van toepassing is, wordt er een correctiefactor toegepast van 0,35 voor leden van het Verantwoordingsorgaan en voor de voorzitter van 0,45 op de normfactor van 0,2 FTE.

Indien het normbedrag hoger is dan het salaris uit hoofde van het dienstverband met een van de aangesloten werkgevers (op basis van 0,2 FTE), ontvangt het desbetreffende lid een vergoeding van het verschil vanuit het pensioenfonds. Pensioengerechtigde leden van het bestuur en Verantwoordingsorgaan die niet in loondienst zijn bij een van de aangesloten werkgevers ontvangen het normbedrag. Een lid van de Raad van Toezicht ontvangt een bedrag van € 13.000 per jaar en de voorzitter een bedrag van € 16.500 per jaar.

De totale beloning voor het gehele bestuur en het Verantwoordingsorgaan over 2023 bedroeg € 63.117,90 (2022: € 66.782). In 2023 is er aan de RvT- leden een vergoeding betaald van in totaal € 42.500 (2022: € 39.680).

Functioneren bestuur

Het eigen functioneren is voor het bestuur een continu aandachtspunt. Het bestuur evalueert jaarlijks het functioneren als geheel, soms op onderdelen, en van de individuele bestuursleden. In 2023 is dit op verschillende manieren gebeurd, namelijk:

- Individuele einde jaargesprekken tussen de voorzitter en de bestuursleden afzonderlijk (februari/maart 2023).
- Evaluatie functioneren en geschiktheid bestuur en evaluatie van de bestuursvergaderingen (tijdens tweedaagse sessie, juni 2023).
- Evaluatie van het functioneren als team (september 2023).

Over het algemeen zijn de bestuursleden tevreden over de vergaderingen, de voorbereiding en de sfeer tijdens de vergaderingen. Wel is er door de meerderheid van de bestuursleden aangegeven dat de hoeveelheid te lezen informatie per vergadering veel is. Hierop is besloten om consequent te werken met samenvattingen en te trachten de stukken eerder beschikbaar te stellen. De Wtp wordt genoemd als een gebied waar het bestuur meer tijd aan wil en moet besteden, o.a. door additionele educatie door middel van kennis sessies. Tevens is er een nieuwe systematiek besproken om de (gewenste) deskundigheid van de bestuursleden op individueel en collectief niveau in kaart te brengen.

Privacy

Provisum leeft de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfonds (hierna: Gedragslijn) na. Deze Gedragslijn beschrijft hoe de pensioensector persoonsgegevens verwerkt en maakt aan alle deelnemers duidelijk hoe er omgegaan wordt met hun gegevens. Dit betekent o.a. dat het fonds:

- Alleen persoonsgegevens verzamelt voor welbepaalde en uitdrukkelijk omschreven doeleinden en deze heeft vastgelegd in een verwerkingsregister;
- Alleen verwerkingen van persoonsgegevens doet die noodzakelijk zijn (minimale gegevensverwerking);
- Een functionaris gegevensbescherming heeft;
- De rechten respecteert van betrokkenen (inzage, correctie, gegevenswissing, beperking en overdraagbaarheid);
- Een beleid inzake bewaartermijnen heeft;
- Een privacyverklaring op de website heeft gepubliceerd waarin o.a. de rechten van betrokkenen zijn vermeld;
- Verwerkersovereenkomsten heeft met partijen met wie de persoonsgegevens worden gedeeld;
- Passende technische en organisatorische maatregelen heeft getroffen om datalekken te voorkomen;
- Een proces heeft in het geval van eventuele datalekken.

Vanuit de Sleutelfunctie Compliance is in 2023 besloten om onderzoek te doen naar de naleving van de geactualiseerde Gedragslijn. De Functionaris Gegevensbescherming,

Harmen Pullen, heeft dit onderzoek begin 2024 afgerond. De conclusie van dit onderzoek is dat de privacy documenten van het pensioenfonds van goede kwaliteit zijn. Er zijn geen bevindingen gevonden dat het pensioenfonds niet voldoet aan de Gedragslijn en/ of de AVG. Wel kunnen de privacy documenten op een paar punten wat aangescherpt worden zodat praktijk en beleid meer in lijn met elkaar zijn.

Goed pensioenfondsbestuur

Goed pensioenfondsbestuur komt tot uiting in de wijze van besturen, toezicht houden en verantwoording afleggen. De pensioensector heeft hiervoor een gedragscode opgesteld, de Code Pensioenfonds. Het pensioenfonds moet de Code via zelfregulering naleven volgens het 'pas toe of leg uit' principe. Dat houdt in dat de normen uit de Code worden toegepast of, waar het afwijkt, wordt uitgelegd waarom het afwijkt. Het pensioenfonds voldoet aan de normen in de Code met uitzondering van norm 33. Een toelichting op deze norm en op de normen waarover gerapporteerd dient te worden, volgt hieronder. De volledige Checklist Code Pensioenfonds is als bijlage bij het jaarverslag opgenomen.

Rapportagenorm	Voldoet het fonds aan de norm?	Toelichting
Norm 5: Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Ja	Het bestuur legt verantwoording af in het jaarverslag over (de uitkomsten van) het beleid en de keuzes voor de toekomst. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau. Dit doet het o.a. door het uitvoeren van een ALM-studie één keer in de drie jaar en een jaarlijkse haalbaarheidstoets waarin de risicohouding en het ambitieniveau worden getoetst.
Norm 31: De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Ja	Dit is o.a. vastgelegd in het diversiteitsbeleid en plan van aanpak geschiktheid. Er vindt een jaarlijkse toetsing plaats d.m.v. een zelfevaluatie.
Norm 33: In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Bestuur: ja VO: nee	In het bestuur en het VO zitten meerdere vrouwen. Het voldoen aan de leeftijdseis is lastiger. Er is veel actie ondernomen om deelnemers jonger dan 40 jaar te enthousiasmeren voor een functie in het bestuur of het VO. Het bestuur voldoet aan deze diversiteitseis. In het VO is er begin 2021 iemand benoemd die jonger was dan 40 jaar. Inmiddels is deze persoon de leeftijd van 40 jaar gepasseerd. Bij een volgende vacature in het VO namens

		werkgever of deelnemers zal hier nadrukkelijk op gelet worden.
Norm 47: Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Ja	Dit is vastgelegd in de rapportage van de RvT waarvan een samenvatting in dit jaarverslag is opgenomen.
Norm 58: Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Ja	Dit doet het fonds middels dit jaarverslag en op de website.
Norm 62: Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Ja	Dit doet het fonds middels de website, dit jaarverslag en de jaarlijkse MVB-rapportage die op de website gepubliceerd wordt.
Norm 64: Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Ja	Dit heeft het fonds in voorgaande tekst in dit jaarverslag verwerkt.
Norm 65: Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Ja	De Klachten-en geschillenregeling staat op de website van het fonds. De procedure is hierbij door middel van een infographic eenvoudig weergegeven. Verderop in dit jaarverslag (bij het hoofdstuk "Uitvoering pensioenregelingen") wordt gerapporteerd over de binnengekomen klachten.

Communicatie

De communicatiecommissie van het pensioenfonds adviseert het bestuur over het te voeren communicatiebeleid en is verantwoordelijk voor de implementatie hiervan. De commissie wordt hierbij ondersteund door een externe adviseur die gespecialiseerd is in pensioencommunicatie. Met de communicatie van het fonds wordt beoogd om het pensioenbewustzijn en het handelingsperspectief van de deelnemer te vergroten, te bouwen aan vertrouwen in het pensioenfonds en in de pensioensector als geheel.

Jaarlijks stelt de commissie een communicatiejaarplan op. In 2023 waren de belangrijkste acties:

- *Risicopreferentieonderzoek*; in het eerste kwartaal heeft Provisum via een extern bureau een risicopreferentieonderzoek laten uitvoeren. De resultaten van dit onderzoek worden meegenomen bij het inrichten van het beleggingsbeleid in de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp. 1.094 deelnemers hebben meegedaan aan dit onderzoek.
- *Pensioenberichten*; in 2023 zijn er zes reguliere Pensioenberichten verzonden en een extra bericht over de Pensioen3daagse. De Pensioenberichten zijn er om deelnemers te informeren over pensioen in het algemeen en over (het pensioen bij) Provisum in het bijzonder.
- *Informeren over nieuwe pensioenregeling*; er is een speciaal deel van de website ingericht voor de nieuwe pensioenregeling. Hierin staat informatie over de Wet toekomst pensioenen en wat dit in grote lijnen gaat betekenen voor de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. In juni en september zijn er speciale Nieuwsbrieven Wtp verstuurd waarin deelnemers op de hoogte zijn

gebracht van de uitkomsten van het risicopreferentieonderzoek en overige ontwikkelingen. In november heeft het pensioenfonds een aantal webinars georganiseerd over de nieuwe pensioenregels. Ook is er een webinar in het Engels gehouden voor de deelnemers die de Nederlandse taal niet voldoende beheersen. De webinars over de nieuwe pensioenregels zijn goed bezocht.

- *Communicatieplan Wtp*; de commissie is in 2023 gestart met het schrijven van het communicatieplan voor de nieuwe pensioenregeling. Zodra er meer bekend is over de nieuwe pensioenregeling en de implementatiedatum zal dit plan verder ingevuld worden en zal het als onderdeel van het implementatieplan naar de Autoriteit Financiële Markten gestuurd worden.
- *Webinars*; naast de hierboven genoemde webinars zijn nog twee webinars gegeven. Tijdens deze webinars is inzicht gegeven in de pensioenregeling en de keuzes die op pensioendatum gemaakt kunnen worden. Deze webinars zijn goed bezocht.
- *Website*; er wordt voortdurend gewerkt aan het actueel houden en het optimaliseren van de website naar aanleiding van verschillende klantsignalen, zoals klantcontacten en websitestatistieken.
- *Pensioenkeuzehulp*; in 2023 is de pensioenkeuzehulp live gegaan. Dit is een digitale tool die het voor deelnemers eenvoudig maakt om te verkennen welke keuzes het beste bij iemand passen. De tool is te benaderen via de website en is in samenwerking met meerdere pensioenfondsen tot stand gekomen. Hierdoor konden de kosten beperkt blijven.
- *Pensioenbewustzijn vergroten*: in 2023 ontvingen deelnemers op 58-jarige leeftijd via hun leidinggevende een cadeautje van het pensioenfonds met daarbij een brief. Dit om dejarige deelnemer alvast extra te motiveren om na te denken over de te maken keuzes voor zijn of haar pensioen. Deze actie is in 2023 geëvalueerd. Hieruit bleek dat de actie gewaardeerd wordt en effect heeft. Er is besloten om de actie te continueren.
- *Communicatiebeleid*: in 2023 heeft de commissie haar beleid rondom communicatie geactualiseerd en het beleid rondom keuzebegeleiding vastgelegd.

De pensioencommunicatie moet effect hebben. Daarom wordt gemeten hoe onze communicatie bij de deelnemers overkomt. Dit wordt gedaan door onder andere het analyseren van de statistieken van de website en het Pensioenbericht, door het analyseren van de ingevulde enquêteformulieren bij pensionering en door eens in de drie jaar een uitgebreid tevredenheidsonderzoek onder deelnemers te doen.

TOEZICHT

Naast het interne toezicht door de Raad van Toezicht houden ook externe partijen toezicht op pensioenfondsen, namelijk De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. Daarnaast kunnen deelnemers klachten melden bij de Autoriteit Persoonsgegevens en geldt er een meldplicht aan deze instantie voor datalekken. Ook is er een nieuwe instantie opgericht waar deelnemers terecht kunnen met geschillen met hun pensioenfonds.

Toezicht door De Nederlandsche Bank N.V. (DNB)

DNB is belast met het materieel en het prudentieel toezicht. In 2023 zijn er meerdere uitvragen geweest van DNB o.a. over de voortgang inzake de implementatie van de Wet toekomst pensioenen (Wtp), over de niet-financiële risico's en een self assessment inzake ESG-risico's.

In het verslagjaar zijn door DNB geen boetes of dwangsommen opgelegd. Evenmin is een aanwijzing gegeven als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet of een bewindvoerder aangesteld als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet.

Toezicht door de Autoriteit Financiële Markten (AFM)

AFM is belast met het gedragstoezicht. Dit betreft het toezicht op de naleving van normen ten aanzien van de voorlichting aan deelnemers en het begrenzen van hun beleggingsvrijheid bij eigen beleggingskeuzes. In het kader van dit toezicht heeft de AFM in 2023 informatieverzoeken gedaan naar tweedepijlerpensioen en de klachtenregeling en heeft het pensioenfonds een self assessment moeten doen in het kader van de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR).

Daarnaast is AFM belast met het effecten-typisch gedragstoezicht. Dit betreft met name het toezicht op koersgevoelige informatie. In het verslagjaar heeft het pensioenfonds geen overtredingen van normen en/of wetgeving hoeven melden aan de AFM. Er is geen sprake geweest van boetes, dwangsommen of andere sancties van AFM.

Autoriteit Persoonsgegevens

In 2023 zijn er geen klachten gemeld door deelnemers bij de Autoriteit Persoonsgegevens en was er ook geen sprake van een datalek dat gemeld diende te worden bij de Autoriteit Persoonsgegevens.

Geschilleninstantie Pensioenfondsen

Eind 2023 is de Stichting Geschilleninstantie Pensioenfondsen (GIP) aangewezen als erkende geschilleninstantie waar pensioenfondsen zich bij aan moeten sluiten, waaronder Provisum. Nadat eerst de interne klachten- en geschillenprocedure van het fonds is doorlopen, kunnen deelnemers die (nog) een geschil hebben met het pensioenfonds bij deze instantie terecht. Ten tijde van het schrijven van dit verslag zijn er nog geen geschillen gemeld aan de instantie.

UITVOERINGSKOSTEN

Het pensioenfonds maakt kosten om de pensioenregelingen uit te voeren.

	2023	2022
Kosten bestuur, RvT, Verantwoordingsorgaan en commissies	170.000	154.000
Kosten externe controle en adviseurs	399.000	319.000
Kosten externe toezichthouders (DNB, AFM en GIP)	86.000	62.000
Kosten pensioenbureau (salarissen, IT, huur & andere faciliteiten)	1.362.000	1.214.000
Overige kosten (incl. kosten Pensioenregister)	<u>38.000</u>	<u>39.000</u>
Subtotaal	2.055.000	<u>1.788.000</u>
Advies- en implementatiekosten Wet Toekomst Pensioenen	<u>277.000</u>	<u>175.000</u>
Totale algemene kosten	2.332.000	1.963.000

De kosten ten opzichte van 2022 zijn toegenomen met bijna 19%. Deze verhoging is het gevolg van hogere adviseurskosten in 2023, hogere personeelskosten van het pensioenbureau vanwege een algemene loonstijging van 6% per 1 januari 2023 en een verhoging van de kosten die gemaakt zijn voor de transitie naar de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp. De kosten die in 2023 samenhangen met de Wtp bedragen € 277.000 en betreffen onder andere:

- adviseurskosten als gevolg van de voorbereidingen voor de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp;
- kosten van de berekeningen die door Ortec zijn gemaakt voor het onderzoek naar de lifecycles en het beleggingsbeleid;
- kosten van het in 2023 uitgevoerde risicobereidheidsonderzoek;
- IT-kosten vanwege het schaduwdraaien van de administratie in de Digital Twin.

Alle kosten komen ten laste van het pensioenfonds. De enige kosten die niet in bovenvermeld overzicht meegenomen worden, zijn de uren die bestuursleden en leden van het Verantwoordingsorgaan die bij een van de aangesloten werkgever werken, besteden aan activiteiten voor het pensioenfonds. Deze uren komen ten laste van de werkgever en worden niet in rekening gebracht bij het pensioenfonds.

De algemene kosten dienen volgens de 'Aanbevelingen uitvoeringskosten' van de Pensioenfederatie verdeeld te worden tussen de kosten pensioenbeheer en vermogensbeheer. Het deel van de algemene kosten dat betrekking heeft op het intern beheren van het vermogen wordt toegerekend aan de kosten voor vermogensbeheer. Deze toerekening bedraagt 20% en is gebaseerd op de geschatte tijdsbesteding van de betreffende afdelingen en personen.

Kosten pensioenbeheer

De kosten pensioenbeheer bestaan uit de kosten die samenhangen met de pensioenbeheeractiviteiten en bedragen € 1.865.600 (80% van de hierboven vermelde totale kosten). De kosten per deelnemer (actieve deelnemers en gepensioneerden) bedragen in 2023 € 365 (2022: € 299). De stijging van de uitvoeringskosten per deelnemer is te wijten aan de hogere uitvoeringskosten in 2023 als gevolg van de Wtp en een daling van het aantal actieve deelnemers waarover de kosten verdeeld kunnen worden. Indien de extra

kosten die gemaakt zijn voor de Wtp buiten beschouwing worden gelaten, bedragen de uitvoeringskosten per deelnemer € 321.

Omdat Provisum een relatief groot aantal gewezen deelnemers (zogenaamde slapers) heeft in verhouding tot het aantal actieve deelnemers en gepensioneerden, geeft dit een opwaartse druk op de kosten per deelnemer. Indien de gewezen deelnemers meegeteld worden, bedragen de pensioenuitvoeringskosten per deelnemer € 206 (2022: € 171). Ook hier is sprake van een verhoging ten opzichte van 2022 als gevolg van de toename van de kosten in 2023 en een daling van het totaal aantal deelnemers.

Vermogensbeheer- en transactiekosten

Naast de kosten pensioenbeheer zijn ook de vermogensbeheerkosten onderdeel van de uitvoeringskosten. De vermogensbeheerkosten worden door de beleggingsfondsen verrekend met de behaalde resultaten resp. door AFAM separaat in rekening gebracht. De kosten van het vermogensbeheer worden gerapporteerd als percentage met twee decimalen van het gemiddeld beheerd vermogen. Dit gemiddeld beheerd vermogen was in 2023 € 1.346,2 mln.

In 2023 is er € 4,9 mln. (2022 € 5,4 mln.) uitgegeven voor het vermogensbeheer en € 1,2 mln. (2022 € 1,3 mln.) aan transactiekosten. Dit is in totaal 0,45% van het gemiddeld belegd vermogen (2022 0,46%). Bij het onderdeel 'Beleggingen' in dit jaarverslag, wordt uitgebreid ingegaan op de vermogensbeheerkosten en het oordeel van het bestuur over de hoogte van deze kosten.

Totale kostenratio

Op basis van aanbevelingen van de Pensioenfederatie is hieronder de totale kostenratio opgenomen. Deze draagt bij aan een betere vergelijkbaarheid met verzekeraars, vermogensbeheerders en buitenlandse pensioenfondsen waar de totale kostenratio gemeengoed is. De transactiekosten dienen hier buiten beschouwing gelaten te worden. Dit zijn de kosten die gemaakt worden om beleggingstransacties tot stand te brengen en uit te voeren en zijn niet afhankelijk van de waarde van het beheerd vermogen.

	2023		2022	
	Bedrag (x € 1.000)	In % van gem. beheerd vermogen (€ 1.346,2 mln.)	Bedrag (x € 1.000)	In % van gem. beheerd vermogen (€ 1.474,5 mln.)
Pensioenbeheerkosten	1.866	0,13	1.570	0,11
Algemene kosten toebedeeld aan vermogensbeheer (20%)	466	0,03	393	0,03
Vermogensbeheerkosten (excl. transactiekosten)	4.854	0,36	5.431	0,37
Totale kosten	7.186	0,52	7.394	0,51
Pensioenbeheerkosten per deelnemer	€ 365		€ 299	

Kostenvergelijking met andere pensioenfondsen

Het bestuur vindt het belangrijk om de kosten te vergelijken met de kosten van andere pensioenfondsen. In 2023 is er door Bell pensioenconsultants & actuarissen (verder: Bell) een benchmarkonderzoek onder de leden van Kring de Wit gehouden. Kring de Wit bestaat uit een aantal ondernemingspensioenfondsen die ervaringen met elkaar delen op verschillende pensioen gerelateerde onderwerpen. Daarnaast is gekeken naar het algemene onderzoek dat Bell elk jaar doet naar de kosten onder alle pensioenfondsen. Bij de onderzoeken is gebruik gemaakt van de DNB-staten, daarom hebben alle cijfers betrekking op **2022**.

Pensioenbeheerkosten

Aan het benchmarkonderzoek van de leden van Kring de Wit deden 19 ondernemingspensioenfondsen en 2 kringen van een algemeen pensioenfonds mee. De uitvoeringskosten per deelnemer van Provisum bedragen in 2022 € 299. Dit is gelijk aan de mediaan van de Kring. Rekening houdend met het aantal deelnemers scoort Provisum iets beter dan het merendeel van de andere fondsen van vergelijkbare omvang van de Kring.

Uit het onderzoek van Bell onder alle pensioenfondsen (in 2022: 178 inclusief 35 kringen van 5 algemeen pensioenfonds) blijkt dat de gewogen gemiddelde pensioenbeheerkosten per deelnemer in 2022 € 110,- bedragen. De kosten per deelnemer zijn lager naarmate pensioenfondsen meer deelnemers hebben. Daarom heeft Bell ook de gemiddelde pensioenbeheerkosten per omvang fonds onderzocht. De gemiddelde uitvoeringskosten per deelnemer van vergelijkbare fondsen (1.000 – 10.000 deelnemers) bedragen in 2022 € 397. Provisum blijft hier met de kosten per deelnemer (€ 299 in 2022) ruim onder.

Vermogensbeheerkosten

De gemiddelde vermogensbeheerkosten van de leden van Kring de Wit bedragen in de periode 2020-2022 0,40% van het gemiddelde belegd vermogen. Dit zijn de kosten exclusief transactiekosten. De vermogensbeheerkosten van Provisum liggen met 0,37% onder dit gemiddelde.

Als er wordt gekeken naar de gemiddelde vermogensbeheerkosten van alle pensioenfondsen (exclusief transactiekosten) bedragen deze volgens het onderzoek van Bell in 2022 0,42% en voor vergelijkbare fondsen (€1 - € 10 miljard) 0,40% van het belegd vermogen. De vermogensbeheerkosten van Provisum liggen dus zowel onder het gemiddelde van alle pensioenfondsen als onder die van vergelijkbare fondsen.

We kunnen concluderen dat Provisum beter scoort dan andere pensioenfondsen op de vermogensbeheerkosten. Bij de kosten per deelnemer scoort het ook beter ten opzichte van vergelijkbare fondsen, maar niet ten opzichte van alle pensioenfondsen in Nederland. Hier speelt de omvang van het fonds een belangrijke rol.

Oordeel bestuur kosten pensioenbeheer

Het bestuur is van oordeel dat de gemaakte kosten in verhouding staan tot de geleverde service en diensten, het complexiteitsniveau van de vijf pensioenregelingen die worden uitgevoerd en de aard en omvang van het fonds. Uit enquêtes onder de deelnemers blijkt dat de service van een hoog niveau is waarbij vragen zeer snel en goed beantwoord worden (zo niet meteen). Er is sprake van een zo persoonlijk mogelijke dienstverlening aan werkgevers en deelnemers. Ook neemt het fonds geen genoegen met de wettelijke minimale vereisten op het gebied van communicatie, maar ligt het ambitieniveau hoger. Het besteedt veel aandacht aan het verhogen van het pensioenbewustzijn van de deelnemers.

Het bestuur is tevreden over het kostenniveau mede gezien het niveau t.o.v. andere

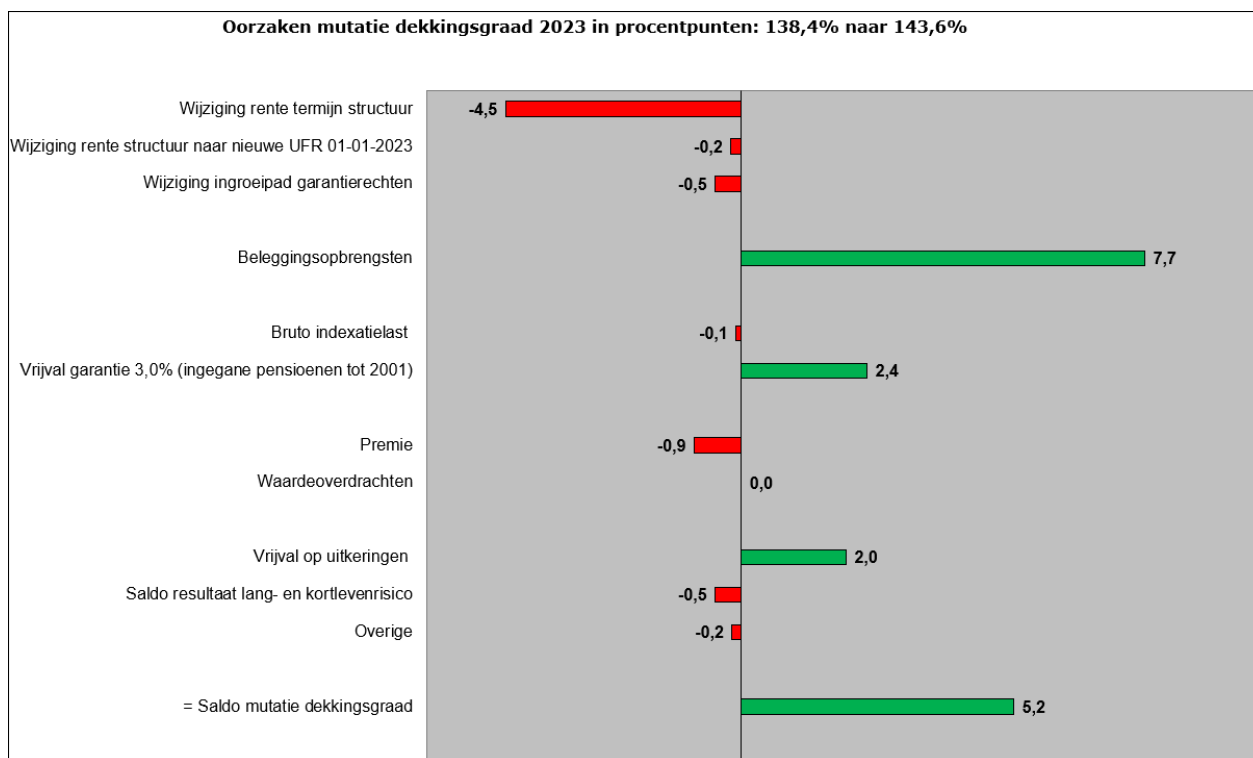
pensioenfondsen. Provisum scoort gemiddeld of iets beter ten opzichte van andere pensioenfondsen. Uit het algemene benchmarkonderzoek van Bell is gebleken dat Provisum beter scoort als naar vergelijkbare pensioenfondsen wordt gekeken.

Een aandachtspunt voor het bestuur is de kostenstijging in 2023. Enerzijds is deze te verklaren door een lichte stijging van de kosten van de 'normale' bedrijfsvoering. Anderzijds worden deze verklaard door een stijging van de kosten als gevolg van de Wtp die overigens voor de gehele pensioensector geldt. Het bestuur is van mening dat een stijging van de kosten dan ook onontkoombaar is als gevolg van de implementatie van de invoering van de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp, maar houdt hierbij duidelijk een vinger aan de pols.

FINANCIEEL

Maanddekkingsgraad

Begin 2023 startte Provisum met een dekkingsgraad van 138,4%. Ultimo 2023 ligt de dekkingsgraad op 143,6%. De oorzaken van de stijging worden in onderstaande tabel weergegeven.

Toelichting op de mutaties in de dekkingsgraad:

Wijziging rente termijn structuur, UFR en ingroeipad

De verplichtingen worden vastgesteld op basis van een wettelijk voorgeschreven rekenrente inclusief Ultimate Forward Rate (UFR) die maandelijks wordt gepubliceerd door De Nederlandsche Bank. In 2023 namen de verplichtingen toe door:

- een daling van de rente;
- een wijziging van het ingroeipad (periode om toe te groeien naar de lange termijn inflatie van 2%) van 4 naar 8 jaar; en
- wijzigingen in de UFR-methode, te weten:
 - o het startpunt voor de UFR-methode wordt opgeschoven naar 50 jaar (was 30 jaar). Hierdoor wordt voor looptijden tot 50 jaar uitgegaan van marktdata; en
 - o een andere extrapolatie van de marktrente voor zeer lange looptijden.

Deze aanpassingen hadden een drukkend effect op de dekkingsgraad van in totaal 5,2% punt.

Beleggingsopbrengsten

Het totale rendement op de beleggingen bedroeg in 2023 9,4% (zie onder 'Beleggingen'). Het rendement boven de benodigde 1-jaarsrente (3,3%) zorgt voor een positief effect op de dekkingsgraad. Omdat het totale belegde vermogen hoger is dan de verplichtingen (ongeveer 40%) zorgde dit (over)rendement op de beleggingen voor een nog positiever effect op de dekkingsgraad, namelijk 7,7% punt.

Indexatie en vrijval indexatie

Op 1 januari 2024 zijn de uitkeringen en (premiëvrije) aanspraken niet verhoogd vanwege de negatieve prijsontwikkeling in de referentieperiode. Hierdoor is er een vrijval ontstaan van de gegarandeerde indexatie die zorgde voor een verhoging van de dekkinggraad met 2,4% punt.

In 2023 zijn er wel nog enkele nagekomen indexatie mutaties doorgevoerd en zijn de salarissen van de arbeidsongeschikten met een premievrijstelling per 1 januari 2024 met de loonindex (7%) verhoogd. Deze mutaties hebben een zeer beperkt effect op de dekkinggraad, te weten -0,1% punt.

Premie

In 2023 hebben de werkgevers een premiekorting ontvangen. Hierdoor had de premie een verlagend effect op de dekkinggraad van 0,9% punt.

Vrijval op uitkeringen

De betaalde pensioenuitkeringen in 2023 hebben een positief effect op de dekkinggraad. Dit wordt veroorzaakt door een vrijval van de reserve als de dekkinggraad van het pensioenfonds boven de 100% ligt. Het effect op de dekkinggraad was 2,0% punt.

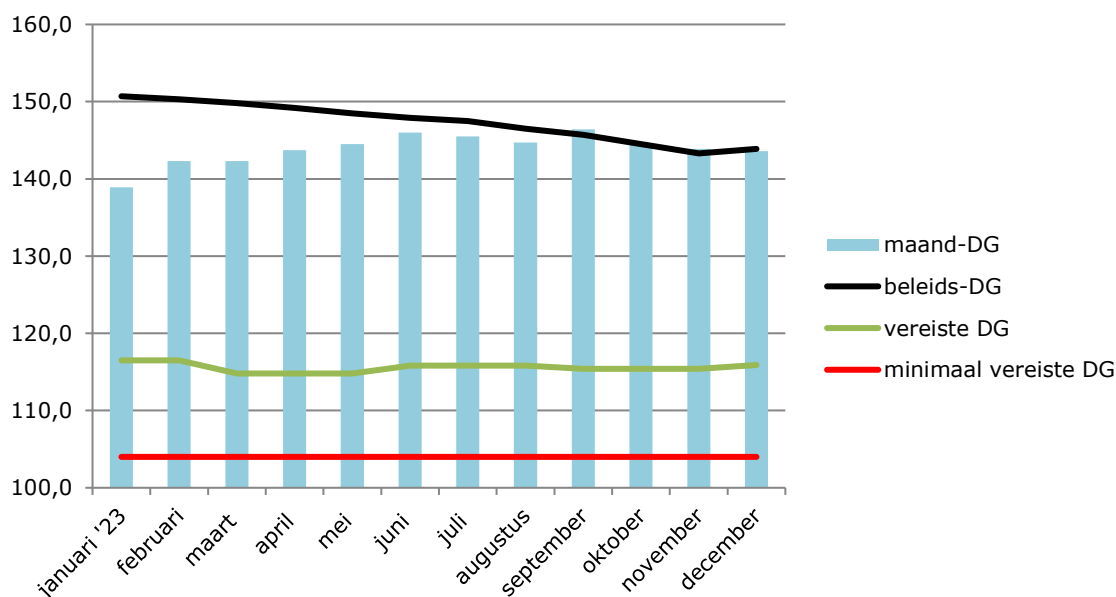
Lang- en kortleven risico en overig

De resultaten op lang- en kortleven risico hebben een negatief effect op de dekkinggraad van 0,5% punt. Daarnaast is een post 'overig' opgenomen die onder andere bestaat uit het effect dat bovengenoemde effecten op elkaar hebben. Deze heeft een verlagend effect op de dekkinggraad van 0,2% punt.

Beleidsdekkinggraad

De beleidsdekkinggraad is het gemiddelde van de laatste twaalf maanddekkinggraden en is leidend voor alle beleidsmaatregelen. Eind 2022 bedroeg de beleidsdekkinggraad 151,1%. In 2023 is deze gedaald naar 143,9%, maar ligt nog wel ruimschoots boven het vereiste niveau van 115,6%. De daling van de beleidsdekkinggraad in 2023 is met name het gevolg van de verhoging van de pensioenen per 1 januari 2023 met 14,33%. Hierdoor liggen de maanddekkinggraden in 2023 lager dan die in 2022.

De volgende grafiek geeft de maanddekkinggraden, de ontwikkeling van de beleidsdekkinggraad en de dekkinggraden behorende bij het vereist en minimaal vereist eigen vermogen in 2023 weer.

(Minimaal) Vereiste dekkingsgraad

Het vereist eigen vermogen is de omvang van het eigen vermogen waarover een pensioenfonds ten minste zou moeten beschikken. De vereiste dekkingsgraad bedroeg 115,6% per ultimo 2023.

Bij de bepaling van het vereist eigen vermogen wordt uitgegaan van de strategische beleggingsmix voor de lange termijn en een financiële positie die juist voldoet aan de eisen van de Pensioenwet (evenwichtssituatie). Indien de vereiste dekkingsgraad ultimo 2023 berekend wordt op basis van de feitelijke beleggingsmix, lag deze 0,8%-punt lager, namelijk op 114,8%.

De minimaal vereiste dekkingsgraad (de ondergrens van het vereist eigen vermogen) bedraagt eind 2023 104,0%.

Reële dekkingsgraad

De reële dekkingsgraad ultimo 2023 was 124,9% (ultimo 2022 135,0%). Deze reële dekkingsgraad is berekend volgens artikel 7 van de Regeling Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling. De daling van de reële dekkingsgraad ten opzichte van vorig jaar is o.a. te verklaren door de wijziging van het ingroeipad van 4 naar 8 jaar, het voorgeschreven lagere rendement op zakelijke waarden, een verlaging van de rente en aanpassing van de UFR-methode (zie ook de uitleg hierover bij het overzicht van de wijziging van de maanddekkingsgraad).

In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen alsof het een pensioenverplichting is. Een reële dekkingsgraad van 100% wil zeggen dat het fonds voldoende vermogen heeft om aan de pensioenverplichtingen te voldoen én om de pensioenen in de toekomst volledig te verhogen met de verwachte stijging van de prijzen. Deze verwachte stijging is gebaseerd op een minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer van 2,0%.

UITVOERING PENSIOENREGELINGEN EN PREMIE

Pensioenregelingen

In 2023 voerde Provisum vijf pensioenregelingen uit. Hieronder volgt per regeling een korte samenvatting.

Pensioenregeling B

Pensioenregeling B is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. De belangrijkste kenmerken in 2023 zijn:

- De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar.
- Het maximale pensioengevende salaris is € 66.956.
- De franchise is € 15.054.
- Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen is 1,679% per jaar.
- Het partnerpensioen is 70% van het ouderdomspensioen.
- Het wezenpensioen is 14% van het ouderdomspensioen.
- De eigen bijdrage van de deelnemer is maximaal 2% van de pensioengrondslag.

Pensioenregeling B excedent

De B excedent regeling is een beschikbare premieregeling die geldt voor deelnemers in de B regeling die meer verdienen dan het maximale pensioengevende salaris in de B regeling. Voor het salaris boven dit maximale pensioengevende bedrag is de B excedentregeling van toepassing. De belangrijkste kenmerken in 2023 zijn:

- De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar.
- Het maximale pensioengevende salaris is € 128.810.
- De premie is afhankelijk van de leeftijd van de deelnemer.
- De beleggingen zijn voor risico deelnemer.
- Het beleggen gaat op basis van het lifecycleprincipe.
- Er is een partner- en wezenpensioen meeverzekerd op risicobasis.
- Er is geen eigen bijdrage door de deelnemer verschuldigd.
- De mogelijkheid bestaat om bij pensionering een stabiele uitkering aan te kopen bij het fonds of een stabiele of variabele pensioenuitkering bij een verzekeraar naar keuze.

Pensioenregeling A 2006

Pensioenregeling A2006 is een gesloten eindloonregeling. Er treden geen nieuwe deelnemers meer toe tot deze regeling. De belangrijkste kenmerken in 2023 zijn:

- De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar.
- Het maximale pensioengevende salaris is € 128.810.
- De franchise is € 21.557.
- Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen is 1,556% per jaar.
- Het partnerpensioen is 70% van het ouderdomspensioen.
- Het wezenpensioen is 14% van het ouderdomspensioen.
- Er is geen eigen bijdrage door de deelnemer verschuldigd.

Pensioenregeling A 2001

Deze pensioenregeling heeft een pensioenleeftijd van 60 jaar en kent uitsluitend gepensioneerden en premievrije deelnemers (slapers).

Vrijwillig aanvullend pensioen

In het B en het A2006 reglement is de mogelijkheid opgenomen om te sparen voor aanvullend pensioen. Deze vrijwillige regeling is net als de excedent regeling een premieovereenkomst. De beleggingen zijn ook conform een lifecycle systematiek. De deelnemer moet op pensioendatum of bij eerder ontslag met het kapitaal pensioen aankopen bij Provisum. Hier geldt niet de mogelijkheid tot 'shoppen' bij andere pensioenverzekeraars, zoals die bij de B excedent regeling wel geldt. Dit verschil met de excedent regeling bestaat vanwege de voorwaarden voor vrijwillige regelingen in het kader van

wettelijke regels rondom de afbakening van de werkingssfeer van pensioenfondsen en verzekeraars.

Keuzemogelijkheden

De pensioenregelingen kennen verschillende keuzemogelijkheden, namelijk:

- Vervroeging of uitstel van de pensioeningangsdatum
- Deeltijdpensioen
- Uitrustel tussen ouderdomspensioen en partnerpensioen en omgekeerd
- Variëren in de hoogte van het ouderdomspensioen

Indexatie

Pensioenregeling B, A2006 en A2001 kennen eind december 2023:

- Een onvoorwaardelijke indexatie ter grootte van de prijsontwikkeling met een maximum van 3% voor alle aanspraken/rechten die zijn opgebouwd tot het jaar 2001. Voor de onvoorwaardelijke indexatie is een voorziening getroffen.
- Een voorwaardelijke indexatie ter grootte van de prijsontwikkeling voor alle aanspraken/rechten die zijn opgebouwd na het jaar 2000. En een voorwaardelijke indexatie ter grootte van de prijsindexatie boven 3% voor alle aanspraken/rechten opgebouwd tot 2001.

Voor de prijsontwikkeling geldt de prijsindex voor consumenten, niet afgeleid, als bepaald door het CBS over de maanden november tot en met oktober van het voorafgaande jaar.

Indexatie pensioenaanspraken en pensioenrechten per 1 januari 2024

Het bestuur heeft besloten om de pensioenen per 1 januari 2024 niet te verhogen. Het uitblijven van de indexatie heeft niet te maken met de financiële positie van het fonds, maar met de negatieve prijsontwikkeling in 2023. Provisum hanteert voor de stijging van de prijzen het prijsindexcijfer voor consumenten (CPI) van eind oktober. Het Centraal Bureau voor de Statistiek had deze eind oktober 2023 vastgesteld op -0,41%. Dit betekent dat er geen verhoging van de pensioenen heeft plaatsgevonden. Bij een volgende verhoging van de pensioenen wordt de 0,41% in mindering gebracht op de indexatie.

Het indexatiebesluit is op de website en in de digitale nieuwsbrief geplaatst. Alle belanghebbenden zijn vervolgens persoonlijk geïnformeerd in de begeleidende brief bij hun jaarlijks pensioenoverzicht.

Klachten en geschillen

De klachten- en geschillenregeling van Provisum is in 2023 aangepast op basis van de Gedragslijn Goed omgaan met klachten van de Pensioenfederatie. Deze is gepubliceerd op de website van het fonds.

Een uiting van ontevredenheid (klacht) wordt in eerste instantie opgelost door het pensioenbureau. Indien een belanghebbende daarna nog niet tevreden is, kan deze de klacht indienen bij het bestuur van het pensioenfonds. Indien een belanghebbende daarna nog steeds ontevreden is, kan het vanaf 1 januari 2024 terecht bij de nieuwe opgerichte Stichting Geschillen Instantie Pensioenfondsen waarbij het pensioenfonds is aangesloten of bij de rechter.

Hieronder zijn de klachten die in 2023 zijn ontvangen per rubriek vermeld.

Rubriek	Aantal	Toelichting	Verbeteringen
Service en klantgerichtheid	1	In digitale nieuwsbrief was aanhef	Het fonds zal zo veel mogelijk in digitale nieuwsbrieven de juiste

		heer/mevrouw en niet alleen heer.	persoonlijke aanhef toepassen.
Behandelingsduur			
Informatieverstrekking			
Deelnemersportaal			
Keuzebegeleiding			
Pensioenberekening- en betaling	2	Van één deelnemer was pensioen vervallen in eindloonregeling cf reglement. Een deelnemer is niet als AO-er aangemeld door C&A.	Bestuur heeft pensioen alsnog toegekend. Deze casus loopt nog.
Registratie werknemersgegevens/ datakwaliteit			
Toepassing wet- en regelgeving: algemeen	1	Ongenoegen over schandalige nieuwe pensioenregels.	Aangegeven dat wij de wetgeving zullen moeten volgen.
Toepassing wet- en regelgeving: invaren, transitie			
Financiële situatie	1	Ontevreden over slechte beleggingsresultaten in 2022 in de excedent regeling.	Behaalde resultaten uitgebreid uitgelegd.
Duurzaamheid			
Overig	6	Eén persoon was het niet eens met uitvraag levensbewijs. Vijf deelnemers hebben hun ontevredenheid geuit over het uitblijven van indexatie per 1 januari 2024	Uitgelegd waarom dit nodig is bij gepensioneerden die in het buitenland wonen. Nogmaals uitgelegd waarom er niet geïndexeerd wordt vanwege de negatieve prijsindex

Kleine en hele kleine pensioenen

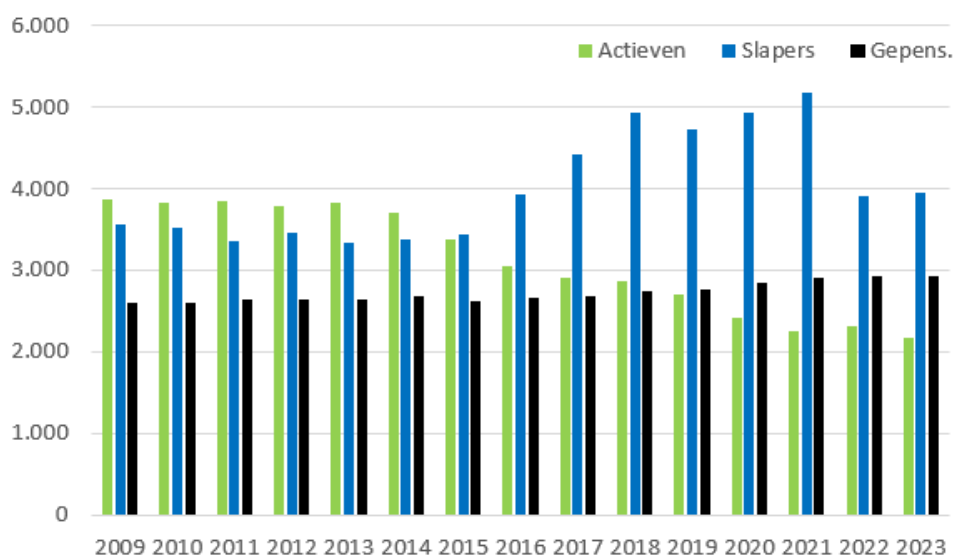
Het pensioenfonds laat hele kleine pensioenen (<€ 2), die van rechtswege vervallen, terugvloeiën in de gezamenlijke pot van het pensioenfonds. In 2023 zijn 21 (33 in 2022) hele kleine pensioenen komen te vervallen en is er een bedrag van € 82 (€ 73 in 2022) teruggevloeid in het fonds. Kleine pensioenen (grens in 2023: € 594,89) mogen niet meer afgekocht worden. Provisum maakt gebruik van het recht om deze kleine pensioenen automatisch over te dragen naar de pensioenuitvoerder van een nieuwe werkgever. In 2023 zijn 529 (1.865 in 2022 vanwege eenmalige actie i.v.m. ontstane premievrije pensioenen van voor 2018) kleine pensioenen automatisch overgedragen.

Bestanden en bestandsontwikkeling

De verdeling van de deelnemers over de regelingen is als volgt:

Regeling	Actieven		Slapers		Pensioen-gerechtigden		Totaal	
	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022
A2001		-	664	750	1.914	1.969	2.578	2.719
A2006	113	124	185	186	170	164	468	474
B	2.067	2.193	3.093	2.982	852	798	6.012	5.973
Totaal	2.180	2.317	3.942	3.918	2.936	2.931	9.058	9.166
waarvan tevens in:								
B excedent	340	338	307	250			647	588
Vrijwillige regeling	265	277		-			265	277

Het verloop van het deelnemersbestand is als volgt:

Leeftijdsopbouw bestand:

Leeftijd	Actieven	Slapers	Pensioen-gerechtigden*
<30 jr.	460	672	6
30-40 jr.	355	793	0
40-50 jr.	365	673	2
50-60 jr.	601	1.369	26
60-70 jr.	399	432	819
70-80 jr.	0	2**	1.193
>80 jr.	0	1**	890
Totaal	2.180	3.942	2.936

* Onder pensioengerechtigden vallen ook de gerechtigden die een wezen- of partnerpensioen ontvangen.

** Dit betreffen (latente) partnerpensioenen van gepensioneerden met een ouderdompensioen van nihil.

Premie 2023

Voor de premievaststelling hanteert Provisum een gedempte kostendekkende premie op basis van het verwachte rendement, waarbij uitgegaan wordt van de reële rendementscurve. De gedempte kostendekkende premie (na premiekorting) bedroeg in 2023 € 7,2 miljoen (2022: € 6,1 miljoen).

De kostendekkende premie is samengesteld uit de volgende onderdelen:

Bestanddelen premie (in € 1.000)	2023		2022	
	op basis van RTS	op basis van gedempte premie	op basis van RTS	op basis van gedempte premie
a. koopsommen en risicopremies	9.005	7.644	13.025	6.844
b. solvabiliteitsopslag	1.515	1.286	1.993	1.047
c. actuariel benodigde premie voor voorwaardelijke onderdelen	-	3.643		3.336
d. uitvoeringskosten*	938	938	<u>733</u>	<u>733</u>
Totaal kostendekkende premie voor risico pensioenfonds	11.458	13.511	15.751	11.960
e. beschikbare premie (voor risico deelnemer)	1.551	1.551	<u>1.350</u>	<u>1.350</u>
Totaal kostendekkende premie	13.009	15.062	17.101	13.310
Premiekorting		7.822		<u>7.257</u>
Feitelijke premie		7.240		6.053

* Op dit bedrag is de vrijval aan uitvoeringskosten in mindering gebracht.

De premie die beschikbaar is voor de inkoop van de onvoorwaardelijke onderdelen bedraagt € 4.751 (7.644+1.286+3.643-7.822). De premiedekkingsgraad is in 2023 laag vanwege de verleende korting aan de werkgevers en bedraagt 53%, namelijk:

$$\frac{\text{premie beschikbaar voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen risico fonds}}{\text{actuariel benodigde premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen risico fonds}} = \frac{€ 4.751}{€ 9.005} \times 100\% = 53\%.$$

Deze lage premiedekkingsgraad heeft een negatief effect op de dekkingsgraad gehad van 0,9% punt in 2023.

Toelichting

- De koopsommen en risicopremies dekken de pensioenopbouw en het nabestaanden- en arbeidsongeschiktheidsrisico, inclusief de pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid, voor zover nog niet opgebouwd. Bij de premie op basis van de RTS wordt gebruik gemaakt van de RTS voorafgaand aan het jaar van premiebetaling. Door het oplopen van de rente in 2022 komt de premie op basis van de RTS lager in 2023 lager uit dan in 2022. Bij de gedempte premie wordt gebruik gemaakt van de reële rendementscurve waarin onder andere de toekomstige beleggingsrendementen zijn verwerkt. Deze reële rendementscurve is in 2023 niet gewijzigd ten opzichte van die van 2022. De toename van de gedempte premie is dus te verklaren door een toename van de pensioengrondslag en hogere pensioenopbouw in 2023.
- De opslag voor toekomstige uitvoeringskosten bedraagt in 2023 3,3% van de koopsommen en dient om de uitvoering van de regeling te kunnen continueren als de werkgever zou wegvallen. Deze opslag wordt alleen tot de kostendekkende premie gerekend voor zover de opslag hoger is dan de vrijval van uitvoeringskosten op de uitkeringen.
- Opslagen:
 - De solvabiliteitsopslag (opslag voor het vereist eigen vermogen van 16,8%) dient voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen.
 - Bij de gedempte premie dient rekening te worden gehouden met een opslag voor

- de toekomstbestendige toeslagverlening ter hoogte van minimaal 2,0%.
- d. De uitvoeringskosten betreffen de algemene kosten; niet de kosten die in mindering komen van het (beleggings)resultaat. In 2023 is de vrijval van de voorziening voor toekomstige uitvoeringskosten direct in mindering gebracht op de uitvoeringskosten.
 - e. De beschikbare premie betreft de premie van de excedent regeling en de vrijwillige aanvullende pensioenregeling; de risico-elementen daarin voor nabestaanden- en arbeidsongeschiktheidspensioen zijn opgenomen onder a.

De eigen bijdrage van de deelnemers aan de door de werkgever betaalde premie bedroeg € 0,7 miljoen (2022: € 0,5 miljoen).

Premiekorting 2024

Het bestuur kan besluiten om een premiekorting te geven als de beleidsdekkingsgraad boven de grens ligt die nodig is om volledig te kunnen indexeren (120,1%) vermeerderd met het vereist eigen vermogen op basis van de strategische beleggingsmix (in december vastgesteld op 16,1%). De beleidsdekkingsgraad lag eind 2023 boven deze grens van 136,2%. Het bestuur heeft op 8 december 2023, conform haar beleid, besloten een premiekorting in 2024 toe te kennen. Deze premiekorting is niet verwerkt in dit jaarverslag maar zal in het jaarverslag over 2024 worden verantwoord, tegelijkertijd met de premie over dat boekjaar.

BELEGGINGEN VOOR RISICO VAN HET PENSIOENFONDS

Het pensioenfonds belegt de pensioenpremies en het pensioenvermogen. Dat is nodig om de pensioenafspraken na te komen tegen een verantwoorde premie en om de pensioenen jaarlijks te kunnen verhogen met de prijsinflatie. Beleggen is echter niet zonder risico's. De risico's moeten altijd verantwoord zijn en afgestemd zijn op ons pensioenfonds. Een van de belangrijkste instrumenten is spreiding: er wordt belegd in verschillende beleggingscategorieën, in verschillende sectoren en in verschillende landen. Een en ander is vastgelegd in ons beleggingsbeleid.

De matching portefeuille is uitsluitend gericht op het beheersen van het renterisico van de verplichtingen van het pensioenfonds. Het doel van de return portefeuille is om extra rendement te behalen ten opzichte van de verplichtingen zodat voldaan kan worden aan de indexatie-ambitie(s) van het pensioenfonds.

Het bestuur laat het beheer van de beleggingen van het fonds op basis van het geformuleerde beleid door een deskundige vermogensbeheerder uitvoeren. Sinds vele jaren heeft het fonds Anthos Fund & Asset Management B.V. (verder aangeduid als AFAM) hiervoor ingeschakeld. AFAM beschikt over een uitgebreide beleggingsdeskundigheid en over goede contacten met tal van beleggingsprofessionals.

Ontwikkeling van de beleggingsportefeuille

In onderstaande tabel zijn de samenstelling van de beleggingsportefeuille, de actuele gewingen en de strategische bandbreedte ultimo boekjaar weergegeven. De bedragen per beleggingscategorie wijken af van de bedragen in de jaarrekening. Dat komt omdat in onderstaand overzicht de aanwezige liquiditeit en de overige vorderingen en schulden in de desbetreffende beleggingscategorie zijn meegerekend. In de jaarrekening zijn de daadwerkelijke beleggingsposities per beleggingscategorie opgenomen.

Beleggings-categorieën	31-12-2023		31-12-2022		Strategische mix en herbalanceringsgrenzen		
	Markt-waarde (mln. €)	Weging %	Markt-waarde (mln. €)	Weging %	minimum %	neutraal %	maximum %
Obligaties matching	701,9	50,2	621,5	47,0	46,0	50,0	54,0
Obligaties emerging markets	74,1	5,3	70,5	5,3	4,0	5,0	6,0
Aandelen	422,2	30,2	388,5	29,4	26,0	30,0	34,0
Onroerend goed	108,1	7,7 ¹⁾	149,5	11,3	8,0	10,0	12,0
Nederlandse hypotheek	80,6	5,8	78,8	6,0	4,0	5,0	6,0
Private placements ²⁾	0,2	0,0	0,2	0,0	-	-	-
Liquiditeiten en overig	10,6	0,8	12,1	0,9	-	-	-
Totaal	1.397,7	100,0	1.321,1	100,0			

¹⁾ Tijdens de transitie van een directe- naar een volledig indirecte OG portefeuille worden de minimum herbalanceringsgrenzen niet behaald.

²⁾ Dit betreffen deelnemingen in gronden in de omgeving van Schiphol waarbij het nog niet gelukt is om deze te verkopen vanwege het illiquide karakter van deze beleggingen.

Als gevolg van de positieve beleggingsresultaten (€ 121,4 miljoen) na aftrek van de onttrekkingen aan het belegd vermogen voor onder meer de pensioenuitkeringen, steeg het belegd vermogen in 2023 van € 1.321,1 miljoen naar € 1.397,7 miljoen.

Resultaten 2023

De beleggingsrendementen per beleggingscategorie waren als volgt (in %):

	Rendement Provisum 2023	Bijdrage aan Rendement Provisum	Rendement Benchmark 2023	Bijdrage aan Rendement Benchmark
Aandelen	19,7	5,6	20,6	6,0
Obligaties emerging markets	12,4	0,7	8,9	0,5
Nederlandse hypotheek ¹⁾	2,3	0,1	2,3	0,1
Onroerend goed ¹⁾	-5,1	-0,4	-5,1	-0,4
Liquiditeit en overig	-	-	-	-
Resultaat voor matching en valuta-afdekking		6,0		6,2
<i>Bijdragen uit strategische risico afdekking</i>				
Obligaties matching ¹⁾	6,2	3,3	6,2	3,3
Strategische valuta-afdekking ¹⁾		<u>0,3</u>		<u>0,3</u>
Resultaat o.b.v. strategisch beleid		3,6		3,6
Bruto rendement²⁾				
Kosten vermogensbeheerder AFAM		<u>-0,2</u>		
Netto rendement, na aftrek van alle kosten		9,4		9,8

¹⁾ Voor onroerend goed, Nederlandse hypotheek, obligaties matching en strategische valuta-afdekking is geen benchmark beschikbaar en is de benchmark voor berekeningsdoeleinden gelijkgesteld aan het werkelijke rendement.

²⁾ Op het totaal bruto rendement zijn de vermogensbeheerkosten reeds in aftrek gebracht.

Het rendement over 2023 na aftrek van alle kosten van de totale portefeuille van Provisum is uitgekomen op 9,4%. De kosten worden verderop in dit jaarverslag in detail toegelicht. De totale portefeuille haalde in 2023 een lager rendement dan de benchmark, namelijk -0,4% punten. Het lagere rendement ten opzichte van de benchmark is te verklaren door het resultaat van de beleggingscategorie aandelen ten opzichte van de benchmark.

Aandelen

De aandelenportefeuille van Provisum behaalde over 2023 een totaal rendement van 19,7%. Ongeveer de helft is actief belegd door middel van beleggingsfondsen en de andere helft is passief belegd en volgt een index. Over het actieve gedeelte werd een resultaat van 18,3% behaald: 2,3% punt lager dan de benchmark, de MSCI World ex. selected Securities. Vooral de duurzame aandelen van de beleggingsmanagers in de actieve portefeuille presteerden minder dan de benchmark. Zo behaalde het beleggingsfonds Ninety One Global Environment, dat zich vooral richt op het thema energietransitie, in 2023 nauwelijks een positief rendement (+3,2%) en bleef daarmee meer dan 16% achter bij de bredere markt. Daarnaast was er een onderweging in de grootste techbedrijven die in 2023 zeer goed presteerden.

De actieve aandelenportefeuille is erop gericht om beter te beleggen dan de benchmark. In 2023 heeft het bestuur dit beleid geanalyseerd en is tot de conclusie gekomen dat de actieve manier van beleggen over de jaren heen te weinig heeft gebracht. Daarom heeft het bestuur besloten het actieve deel van de aandelenportefeuille te verkopen en de aandelenportefeuille volledig naar passief om te zetten bij State Street.

De vrees was dat door het volledig passief beleggen van de aandelenportefeuille de CO₂-voetafdruk groter zou worden. Via actief beleggen kan er door een beleggingsmanager

namelijk selectief belegd worden in minder vervuilende bedrijven. Maar dit kan nu ook bij passief beleggen door iets af te wijken van de benchmark en te beleggen in bedrijven die goed scoren op het klimaat (een positieve selectie). Hierdoor wordt de CO₂-voetafdruk kleiner met vrijwel een gelijkblijvend rendement en risico.

Obligaties Emerging Markets

De emerging markets obligatieportefeuille deed het beter dan de benchmark. Vanaf het begin profiteerden fondsen zoals Colchester en Invesco van strategische posities in markten zoals Mexico en Colombia, terwijl ze tegelijkertijd minder presterende regio's zoals China en Turkije vermeden. Deze tactiek van het optimaliseren van de actieve blootstelling ten koste van passieve strategieën droeg bij aan een sterke start. Naarmate het jaar vorderde, behielden alle beheerders hun positieve bijdrage.

Onroerend Goed

De vastgoedmarkt blijft onder druk staan door de huidige hoge rente, wat leidde tot een nettorendement voor het fonds van -5,1% voor het hele jaar 2023. De directe portefeuille behaalde een rendement van -2,6%, terwijl de indirecte portefeuille een rendement van -5,8% realiseerde.

De directe portefeuille bestaat nog uit drie objecten die op de verkooplijst staan. Aan de indirecte kant zagen we negatieve bijdragen van bijna alle vastgoedfondsen. Enkel het Bouwinvest Dutch Institutional Residential Fund sloot het jaar af met een licht positieve performance van 0,19% dankzij een stijging van de Nederlandse huizenprijzen.

Nederlandse hypotheek

De beleggingscategorie hypotheek heeft in 2023 een positief rendement behaald van 2,3%. Dit was met name te danken aan de lichte daling van de rente in 2023.

Staatsobligaties – matching portefeuille

Het rendement van de obligaties matching portefeuille was in 2023 6,2%. De matchingportefeuille heeft uitsluitend als doel de beweeglijkheid van de dekkingsgraad te verminderen. Provisum maakt hierbij gebruik van beleggingen in langlopende staatsobligaties van Frankrijk, Duitsland en Nederland. De rentedaling in 2023 heeft een stijging van de waarde van de obligaties tot gevolg, maar ook een stijging van de pensioenverplichtingen. Door het matchen van de verplichtingen bleef het negatieve effect op de dekkingsgraad beperkt. Strategisch heeft Provisum als doel om 60% van het renterisico af te dekken.

Strategische valuta-afdekking

De strategische valuta-afdekking is gericht op het beperken van valutarisico en derhalve niet op het behalen van valutaresultaten. Voor de afdekking wordt gebruik gemaakt van derivaten in de vorm van valutatermijncontracten. Strategisch wordt 75% van de posities afgedekt indien het gewicht van de betreffende valutapositie groter is dan 2% van de totale activa. Per ultimo 2023 gold dat alleen voor de USD. Het resultaat van 0,3% is grotendeels het gevolg van de daling van de USD ten opzichte van de euro.

Rendement afgelopen 5 jaar

Over de afgelopen 5 jaar heeft Provisum een gemiddeld netto rendement (meetkundig) behaald van 2,3% per jaar en heeft hiermee in lijn gepresteerd met het rendement van de benchmark van 2,3%.

Vermogensbeheerkosten

Provisum wil zo transparant mogelijk zijn over de kosten die gepaard gaan met de beleggingen. Hierbij is o.a. aansluiting gezocht met de 'Aanbevelingen uitvoeringskosten'

van de Pensioenfederatie, de overkoepelende belangenbehartiger van de Nederlandse pensioenfondsen.

Provisum onderscheidt de volgende relevante kostencategorieën:

- Kosten vermogensbeheerder AFAM (advies- en beheer);
- Externe vaste managementvergoedingen;
- Externe resultaatafhankelijke vergoedingen;
- Kosten bewaarinstelling (JP Morgan);
- Exploitatiekosten onroerend goed;
- Transactiekosten.

Hieronder zijn de kosten van het jaar 2023 afgezet tegen 2022:

	2023		2022	
	x € 1.000	% gem. belegd vermogen	x € 1.000	% gem. belegd vermogen
Kosten vermogensbeheerder AFAM (advies- en beheer)	2.270	0,17	2.333	0,16
Externe vaste managementvergoedingen	2.433	0,18	2.965	0,20
Externe resultaatafhankelijke vergoedingen	0	0,00	0	0,00
Kosten bewaarinstelling (JP Morgan)	142	0,01	119	0,01
Taxatie- en juridische kosten onroerend goed	7	0,00	13	0,00
Subtotaal vermogensbeheerkosten excl. Transactiekosten	4.854	0,36	5.431	0,37
Transactiekosten	1.190	0,09	1.281	0,09
Totaal vermogensbeheerkosten	6.043	0,45	6.712	0,46

De totale vermogensbeheerkosten (exclusief de transactiekosten) zijn in het verslagjaar in absolute zin een stuk lager dan in 2022. Maar het percentage blijft met 0,36% punt nagenoeg gelijk. Hieronder worden de kostensoorten toegelicht.

- *Kosten vermogensbeheerder AFAM (advies- en beheer)*

De kosten van de vermogensbeheerder zijn, in absolute zin, licht gedaald maar uitgedrukt in een percentage heel licht gestegen. Dit komt door het lagere gemiddelde belegde vermogen in 2023, terwijl een deel van vergoeding een vast bedrag is en niet gekoppeld is aan de omvang van het vermogen.

- *Externe vaste managementvergoedingen*

De externe vaste managementvergoedingen zijn in 2023 ten opzichte van 2022 in absolute zin en percentagegewijs afgenomen. Reden voor de daling is de allocatie naar extern beheerde fondsen met lagere kosten dan in 2022.

- *Externe resultaatafhankelijke vergoedingen*

Resultaatafhankelijke vergoedingen zijn vergoedingen aan externe managers voor een resultaat boven het rendement van de afgesproken benchmark (ingeval van aandelen en indirect onroerend goed). In 2023 zijn geen resultaatafhankelijke vergoedingen in rekening gebracht door de externe managers omdat de fondsen niet boven het rendement van de benchmark zijn uitgekomen.

- *Kosten bewaarinstelling (JP Morgan)*

Het pensioenfonds betaalt een fee aan de bewaarbank, JP Morgan, voor het beheren en administreren van de effecten.

- *Taxatie en juridische kosten onroerend goed*

Op basis van aanbevelingen van de Pensioenfederatie zijn hier alleen de taxatiekosten en

de externe juridische kosten van het direct onroerend goed als exploitatiekosten meegenomen als onderdeel van de vermogensbeheerkosten. Het niet meenemen van de objectbeheerkosten ad € 0,3 miljoen (zoals onderhoud en verzekeringen) zorgt voor een discrepantie met de jaarrekening. Daarin worden de objectbeheerkosten wel opgenomen als kosten.

- *Transactiekosten*

Transactiekosten zijn de kosten die Provisum moet maken om een (beleggings)transactie tot stand te brengen en uit te voeren. Dit zijn niet de kosten die aan de beleggingsmanagers worden betaald, maar aan bijvoorbeeld de beurs of aan een broker. Ook zijn de transactiekosten in de beleggingsfondsen opgenomen en de kosten die gepaard gaan met valutacontracten. De transactiekosten zijn net als vorig jaar uitgekomen op 9 basispunten (0,09 %punt).

Transactiekosten (bedragen x € 1.000)	2023	Basispunten van het belegd vermogen	2022	Basispunten van het belegd vermogen
Aan- en verkoopkosten beleggingstitels	379		195	
Aan- en verkoopkosten in beleggingsfondsen	713		839	
Kosten currency forwards	199		249	
Acquisitiekosten	0		0	
In- en uitstapvergoedingen	0		0	
Totaal	1.190	9	1.282	9

Bij de bepaling van de transactiekosten voor obligaties (matching) is gebruik gemaakt van aannames. Bij de spreads (tussen de bied- en laatprijzen) is rekening gehouden met de landen waarin gehandeld is, de volumes bij aan- en verkoop en ook de looptijden waarin verhandeld is. De gehanteerde spreads zijn de actuele spreads op de dag van handelen.

De vermogensbeheerkosten per beleggingscategorie zijn als volgt:

Bedragen x € 1.000	Manage- ment fees	Perfor- mance fees	Tax. en jur. kosten og	Kosten bewaar- instelling	Trans- actie kosten	Beheer kosten AFAM	Totaal	%
Onroerend goed	694		7		0	223	924	15,3
Nederlandse hypotheken	222					141	363	6,0
Obligaties	329				476	1.276	2.081	34,4
Aandelen	1.177	0			515	652	2.344	38,8
Hedgefondsen	0	0					0	0,0
Private equity	12						12	0,2
Currency Forwards					199		199	3,3
Kosten bewaarin- stelling				142			142	2,3
Totaal	2.433¹⁾	0	7	142	1.190	2.270	6.043	100,0²⁾

¹⁾ door afrondingsverschillen telt het niet op tot het totaal.

²⁾ door afrondingsverschillen komt dit percentage niet op 100,0% uit.

Oordeel bestuur kosten vermogensbeheer

Vermogensbeheerkosten worden grotendeels bepaald door de beleggingsmix en door de mate van actief of passief beheer. De kosten worden daarnaast beïnvloed door de manier

van beleggen: direct in financiële instrumenten of indirect via beleggingsfondsen.

De beleggingsmix van Provisum was in 2023 vrij eenvoudig. Wel voerde het bestuur in 2023 nog voor een groot deel van de aandelenportefeuille een actieve beleggingsstijl door middel van beleggingsfondsen. Het doel van deze actieve portefeuille was om meer rendement dan de benchmark te behalen. Deze stijl van beleggen brengt hogere kosten met zich mee dan een passieve stijl. Omdat deze actieve stijl al geruime tijd te weinig heeft gebracht is in 2023 besloten om het actieve deel volledig naar passief om te zetten. Dit zal in 2024 leiden tot lagere kosten.

Het bestuur is niet ontevreden over het kostenniveau, maar duidt de cijfers graag ten opzichte van andere pensioenfondsen. Daarom zijn, conform de 'Aanbevelingen uitvoeringskosten' van de Pensioenfederatie, de vermogensbeheerkosten in perspectief gezet door middel van een externe benchmarking. Uit dat externe benchmarkonderzoek (op basis van de cijfers over 2022) is gebleken dat Provisum gemiddeld of iets beter scoort ten opzichte van andere pensioenfondsen (zie het eerdere hoofdstuk over Uitvoeringskosten). In 2024 zullen de kosten over 2023 gebenchmarkt worden.

MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD BELEGGEN

Het pensioenfonds belegt het vermogen met het doel om een zo goed mogelijk rendement te behalen tegen een verantwoord risico. Maar tegelijkertijd is het bestuur zich ervan bewust dat Provisum een maatschappelijke verantwoordelijkheid heeft. Het bestuur is van mening dat het behalen van rendement samen kan gaan met maatschappelijk verantwoorde beleggingen. Daarom houdt het fonds in het beleggingsbeleid rekening met milieu- en sociale aspecten en goed ondernemingsbestuur en heeft het verantwoord beleggen als kernwaarde opgenomen. De Engelse afkorting hiervoor is ESG (Environment, Social en Governance). In het Nederlands gebruiken we vaak de term maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB). Met beide afkortingen wordt hetzelfde bedoeld.

Het beleid van het fonds rondom ESG is vastgelegd in het Maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid dat op de website van het fonds is gepubliceerd. Het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (IMVB-convenant) heeft hiervoor als leidraad gediend. Het fonds doet jaarlijks uitgebreid verslag over verantwoord beleggen door middel van een separate rapportage. Deze is op de website terug te vinden. Daarom wordt hier volstaan met een beperkte weergave van de wijze waarop het fonds in 2023 uitvoering heeft gegeven aan het verantwoord beleggingsbeleid.

Ontwikkelingen

In 2023 zijn de volgende stappen gezet op het gebied van MVB:

- De in 2021 gemaakte keuzes voor de SFDR (Sustainable Finance and Disclosure Regulation) zijn heroverwogen. Dit heeft ertoe geleid dat het pensioenfonds nu verklaart de belangrijkste ongunstige effecten in aanmerking te nemen. Het pensioenfonds neemt actief de negatieve effecten op de duurzaamheidsfactoren die centraal staan in de SFDR mee bij beleggingsbeslissingen. Daarnaast heeft het pensioenfonds de DB-pensioenregelingen (pensioenregelingen A2001, A2006 en B) geclassificeerd als licht groen (artikel 8 onder de SFDR). Hiermee geeft het pensioenfonds aan dat de DB-regelingen ecologische en sociale kenmerken promoten.
- De criteria voor de hypotheekfondsen zijn aangescherpt. Minimaal 80% van de fondsen dient de classificatie 'licht groen' te hebben in het kader van de Europese wetgeving, SFDR.
- Er zijn nieuwe criteria voor landen bijgekomen in de staatsobligatieportefeuille. Landen die onvoldoende scores op het gebied van corruptie en/of mensenrechten worden op de uitsluitingslijst geplaatst.
- Eind 2023 heeft het bestuur besloten tot het implementeren van een CO₂-reductie overlay bij de aandelenportefeuille. Dit betekent dat de beheerder van het aandelenmandaat, State Street, de opdracht meekrijgt om de CO₂-intensiteit te optimaliseren. Door het binnen bepaalde grenzen onder- en overwegen van bepaalde ondernemingen, sectoren en landen is de CO₂-intensiteit van het aandelenmandaat van Provisum duidelijk lager dan die van de benchmark.
- Met de beheerder van het aandelenmandaat, State Street, is afgesproken dat het, waar mogelijk, ondersteuning aan Provisum biedt om te voldoen aan de OESO-richtlijnen.

IMVB convenant

Doordat het fonds het IMVB-convenant in 2018 heeft ondertekend, committeert het zich aan de principes van de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs). Deze principes zijn daarmee (mede) het uitgangspunt voor het MVB-beleid van het fonds. Onderdeel van OESO-richtlijnen is het uitvoeren van een due diligence, oftewel een risicoanalyse. Onderdeel van deze risico-analyse is het identificeren van negatieve impacts in de portefeuille en het gebruiken van invloed om deze negatieve impacts te voorkomen of verminderen.

Negatieve impact

Het fonds screent periodiek de aandelen- en obligatieportefeuille op (potentiële) negatieve impact, op ESG-risico's en op financieel-materiele duurzaamheidsfactoren die impact hebben op de beleggingsportefeuille.

Gebruik invloed

Het fonds gebruikt haar invloed om de negatieve impact te voorkomen of te verminderen. De instrumenten die hiervoor worden gebruikt, zijn de volgende.

➤ Uitsluiten van beleggingen

Het fonds is van mening dat beleggingen in bepaalde ondernemingen niet wenselijk zijn omdat de producten of diensten die geleverd worden in strijd zijn met nationale of internationale wet- en regelgeving of schadelijk zijn voor mensen, de maatschappij en het milieu. Ook worden bepaalde landen uitgesloten. Het betreft de volgende ondernemingen en landen:

- ondernemingen die betrokken zijn bij controversiële wapens;
- ondernemingen die betrokken zijn bij tabak, pornografie, gokken, palmolie of verkoop van wapens aan burgers;
- ondernemingen die betrokken zijn bij arctic olie, olie uit teerzand en steenkool;
- ondernemingen die de principes van de Global Compact van de Verenigde Naties overtreden;
- ondernemingen waarmee geen voortgang wordt geboekt in een engagement-traject;
- ondernemingen die betrokken zijn bij ernstige incidenten en gebeurtenissen;
- staatsobligaties van landen die onderwerp zijn van sancties van de EU of die onvoldoende scores op het gebied van mensenrechten en/of corruptie.

Elk half jaar ontvangt de beleggingsmanager van het directe mandaat, State Street, een uitsluitingslijst waarna State Street de portefeuille in lijn brengt met de vereisten van het fonds.

Bij de indirecte portefeuille waarbij in beleggingsfondsen is belegd, zijn de uitsluitingen moeilijker of in het geheel niet toe te passen. Elk jaar wordt in kaart gebracht in hoeverre de beleggingsfondsen zijn belegd in ondernemingen/landen die zijn uitgesloten, zo ook per eind 2023. Met ingang van 2024 zal de aandelenportefeuille niet meer belegd worden middels beleggingsfondsen, maar enkel via een direct aandelenmandaat. De uitsluitingslijst kan dan één-op-één toegepast worden. Voor wat betreft de screening van de obligatieportefeuille was er geen aanleiding om met de managers in overleg te treden.

➤ Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen

Het uitoefenen van stemrecht is een belangrijk onderdeel van een goed functionerende governance structuur voor bedrijven. Stemmen kan alleen wanneer een pensioenfonds de aandelen in bezit heeft en niet in geval van beleggingsfondsen. Bij het directe mandaat laat Provisum het stemmen uitvoeren door State Street en heeft zich hiervoor aangesloten bij het stembeleid van State Street. Er is in 2023 mede namens het pensioenfonds gestemd op aandeelhoudersvergaderingen.

Het pensioenfonds rapporteert elk kwartaal op de website over het stemgedrag van State Street.

Voor de beleggingsfondsen stelt het pensioenfonds als criterium dat de aandelenmanager een stembeleid moet hebben. Het is lastig om het stemgedrag samen te voegen vanwege verschillende rapportagemethoden en verslagleggingsperioden.

➤ Engagement

Bij engagement worden bedrijven aangespoord om aanpassingen in de strategie of governance door te voeren teneinde meer maatschappelijk verantwoord te opereren. Het hebben van een engagementbeleid is een criterium bij de selectie van een beleggingsmanager. Het fonds sluit aan bij het engagementbeleid van de beleggingsmanagers.

Passieve aandelenmandaat

In 2023 heeft er door State Street bij 350 bedrijven engagement plaatsgevonden over één of meerdere kwesties:

- met 107 bedrijven vond engagement plaats over milieukwesties, zoals klimaatverandering;
- met 177 bedrijven vond engagement plaats over maatschappelijke kwesties, zoals management van menselijk kapitaal (educatie, discriminatie, gezondheid);
- met 287 bedrijven vond engagement plaats over governance-kwesties, zoals de beloning van bestuurders.

State Street rapporteert op kwartaalbasis d.m.v. de Asset Stewardship Activity-verslagen die op de website van het fonds worden gepubliceerd. Hierin wordt o.a. gerapporteerd over de voortgang van de engagementtrajecten.

Actieve aandelenportefeuille

Alle managers beschikken over een goed ontwikkeld engagementbeleid en brengen op kwartaal-of jaarbasis verslag uit over hun engagementactiviteiten. De managers voeren gesprekken over alle soorten ESG-onderwerpen aangaande klimaat, diversiteit, mensenrechten, water, ontbossing, maar ook over de wijze van implementatie van deze onderwerpen in de governance van het bedrijf, de strategische richting of in de verslaglegging.

Net als bij het stemgedrag is het bij de beleggingsmanagers in de indirecte portefeuille ook lastig om de precieze aantallen van engagement samen te voegen vanwege verschillende rapportagemethoden en verslagleggingsperioden.

Sustainalytics

Het fonds maakt gebruik van engagementprovider Sustainalytics om de engagement activiteiten meer kracht bij te zetten. Het heeft de volgende drie engagementprogramma's van Sustainalytics omarmd:

- Global Standards engagement: dit betreft gesprekken met bedrijven over de negatieve impact en mogelijke of daadwerkelijke schendingen van de Global Compact-normen van de VN en de thematische hoofdstukken van de OESO-richtlijnen gedurende het jaar.
- Engagement met betrekking tot materiele risico's: dit is gericht op hoog-risicobedrijven wat betreft alle ESG-onderwerpen.
- Thematische engagement: gericht op het verbeteren van de impact van bedrijven middels engagement op specifieke thema's gedurende het jaar.

Sustainalytics rapporteert periodiek over de voortgang van de engagementtrajecten met de ondernemingen waarin het pensioenfonds is belegd. Deze rapportages worden gepubliceerd op de website van Provisum.

➤ ESG-integratie

Bij de selectie en monitoring van de beleggingsmanagers past AFAM ESG-integratie toe. Dit gebeurt op verschillende manieren.

Toepassen van criteria bij aandelen- en obligatiemanagers

De aandelenmanagers dienen te voldoen aan de door het pensioenfonds opgestelde 6 criteria. In 2023 voldeden 11 van de 15 aandelenmanagers aan de criteria. Vier managers hebben de OESO-richtlijnen niet expliciet in hun beleid opgenomen.

De 7 obligatiemanagers voldoen nagenoeg allemaal aan 3 van de 4 criteria. Geen van de managers voldoet aan het criterium dat het een uitsluitingsbeleid voor gesanctioneerde landen heeft. Het fonds zal hierover met AFAM in overleg gaan.

ESG-scorecard en beoordeling Impact Management Project

AFAM scoort de beleggingsmanager aan de hand van een zelf ontwikkelde ESG-scorecard die vier niveaus kent, te weten 'achterblijver', 'nieuwkomer', 'professional' en 'leider'. In 2023 is 84% van de beleggingsmanagers een 'leider' en 16% een 'professional'.

Daarnaast wordt de (potentiële) impact gemeten van de beleggingsfondsen waarin belegd wordt. Het ABC-raamwerk van het Impact Management Project (IMP) wordt hiervoor gebruikt. Hiermee wordt vastgesteld welke beleggingsfondsen:

- (mogelijk) schade veroorzaken: 6% in 2023
- schade voorkomen: 72% in 2023
- positief bijdragen aan de maatschappij: 20% in 2023
- positief bijdragen aan oplossingen: 2% in 2023

Met de ESG-scorecard en het ABC-raamwerk wordt op continue basis beoogd om alleen die fondsen te selecteren die wat betreft ESG goed presteren en om de managers te stimuleren zich verder te verbeteren.

Groene obligaties

Een andere manier van ESG-integratie is het beleggen in groene obligaties. Dit zijn leningen waarbij het geleende geld geïnvesteerd wordt in projecten die bijdragen aan een beter klimaat. De matching-portefeuille bestaat eind 2023 voor 16% uit groene obligaties.

Onroerend Goed

Bij de vastgoedfondsen heeft het pensioenfonds toetsingscriteria vastgesteld die afwijkend zijn van die van de aandelen- en obligatiemanagers. Het belangrijkste criterium is de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB)-rating. Drie vastgoedfondsen hebben de beste score (5 sterren) in de GRESB-beoordeling behaald en één fonds een score van 4 sterren. De score van de totale portefeuille was 90 (van de 100), waarmee het de (hoogst mogelijke) 'Green Star'-erkenning van 5 sterren heeft weten te behouden.

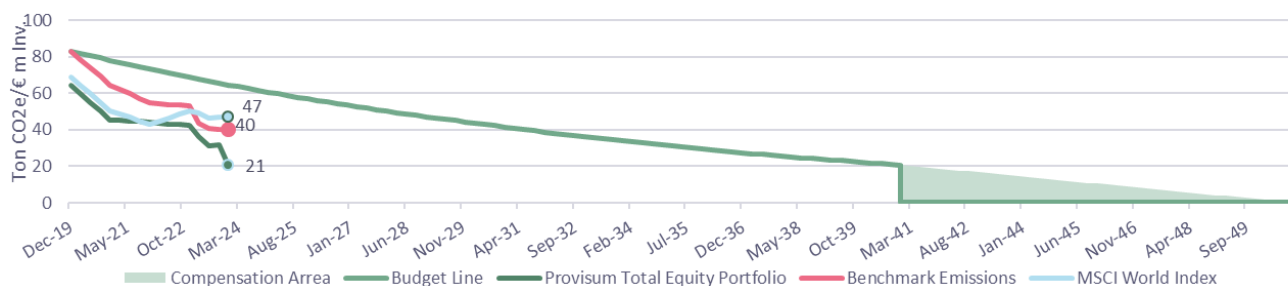
Hypotheke

Er is vastgelegd dat ten minste 80% van het in hypotheke geïnvesteerde vermogen moet worden belegd in beleggingsfondsen die als artikel 8 zijn geclassificeerd in het kader van de SFDR. Daarnaast zijn er voor de beleggingsmanager(s) nog twee toetsingscriteria vastgesteld. De beleggingsmanager moet de Principles for Responsible Investment van de United Nations (UNPRI) hebben ondertekend en de beleggingsmanager moet een verantwoord beleggingsbeleid hebben waarbij de nadruk ligt op verduurzaming van woningen en CO₂-uitstoot. Het fonds waarin is belegd, voldoet aan beide criteria heeft zich geclassificeerd als een artikel 8 fonds.

Klimaat en CO₂-reductie

Het fonds heeft in 2023 verder beleid geformuleerd om de CO₂-uitstoot in de portefeuille (verder) te verminderen waarbij het jaarlijks streeft naar een grotere vermindering van de CO₂-intensiteit dan de benchmark. Eind 2023 is een klimaat overlay geïmplementeerd in het passieve aandelenmandaat. Het doel van de nieuwe portefeuille is nog steeds om het rendement van de index te repliceren, maar tegelijkertijd is er een extra doel: de CO₂ voetafdruk van de portefeuille zo veel mogelijk verlagen.

In onderstaande grafiek is aangegeven hoe de CO₂-intensiteit van de aandelenportefeuille (ton CO₂e/€ m Inv.) zich verhoudt ten opzichte van de benchmark en het pad naar klimaatneutraliteit in 2040.

De grafiek laat zien dat de CO₂-bijdrage lager is dan die van de benchmark en lager is dan in 2022. Dit laatste wordt vooral veroorzaakt door de introductie van de klimaat overlay.

Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR)

Op 10 maart 2021 is de SFDR in werking getreden. Deze Europese Verordening verplicht financiële marktdeelnemers, waaronder pensioenfondsen, informatie te verschaffen over het duurzaamheidsbeleid en transparant te zijn over de uitvoering daarvan.

Het besluit van het bestuur om ongunstige effecten mee te nemen in de besluitvorming en het classificeren van de DB-pensioenregelingen als 'licht groen' (artikel 8), oftewel een product dat ecologische en/of sociale kenmerken promoot, heeft tot de productie van een aantal documenten geleid die inmiddels op de website van Provisum zijn gepubliceerd. Voor 1 juli 2024 zal het fonds voor het eerst rapporteren over de ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren door middel van de Principle Adverse Impact (PAI) verklaring. In bijlage 4 bij dit jaarverslag wordt gerapporteerd over de duurzaamheid van de DB-pensioenregelingen volgens het verplichte format.

Het bestuur heeft besloten de classificatie van de DC-pensioenregelingen niet aan te passen. Hiermee handhaaft het voor deze regelingen de classificatie 'overig product' (artikel 6). Dit houdt in dat de onderliggende beleggingen geen rekening houden met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten.

BELEGGINGEN VOOR RISICO VAN DE DEELNEMER

Algemeen

Het fonds heeft twee beschikbare premieregelingen, de B-excedent regeling en de vrijwillige aanvullende pensioenregeling. Deze pensioenregelingen zijn verzekerd bij Provisum. ABN AMRO Pension Services voert de administratie van deze regelingen uit. Robeco geeft beleggingsadvies over de fondsen waarin wordt belegd en de invulling van de lifecycles.

De gestorte bedragen uit hoofde van de premieregelingen worden belegd volgens het zogenaamde lifecycle beleggen. Er wordt belegd in een mix van een geldmarktfonds en twee portefeuilles, een risicovolle returnportefeuille en een minder risicovolle matchingportefeuille. De samenstelling van de beleggingen wijzigt naarmate iemand ouder wordt. In het begin van de loopbaan wordt er meer in risicovolle beleggingscategorieën belegd. Naarmate een deelnemer richting de pensioendatum gaat, wordt de beleggingsportefeuille minder risicovol ingevuld. Er is door het pensioenfonds een neutrale beleggingsmix vastgesteld (de default). Door middel van een periodieke inventarisatie bij de deelnemer wordt het risicoprofiel uitgevraagd en kan er afgeweken worden van deze neutrale beleggingsmix. Er kan gekozen worden voor offensief, defensief of variabel (een beleggingsmix die voorsorteert op doorbeleggen). Als de deelnemer geen voorkeur heeft of deze niet aangeeft, wordt er belegd volgens de neutrale beleggingsmix.

Een deelnemer kan er ook voor kiezen om zelf te beleggen en af te wijken van de standaard keuzes. De deelnemer stelt dan zelf een beleggingsportefeuille samen door een keuze te maken uit de verschillende beleggingsfondsen die beschikbaar zijn.

Het pensioenfonds kent een zorgplicht ten aanzien van de beleggingen voor risico van de deelnemers. Het bestuur vult deze zorgplicht onder meer in door:

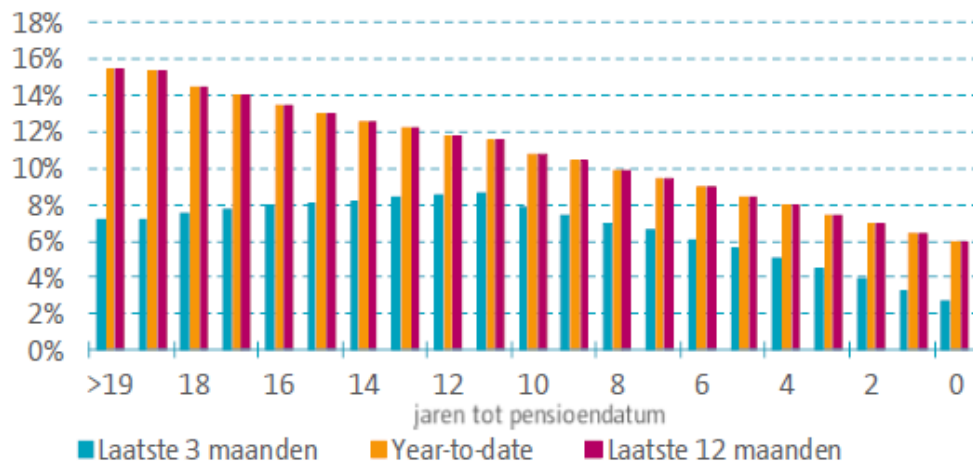
- toe te zien op de selectie en evaluatie van de mixen en de fondsen die daarvan deel uitmaken;
- vorm te geven aan de mogelijkheden om af te wijken van de neutrale beleggingsmix;
- toe te zien op de navolging van de procedures bij afwijken van de neutrale beleggingsmix;
- toe te zien op het nakomen van de servicelevel agreement door ABN AMRO Pension Services.

Resultaten en ontwikkelingen in 2023

De returnportefeuille behaalde in 2023 een rendement van 15,5% (benchmark 14,5%). De matchingportefeuille behaalde in 2023 een rendement van 8% (benchmark 7,6%).

In 2023 is er door de jongste mix een rendement behaald van 15,5% tegenover de oudste mix met een rendement van 5,9%. In het overzicht hieronder zijn de rendementen opgenomen van alle mixen.

Rendement per mix

RISICOMANAGEMENT

Algemeen

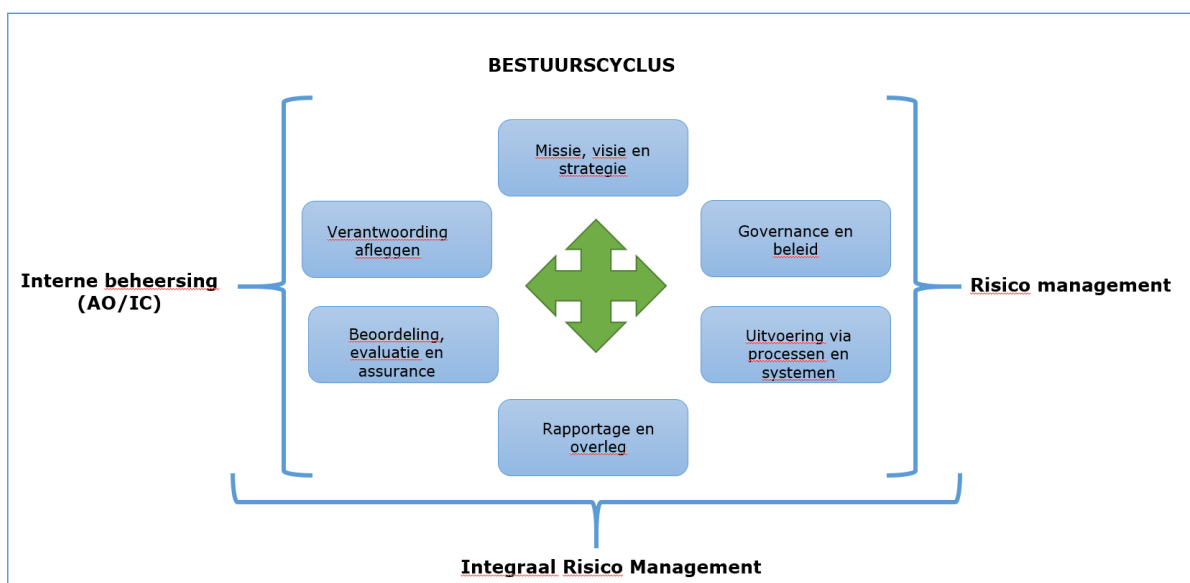
Het fonds heeft een missie en visie opgesteld waarbij onder meer rekening wordt gehouden met de ambities en risicohouding van het fonds. De invulling van de missie en visie wordt door middel van beleid in strategische plannen, fondsdocumenten en jaarplannen uitgewerkt. Het integraal risicomanagement brengt risico, rendement, maatschappelijke verantwoordelijkheid, kosten en kwaliteit samen.

In het integraal risicomanagement proces kunnen de volgende kritische kernactiviteiten worden onderscheiden:

- Het identificeren en adresseren van de verschillende risicobronnen en vervolgens het inschatten van de waarschijnlijkheid en mogelijke impact van de risico's;
- Het vaststellen, uitwerken en (laten) implementeren van risico mitigerende beheersingsmaatregelen;
- Bij belangrijke voorgenomen beleidswijzigingen een koppeling maken naar het gehele risico universum, waardoor inzichtelijk wordt of er nieuwe risico's ontstaan dan wel bestaande risico's toe- of afnemen c.q. verschuiven binnen het fonds;
- Het monitoren en evalueren van de effectiviteit van de geïmplementeerde beheersingsmaatregelen;
- Waar nodig het bijstellen van de risico mitigerende beheersingsmaatregelen;
- Het rapporteren met betrekking tot bovengenoemde activiteiten.

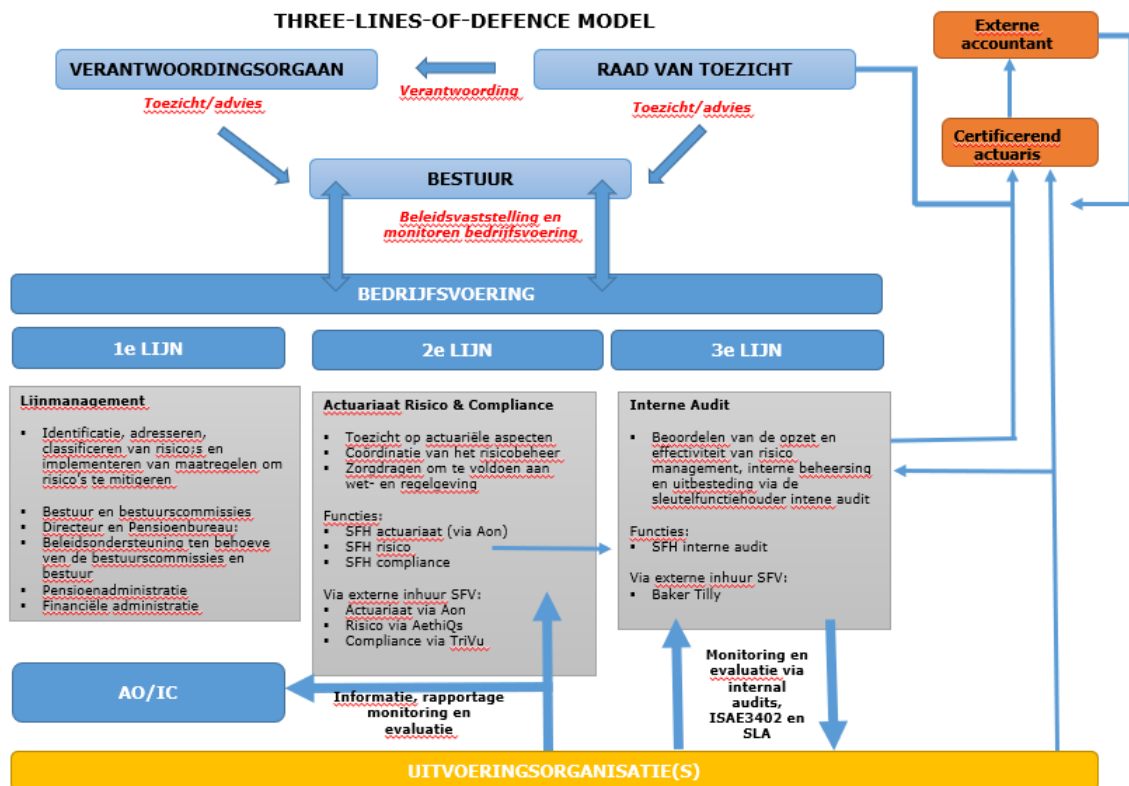
Naast de periodieke inventarisatie van de meer algemene risico's voor het pensioenfonds, wordt ook aandacht besteed aan de risico's in specifieke situaties. Zo is risicomanagement een integraal onderdeel van projecten, wordt bij beleidsvoorstellen gericht aandacht besteed aan de daaruit voortvloeiende risico's en worden gerapporteerde incidenten geanalyseerd om te bepalen wat de impact voor het pensioenfonds is. Dit alles om te bepalen of er eventueel aanvullende risico mitigerende maatregelen getroffen dienen te worden.

Onderstaande figuur geeft de essentie weer van de bestuurscyclus in deze.

Opzet en organisatie risicomanagement

De inrichting van het risicomanagement is gebaseerd op het zogenaamde 'three lines of defence'-model. Onderstaand figuur toont op hoofdlijnen de governance op basis van het 3 lines of defence model.

1e beheersingslijn

Het lijnmanagement is verantwoordelijk voor opzet, bestaan en werking van de processen en de bijbehorende beheersmaatregelen.

2e beheersingslijn

Sleutelfunctie actuariële beheer

De sleutelfunctiehouder beoordeelt, monitort en rapporteert over de actuariële aspecten van het pensioenfonds. Met deze functie wordt beoogd dat Provisum een totaalbeeld heeft van de verschillende actuariële aspecten waaraan het pensioenfonds wordt blootgesteld.

Sleutelfunctie compliance

Met de compliance functie beoogt het fonds de integriteit van de verbonden personen evenals de naleving van externe wet- en regelgeving te waarborgen en aan het gedragstoezicht van DNB en AFM te voldoen.

Sleutelfunctie risicobeheer

De sleutelfunctiehouder risicobeheer beoordeelt, monitort en rapporteert over het risico-beheersysteem. Met de risicobeheerfunctie wordt beoogd dat Provisum een totaalbeeld heeft van de verschillende risico's waaraan het pensioenfonds wordt blootgesteld. Dit omvat ook de uitbestede werkzaamheden. Het betreft zowel financiële als niet-financiële risico's. Naast de hiervoor genoemde taken heeft de risicobeheerfunctie ook een initiërende en adviserende rol bij het vormgeven van het risicobeheer.

3e beheersingslijn

Door de derde lijn wordt een oordeel gevormd over de opzet, werking en de effectiviteit van het risicomanagement en interne beheersing, inclusief de 1^e en 2^e lijns risicomanagement activiteiten. Voor de aansturing van deze lijn is de sleutelfunctiehouder interne audit verantwoordelijk. De sleutelfunctiehouder beoordeelt, monitort en rapporteert (over) de opzet, het bestaan en de werking in termen van adequaatheid en doeltreffendheid van de interne controlemechanismen en andere procedures en maatregelen ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering van het fonds. Dit omvat ook de uitbestede werkzaamheden.

Aandachtsgebieden risicomanagement

De verantwoordelijkheid van het bestuur strekt zich uit over alle aandachtsgebieden van risicomanagement: strategie, beleid en uitvoering.

Strategisch risicomanagement: richt zich op het identificeren, het meten en het beheersen van de strategische risico's samenhangend met het realiseren van de ambities en doelstellingen van het fonds. De nadruk ligt hierbij vooral op de risico's die op langere termijn spelen. Naast het monitoren van de risico's is het belangrijk om periodiek te verifiëren of het vigerende beleid nog past binnen de vastgestelde kaders en, zo niet, op welke punten het beleid moet worden aangepast.

Een meer specifiek onderdeel is het financiële strategische risicomanagement. Dit omvat een gestructureerd proces dat periodiek (doorgaans eenmaal in de drie jaar) wordt afgewikkeld, waarin alle aspecten van het strategische financiële beleid kritisch worden beoordeeld tegen de achtergrond van de gestelde doelen.

Daarnaast wordt het door het bestuur vastgestelde beleid ingekaderd en vormgegeven middels beleidsdocumenten. Het dagelijks bestuur of de desbetreffende bestuurscommissie brengt advies uit over de inhoud van beleidsdocumenten. Het bestuur keurt de documenten goed en stelt deze vast. Alvorens een beleidsdocument ter goedkeuring wordt gepresenteerd aan het bestuur, wordt het stuk doorgaans voorgelegd aan de vervuller van de risicobeheerfunctie (AethiQs) en/of vervuller van de compliance functie (TriVu) en door hen vanuit hun vaktechnisch perspectief van op- en aanmerkingen voorzien waarbij indien van toepassing een koppeling wordt gemaakt met het risicobeheersingsplan (zie hierna).

Operationeel risicomanagement: hiermee wordt beoogd om de risico's in de operationele sfeer te beheersen. Hierbij gaat het niet alleen om financiële risico's, maar ook om de niet-financiële risico's die het fonds loopt. Deze risico categorieën worden beschreven in het risicobeheersingsplan. Daarbij is per categorie vastgelegd wat de beheersingsmaatregelen zijn en hoe de score van het restrisico wordt beoordeeld. Het risicobeheersingsplan is de basis voor eventuele aanvullende maatregelen om risico's verder te beheersen.

Additioneel wordt er ook aandacht besteed aan de risico's welke verband houden met het project in het kader van de transitie naar de Wet toekomst pensioenen, waarbij de opzet en organisatie een rol spelen maar ook de diverse risico's binnen het project zelf.

Risicomanagement cyclus

De veelheid aan ontwikkelingen in de pensioensector waaronder de voorbereidingen op de Wet toekomst pensioenen (Wtp) en daarbuiten brengt nieuwe risico's, veranderingen van bestaande risico's of wijzigingen in de verwachte impact van risico's met zich. Dit leidt op continue basis tot toetsing en herijking van risico's en bijbehorende beheersmaatregelen.

De totale risicomanagementcyclus kan als volgt worden samengevat:

- a) Een keer per drie jaar worden de strategie en de daaraan verbonden strategische risico's bediscussieerd en vastgesteld. De top 5 van de strategische risico's is onderdeel

van de kwartaalrapportage risico waarin over de risico beperkende maatregelen wordt gerapporteerd aan het bestuur.

- b) De operationele- en beleidsmatige risico's worden in principe één keer per drie jaar opnieuw gescoord c.q. geëvalueerd, tenzij als gevolg van tussentijdse beleidswijzigingen of wijzigingen in het risicoprofiel er aanleiding tot een eerdere herijking bestaat. Dit leidt tot een herijkt risico en een nieuw risico beheersingsplan. Deze evaluatie zorgt ervoor dat de focus daar komt te liggen waar processen materieel zijn veranderd en dus aanleiding geven tot een nieuwe score. Deze herijking is in 2022 integraal uitgevoerd.
- c) De key-beheersingsmaatregelen worden periodiek geëvalueerd en als bijlage opgenomen bij de kwartaalrapportage risico.
- d) De riskmanagement voorlegger zorgt er daarnaast voor dat gedurende de lopende managementcyclus bij (significante) beleidswijzigingen het risicobeheersingsplan zo nodig wordt aangepast en dus up to date blijft. AethiQs levert als vervuller van de sleutelfunctie risicobeheer waar nodig aanvullende input vanuit de tweede lijn bij de voorlegger aan de sleutelfunctiehouder risico.
- e) Jaarlijks worden er door de 2^e lijn 'risk-to risk' gesprekken gehouden met de risicofunctie van de belangrijkste dienstverleners van het fonds.
- f) Jaarlijks wordt door middel van publicaties uit externe bronnen (DNB en externe adviseurs) getoetst of er wellicht andere risico's zijn die aandacht behoeven. Dit is een goede methode om te bezien of geïdentificeerde risico's door derden al in beeld zijn bij het fonds.
- g) In 2022 is de Eigen Risico Beoordeling (ERB), het allesomvattend document op het gebied van risicomanagement van het fonds, als onderdeel van de cyclus geactualiseerd en vastgesteld door het bestuur.

Volwassenheidsmeting risicomanagement

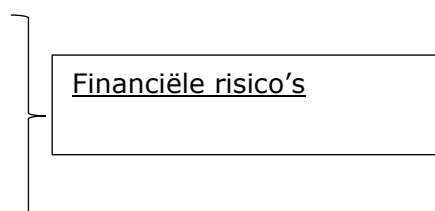
Periodiek laat het fonds de volwassenheid meten van het risicomanagement. In 2021 is een dergelijk onderzoek uitgevoerd door een externe partij, Ortec Finance. De conclusie van het onderzoek was dat het risicomanagement een duidelijke groei vertoonde ten opzichte van het voorgaande onderzoek uit 2016. Het rapport vermeldde: "Wat betreft de risicocultuur zien we een dusdanige betrokkenheid en "tone at the top" dat de hoogste score hier op zijn plaats is. Het invoeren van IORP II is voortvarend aangepakt inclusief het (onverplicht) benoemen van een sleutelfunctiehouder compliance. Wat betreft de weloverwogen besluitvorming worden geen zaken gemist maar is het gewenst deze meer gestructureerd en aantoonbaar te doen en ook gestructureerd te evalueren".

Ortec scoort de volwassenheid van het risicomanagement bij Provisum op een (ruime) 3 op een schaal van 4. Dit betekent dat het risicomanagement geformaliseerd en gestructureerd is. Ortec heeft een aantal aanbevelingen gedaan en deze zijn in 2022 allemaal opgevolgd en afgerond. Het bestuur heeft besloten niet te willen streven naar een volwassenheidsniveau 4, maar naar een volwassenheidsniveau 3 met 'continuous improvement'. Dit uit oogpunt van een kosten- baten analyse mede in de context van de omvang van het fonds.

Risicogebieden en top risico's

In het risicobeheersingsplan maakt het fonds een onderscheid in de volgende risicogebieden waarbij nog een nader onderscheid wordt gemaakt naar financiële- en niet financiële risico's.

- Rente /matching risico
- Marktrisico
- Kredietrisico
- ESG en Klimatrisico's
- Solvabiliteitsbeheer (VEV)
- Verzekeringstechnisch risico

- Sponsor risico
- Communicatierisico
- Operationeel risico
- IT risico
- Integriteits-/compliance risico
- Organisatie pensioenfonds
- Juridisch risico
- Uitbestedingsrisico ABN AMRO PS
- Uitbestedingsrisico AFAM
- Uitbestedingsrisico overig (Lumera)
- Management en bestuur
- Evaluatie en terugkoppeling

Niet financiële risico's

Financiële risico's

In de jaarrekening wordt een uitgebreide toelichting gegeven op de financiële risico's.

Niet-financiële risico's

In het risico beheersingsplan staan de relevant risico's beschreven en zijn de beheersingsmaatregelen per risico vastgesteld. Vervolgens wordt per risico het netto risico (dat wil zeggen, met inachtneming van de beheersmaatregelen) beoordeeld. De weging van de risico's wordt uitgevoerd op basis van de mate van waarschijnlijkheid en de mate van impact. Dit normatieve kader is mede van belang om vast te stellen of bij voorgenomen beleidswijzigingen het risicoprofiel van het fonds wijzigt opdat het bestuur dit in de besluitvorming mee kan laten wegen.

In het risicobeheersingsplan wordt onderscheid gemaakt tussen 'key maatregelen' en 'ondersteunende of mitigerende maatregelen'. De risico's worden middels self assessments geanalyseerd op basis van waarschijnlijkheid en impact. De impact van een risico wordt bepaald door het effect op missie, visie en of doelstelling van het fonds. Het is van belang dat de risico inschatting op consistente wijze gebeurt en dat de gehanteerde parameter relevant en eenvoudig toe te passen is. Zo wordt de impact van de financiële risico's afgemeten aan de mogelijke gevolgen op de hoogte van de dekkingsgraad. De niet-financiële risico's zijn niet altijd goed meetbaar en/of kwantificeerbaar. Om het proces niet verder te compliceren is ervoor gekozen om voor de meting van de impact van de niet-financiële risico's niet te diversifiëren naar onderdelen van de missie, visie en doelstellingen, maar om een 'universele noemer' te hanteren, t.w. de reputatie van het fonds. Er zijn in totaal 146 risico's (2022:142) geïdentificeerd. Volgens de vastgestelde risicocycclus worden de operationele risico's iedere 3 jaar herijkt, dan wel op het moment van significante beleidswijzigingen.

In het jaar 2023 zijn in verband met beleidswijzigingen de volgende 1^e en 2^e lijns risico opinies opgesteld:

- Voorstel en implementatie aandelenbeleggingen van actief naar passief;
- Partiële indiening Datakwaliteit in het kader van de Wtp;
- Indexatiebesluit;
- Premiekorting;
- Rendementscurve premie;
- Afschaffen IT Werkgroep;
- Opinie risico-analyse voortgangsdokument Wtp;
- Bijzonder partnerpensioen;
- SFDR artikel 8 kwalificatie.

Er zijn geen risicogetallen als gevolg van deze beleidswijzigingen aangepast.

In 2023 konden de volgende risicogebieden op meer aandacht rekenen, t.w. uitbestedingsrisico ABN AMRO Pension Services, rente- matchingrisico, IT & Informatiebeveiliging en frauderisico. Deze risicogebieden zijn hieronder toegelicht.

Uitbestedingsrisico ABN AMRO Pension Services

In het verslagjaar heeft ABN AMRO Pensioen Services (AAPS) de dienstverlening voor haar klanten waaronder Provisum opgezegd. De contractuele opzegtermijn is hierbij gerespecteerd. AAPS voert de DC-regelingen uit en administreert c.q. informeert de betreffende deelnemers via een webportal. Deze opzegging noodzaakte tot het onderzoeken van alternatieven. Hierbij is het besluit genomen om de pensioenregelingen zodanig aan te passen dat met ingang van 1 juli 2024 met de premies direct pensioen wordt ingekocht in de basispensioenregeling en de vrijwillige aanvullende pensioenregeling per 2025 stopgezet wordt. Wat er met de opgebouwde kapitalen na 2024 gebeurt, is op het moment van schrijven van dit verslag nog niet bekend.

Rente- en matchingrisico

In het kader van de Wet toekomst pensioenen (Wtp) is in de aanloop naar de overgang naar de nieuwe regeling begin 2024 onderzocht hoe de dekkingsgraad tot aan het invaar-moment beschermd kan worden. Besloten is om het renterisico verder te mitigeren en voor 100% af te dekken door aanvullend op de fysieke afdekking met de matching portefeuille een portefeuille van Liability Driven Investments (LDI)- bucketfondsen te implementeren.

IT & Informatiebeveiliging

IT & informatiebeveiliging is door het fonds als strategisch aandachtspunt aangemerkt, met het onderdeel cybersecurity als bijzonder aandachtspunt. Cyber vormt een grote bedreiging voor de continuïteit van de bedrijfsvoering. Nadat in 2022 een cyberoefening is uitgevoerd tezamen met onze externe IT provider COFRA IT, vindt er nu maandelijks overleg plaats met de cyber expert van COFRA om zodoende goed op de hoogte te blijven van alle ontwikkelingen en maatregelen op dit gebied. Dit onderwerp blijft hoog op de agenda staan aangezien de ontwikkelingen op dit gebied elkaar snel opvolgen.

Gezien het belang van IT is ook het 'Plan van aanpak geschiktheid' uitgebreid. Naast de verplichte geschiktheidsgebieden voor bestuurders heeft Provisum als extra aandachtsgebied IT & Informatiebeveiliging toegevoegd. Verder is afgesproken dat er twee keer per jaar in de bestuursvergadering uitgebreid aandacht aan het onderwerp IT zal worden geschonken om de kennis van het bestuur te verdiepen en het bestuur in staat te stellen om zich ook op dit terrein in control te voelen. De werkgroep IT is in 2023 ontbonden gezien het feit dat veel aandachtspunten inmiddels onderdeel van de governance zijn geworden. Om de betrokkenheid van het bestuur met IT & Informatiebeveiliging te waarborgen is in lijn met de opzet van sleutelfunctiehouders, een bestuurder belast met IT & Informatiebeveiliging.

Frauderisico's

Door de NBA (Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants) is aan accountants de verplichting opgelegd om aandacht te schenken aan fraude risico's. Ook het fonds zelf vindt dit een belangrijk risico en besteedt hier aandacht aan. Deze paragraaf biedt inzicht hoe het fonds voor deze risico's een inschatting maakt en wat de belangrijkste beheersmaatregelen zijn.

Bij het identificeren en inschatten van risico's besteedt het fonds specifieke aandacht aan het inschatten van frauderisico's in de SIRA. Het bestuur heeft deze risicoanalyse uitgevoerd om de bruto frauderisico's inzichtelijk te maken. De belangrijkste frauderisico's die hierbij zijn geïdentificeerd, hebben betrekking op frauderisico's binnen het bestuur, binnen de uitvoeringsorganisatie en bij externe vermogensbeheerders.

Het fonds mitigeert en beheerst deze frauderisico's door zowel op organisatie- als procesniveau beheersmaatregelen in te richten. De belangrijkste beheersmaatregelen

zijn: de gedragscode en klokkenluidersregeling, het 4-ogenprincipe, de relevante ingerichte processen bij de dienstverleners waar werkzaamheden aan zijn uitbesteed, check op de gedragsnormen bij deze dienstverleners, rapportages zoals de ISAE-rapportage van deze dienstverleners, de niet financiële risico rapportage en de compliance rapportage.

Risicohouding en risicobereidheid van het fonds

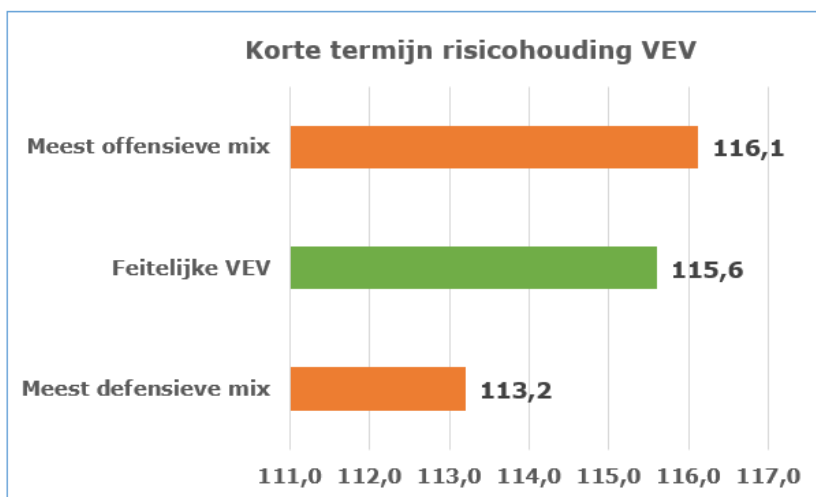
Het bestuur heeft in overleg met sociale partners en het Verantwoordingsorgaan de volgende risicohoudingen vastgesteld:

- a) op korte termijn, een bandbreedte voor het Vereist Eigen Vermogen (VEV);
- b) op (middel)lange termijn, een set van normen;
- c) op lange termijn, het verwachte pensioenresultaat.

a) Korte termijn risicohouding

Voor de beleggingen en de renteafdekking zijn bandbreedtes vastgesteld om de "ruis" van marktbevingen ten opzichte van de strategische allocatie op te vangen. De korte termijn risicohouding wordt hiervan afgeleid door een bandbreedte voor het VEV vast te stellen op basis van de meest defensieve beleggingsmix respectievelijk de meest offensieve beleggingsmix binnen het beleggingsbeleid.

Eind 2023 zag de korte termijn risicohouding er als volgt uit:

b) Risiconormen voor (middel)lange termijn

Het bestuur heeft voor de (middel) lange termijn als volgt invulling gegeven aan de ambitie en risicobereidheid, gesplitst naar risiconormen voor solvabiliteit, koopkracht en premie:

1. Solvabiliteit

- 1a. Kans op dekkingstekort over de eerste 5 jaar < 10% in het centraal scenario;
- 1b. Daarbij is de gemiddelde diepte van het dekkingstekort over de eerste 5 jaar < 10% in het centraal scenario.

2. Koopkracht

- 2a. Koopkracht van > 90% na 5 en 15 jaar (mediaan) in het centraal scenario;
- 2b. Koopkracht van > 80% na 5 en 15 jaar voor het 5% percentiel in het centraal scenario;
- 2c. Na 15 jaar mediaan reële dekkingsgraad (op basis van de 'economische inflatie') > 90%.

3. Premie

De kans dat de netto premie over de eerste 5 jaar 36% van de premiegrondslag overschrijdt < 5% in het centraal scenario.

De hierboven genoemde risiconormen worden periodiek getoetst door middel van een ALM studie, voor het laatst in 2021. Er is toen gerekend met diverse scenario's (waaronder naast een centraal scenario een 'inflatiescenario', een 'deflatiescenario', een stagflatie en een stress scenario). In het merendeel van de scenario's bleek dat er ruimschoots werd voldaan aan de gestelde risiconormen. Jaarlijks wordt door middel van een jaarmonitor, indien daarvoor de gewijzigde marktomstandigheden opportuun zijn, getoetst in hoeverre er bij de gewijzigde economische omstandigheden nog voldaan wordt aan de risiconormen.

c) *Lange termijn risicohouding*

Het bestuur heeft de volgende ondergrenzen voor de lange termijn (60 jaar) vastgesteld met betrekking tot het pensioenresultaat (maatstaf voor koopkrachtbehoud):

- Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de mediaan van het pensioenresultaat ten minste gelijk te zijn aan 90%.
- Vanuit de situatie waarbij de dekkingsgraad gelijk is aan het vereist eigen vermogen dient de mediaan van het pensioenresultaat ten minste gelijk te zijn aan 90%.
- Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de maximale afwijking ten opzichte van de mediaan in het geval van een 'slecht weer scenario (lees: 5^e percentiel)' niet meer te bedragen dan 15%.

Hierbij wordt gebruik gemaakt van de door De Nederlandsche Bank voorgeschreven scenario set. Indien de ondergrenzen worden overschreden, vindt overleg plaats met sociale partners en Verantwoordingsorgaan.

De haalbaarheidstoets 2023 (op basis van de feitelijke dekkingsgraad per eind 2022 en de scenario set per einde 1^e kwartaal 2023) laat de volgende resultaten zien:

	Toets	Grens	Realisatie 2023
A.	Verwacht pensioenresultaat vanuit feitelijke dekkingsgraad	Min. 90%	102,6%
D.	Spreiding tussen verwacht pensioenresultaat en het pensioenresultaat in een slecht-weerscenario vanuit feitelijke dekkingsgraad	Max. 15%	10,2%

De uitkomsten van de haalbaarheidstoets voldoen derhalve aan de vastgestelde ondergrenzen.

VOORUITBLIK

Ook 2024 zal in het teken staan van implementatie van de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp. Wel is duidelijk geworden dat de beoogde ingangsdatum van 1 januari 2025 niet wordt gehaald. Onze leveranciers kampen met grote capaciteitsproblemen. Die leveranciers maken de berekeningen die nodig zijn om goed afgewogen besluiten te kunnen nemen. In de tweede helft van 2024 zal er een nieuwe planning opgesteld worden en een nieuwe implementatiedatum vastgesteld worden.

In aanloop naar de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp wenst het bestuur de huidige hoge dekkingsgraad te beschermen. Het bestuur heeft daarom in februari 2024 besloten om de afdekking van het renterisico te verhogen van 60% naar 100%. Dit betekent dat de verplichtingen voor 100% afgedekt worden voor een rentedaling. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een combinatie van de huidige matching portefeuille en een LDI (Liability Driven Investments) portefeuille waarbij gebruik wordt gemaakt van derivaten.

Het contract met ABN AMRO Pension Services is gedeeltelijk per 1 juli 2024 stopgezet. Er worden geen nieuwe premies meer gestort op de beleggingsrekeningen bij ABN AMRO Pension Services. Met de premie wordt vanaf 1 juli direct pensioen ingekocht bij Provisum. Voor de excedentregeling vindt de opbouw op deze manier plaats tot het moment van overgang naar de Wtp. De premie-inleg in de vrijwillige aanvullende pensioenregeling zal vanaf 1 januari 2025 stoppen. De opgebouwde kapitalen blijven tot 2025 achter bij ABN AMRO Pension Services die deze conform de geldende lifecycle blijft beleggen. Ook kunnen deelnemers o.a. de waardeontwikkeling van het kapitaal volgen via het huidige webportaal. Dit blijft namelijk in stand. Voor wat betreft de opgebouwde kapitalen wordt, ten tijde van het schrijven van dit verslag, nog naar een structurele oplossing gezocht.

In januari 2023 is de Digital Operational Resilience Act (DORA) in werking getreden. Financiële ondernemingen hebben 2 jaar de tijd om aan de wetgeving te voldoen. In 2024 zal hieraan door Provisum en zijn dienstverleners de nodige aandacht besteed worden om de implementatie tijdig af te ronden.

De premiekorting in 2024 waartoe het bestuur in december 2023 heeft besloten wordt in de jaarrekening van 2024 verwerkt en verantwoord, tegelijkertijd met de premie over dat boekjaar.

Amsterdam, 7 juni 2024
Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Provisum

VERKLARING COMPLIANCE OFFICER

Het pensioenfonds dient zorg te dragen voor een beheerste en integere bedrijfsvoering en heeft mij in dat kader benoemd tot externe compliance officer, tevens vervuller van de sleutelfunctie compliance. Het pensioenfonds heeft een eigen gedragscode die op de website is gepubliceerd. De gedragscode heeft tot doel om gewenst gedrag te stimuleren en ongewenst gedrag te voorkomen. Dit draagt bij aan het integer functioneren van het pensioenfonds en het waarborgen van de goede naam en reputatie.

Op grond van de gedragscode zijn in 2023 34 personen aangewezen als verbonden persoon, waarvan 29 verbonden personen onder de gedragscode van het pensioenfonds vallen. Over 2023 hebben deze verbonden personen een verklaring van naleving van de gedragscode ingevuld en ondertekend waarbij meldingen ten aanzien van de gedragsnormen zoals nevenfuncties, geschenken, uitnodigingen en privébelangen zijn vastgelegd. De 5 overige verbonden personen hebben een eigen gedragscode waarvan is getoetst dat deze gedragscode ten minste gelijkwaardig is aan de gedragscode van het pensioenfonds. Verder beschikt het pensioenfonds, naast de gedragscode, over compliance documenten zoals een incidentenregeling, een klokkenluidersregeling, een beloningsbeleid en een systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA). De SIRA is in 2023 niet geactualiseerd omdat de SIRA nog actueel was. In 2024 zal de SIRA worden geactualiseerd.

In 2023 heeft het pensioenfonds aandacht besteed aan awareness op het gebied van compliance en integriteit. In november 2023 heeft een awareness sessies over het thema 'Maatschappelijk onbetamelijk gedrag' plaatsgevonden voor de verbonden personen uit het bestuur, de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan.

In de jaarlijkse rapportage over 2023 zijn mijn bevindingen en aanbevelingen opgenomen. Ik heb naar aanleiding van de door mij uitgevoerde toetsing de volgende bevindingen:

1. De meldingen die de verbonden personen in 2023 hebben gedaan, vallen binnen de normen van de gedragscode van het pensioenfonds.
2. Het pensioenfonds heeft de naleving van de geldende wet- en regelgeving goed verankerd binnen de organisatie.
3. Het pensioenfonds heeft focus op de naleving van de gedragsnormen en aanverwante compliance gerelateerde onderwerpen zoals beloningsbeleid, sanctiewetgeving en terrorismefinanciering bij haar kern uitbestedingspartijen en toetst dit jaarlijks.
4. Ook binnen het pensioenfonds is gewaarborgd dat aan de sanctiewetgeving en de daarop gebaseerde en aangescherpte sanctielijsten wordt voldaan. In dit kader is in 2023, net als in 2022, meer frequent een toets op de sanctielijsten uitgevoerd. Er was geen sprake van 'hits' van deelnemers van het pensioenfonds met personen die op de diverse sanctielijsten zijn opgenomen.
5. Binnen het pensioenfonds was in 2023 sprake van vier operationele incidenten, waaronder twee datalekken die niet gemeld hoefden te worden aan de Autoriteit Persoonsgegevens. Er is in 2023 één operationeel incident bij vermogensbeheerder AFAM gemeld, dat inmiddels is opgelost.
6. Er zijn in 2023 geen meldingen geweest van misstanden, onbehoorlijk handelen of fraude bij het pensioenfonds.

7. Het pensioenfonds beschikt over toereikende compliance documenten. De gedragscode en de klokkenluidersregeling zijn in 2023 geactualiseerd naar aanleiding van onder meer gewijzigde wetgeving en modellen vanuit de Pensioenfederatie. Ik beveel aan om in 2024 de incidentenregeling en het privacybeleid te toetsen op actualiteit.

Harmen Pullen
Compliance Officer

VERSLAG EN OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN EN REACTIE BESTUUR

1. Algemeen

Ook het jaar 2023 kende een slechte start met de verwoestende aardbeving in Zuid-Oost Turkije en Syrië die aan ca 50.000 mensen het leven kostte. Het jaar eindigde eveneens met geweld maar nu van menselijke aard: Gaza. Afzichtelijke terreur gevolgd door een meedogenloze reactie. Het gehele jaar bleef gedomineerd door de oorlog in Oekraïne, met directe gevolgen voor de koopkracht.

In juni stemde de Eerste Kamer met een ruime meerderheid in met de Wet Toekomst pensioenen (Wtp). De uitslag van de verkiezingen van november 2023 leidde tot een samenstelling in de Tweede Kamer die in meerderheid kritisch staat tegenover de Wtp. Overigens is in de Eerste Kamer, die niet gewijzigd is door de verkiezingen van november 2023, nog altijd een meerderheid voor de Wtp. Niettemin ligt er een waas van onzekerheid over de wet, die moet leiden tot een nieuw pensioenstelsel.

2. Taak en samenstelling Verantwoordingsorgaan

De bestuurlijke organisatie van Provisum wordt gevormd door bestuur, raad van toezicht en verantwoordingsorgaan. Bestuur en Raad van Toezicht (RvT) leggen verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan (VO).

Het bestuur bepaalt het beleid en is tevens verantwoordelijk voor de uitvoering van het beleid door het pensioenbureau. De RvT houdt primair toezicht op de procedurele zorgvuldigheid van de besluitvorming, terwijl het VO zich richt op de inhoud van de besluitvorming. Leidend criterium voor alle gremia is de evenwichtige belangenafweging van de partijen die betrokken zijn bij het fonds: actieve deelnemers, slapers, de gepensioneerden en de werkgevers.

In januari 2023 trad Jelle ter Laak (werkzaam bij Constanter) aan als opvolger van Madelon Flint, die de overstap had gemaakt naar het bestuur van Provisum. In de loop van het verslagjaar werd duidelijk dat Ricardo Scholman zou toetreden tot het bestuur. Hij heeft vanaf 2019 deel uitgemaakt van het VO. Met zijn vertrek verliest het VO niet alleen een aimabele collega maar ook zijn grote deskundigheid op het gebied van beleggen. Inmiddels is bekend dat hij zal worden opgevolgd door Dick Vos, ex werknemer van Redevco.

Het VO is voornemens in 2024 een zelfevaluatie uit te voeren.

3. Strategische aandachtspunten

Het is inmiddels staande praktijk dat het VO aansluit bij de strategische aandachtspunten van het bestuur. In het verslagjaar waren dat:

- Verbreding cliëntenportefeuille AFAM. Er worden kleine stappen gemaakt.
- Duurzaamheid. Aan dit onderwerp wordt nationaal en internationaal veel aandacht besteed in de vorm met verplichtende regelgeving. Ook hebben enkele VO-leden deelgenomen aan een opleiding (2 dagdelen) over ESG, die werd verzorgd door het SPO.
- Nieuw Pensioenstelsel. Op dit onderwerp wordt in een separate paragraaf teruggekomen.
- IT en Informatiebeveiliging. Dit is een permanent punt van aandacht, vooral gericht op verhoging van inzicht en kennis, waaronder cybersecurity.
- Bestuursvorm en successionplanning. Met name de continuïteit en de bemensing van de diverse gremia is een groot punt van aandacht zowel voor het bestuur als voor het VO.

De strategische aandachtspunten komen in ieder overleg met het bestuur aan de orde. Daaruit blijkt dat het bestuur gestructureerd aandacht aan deze onderwerpen besteedt.

4. Adviesaanvragen

Ook dit jaar is het VO in de gelegenheid gesteld over een reeks van onderwerpen advies uit te brengen.

- Bindende voordracht tot herbenoeming lid RvT Roland de Greef: hamerstuk, omdat Roland de Greef al een aantal jaren deel uitmaakt van de RvT.
- Klachtrecht; het betrof kleine aanpassingen; hamerstuk.
- Beloningsbeleid bestuur. Tot dit jaar werden beloning van bestuur en VO niet aangepast. Het voorstel behelst de verhoging te baseren op dezelfde methode als waarmee de salarissen van de medewerkers van het pensioenbureau worden verhoogd.
Uit een kleine inventarisatie kwam naar voren dat de beloning voor de leden van het VO te ruim bemeten was hetgeen zou moeten leiden tot een verlaging. Daarvan heeft het bestuur afgezien; de beloning van het VO wordt bevroren tot deze door toekomstige indexaties zal zijn ingehaald.
Het VO heeft over de verschillende elementen van het voorstel van het bestuur positief geadviseerd.
- Reglementen RvT en VO; dit betrof kleine wijzigingen, waarover het VO positief heeft geadviseerd.
- Uitvoeringsovereenkomst. Een advies dat jaarlijks terugkeert; dit jaar waren er geen bijzonderheden: positief advies.
- Communicatiebeleidsplan (en een stuk inzake keuzebegeleiding): hamerstuk.

5. Overleg

Het VO vergadert ten minste drie keer per jaar met het dagelijks bestuur (DB) over de lopende zaken van het fonds. Twee keer per jaar is er overleg met het voltallige bestuur; dat betreft in ieder geval de bespreking van de jaarstukken alsmede het onderhavige verslag. Er is tenminste twee keer per jaar overleg tussen de RvT en het VO. Aan de tweedaagse bestuursvergadering, waarin ook ruimte is voor verdieping en kennissessies, neemt het VO doorgaans gedeeltelijk deel. Ook was het VO aanwezig bij de presentatie van een ALM-studie in oktober 2023, die was uitgevoerd met het oog op de Wtp.

6. Het nieuwe pensioenstelsel (Wtp)

Zoals in de inleiding al opgemerkt stemde de Eerste Kamer met een ruime meerderheid in met de Wtp. Inmiddels was Provisum al hoog en breed begonnen met de voorbereiding op het nieuwe stelsel. Een van de voorbereidende stappen was het uitvoeren van een risico-preferentieonderzoek. Het beeld dat daaruit naar voren kwam was dat onze deelnemers risico willen vermijden. Die houding sluit goed aan bij het Solidaire Stelsel waar de sociale partners vooralsnog voor hebben gekozen. In de brede projectgroep onder leiding van Joost van Engers, die zich bezig houdt met de voorbereiding op de Wtp, is het VO vertegenwoordigd in de persoon van Ricardo Scholman. Hoewel benoemd in het bestuur is Ricardo Scholman bereid namens het VO aan de projectgroep te blijven deelnemen en het VO daarover te rapporteren op basis van een 16-tal aandachtspunten die functioneren als een toetsingskader. De overgang van het huidige naar het nieuwe pensioenstelsel is verre van eenvoudig. Door bestuur en bureau wordt o.m. (mee)gewerkt aan een Transitieplan, Implementatieplan en Communicatieplan. Voor de planning wordt een Voortgangsdokument gebruikt, dat minstens eens per kwartaal wordt bijgewerkt. Het VO heeft een externe adviseur ingeschakeld, met wie in 2023 twee keer overleg is geweest.

Het VO staat nog steeds positief tegenover de gekozen aanpak.

7. Jaarverslag 2023

Het VO heeft de rapportages van de actuaire en accountant met hen besproken. Vooral de aanbevelingen zijn grondig doorgenomen. Die gesprekken zijn input voor het overleg met het bestuur. Het bestuur heeft uitvoerig op vragen en opmerkingen van het VO gereageerd.

Het VO hecht eraan zijn waardering uit te spreken voor de gedetailleerdheid van het Jaarverslag en de duidelijke verantwoording voor het gevoerde beleid.

8. Intern toezicht

Van de Raad van Toezicht, die het interne toezicht heeft op het reilen en zeilen van het fonds, hebben we de rapportage Intern toezicht ontvangen, die we met belangstelling hebben gelezen. Het VO is ook dit jaar onder de indruk van de grondigheid waarop de RvT zich kwijt van zijn taak, onder andere blijkend uit de Aanbevelingen die aan het bestuur worden gedaan.

Per 1 juli 2024 zal de voorzitter van de RvT terugtreden; het VO dankt Anneke van der Meer voor de consciëntieuze manier waarop zij haar taak heeft opgevat en uitgevoerd.

9. Oordeel

In tegenstelling tot vorig jaar was 2023 een uitstekend beleggingsjaar met een rendement van 9,4%. Ondanks de extreme indexatie van de pensioenen ultimo 2022 van 14,33% was de beleidsdekkingsgraad eind '23 nog altijd 144%.

Inmiddels is het bestuur tot de conclusie gekomen dat invoering van het nieuwe pensioenstelsel per begin 2025 niet langer nagestreefd kan worden doordat de noodzakelijke externe expertise onvoldoende beschikbaar blijkt te zijn. Het VO is niet ongelukkig met dit uitstel. De omschakeling naar het nieuwe stelsel is zeer veelomvattend en uitermate complex. De marge om systeemfouten te herstellen is klein. Extra tijd om nog zorgvuldiger te zijn beschouwt het VO als winst.

De samenwerking met het bestuur en het pensioenbureau verloopt vlot, plezierig en zakelijk met wederzijdse erkenning van de eigen rol.

Tot ons genoegen kunnen we constateren dat de afgelopen jaren de uitvoeringskosten steeds verder zijn gedaald. In vergelijking met andere ondernemingspensioenfondsen heeft Provisum – ondanks extra kosten gemaakt met het oog op de Wtp - zelfs lagere kosten, terwijl de deelnemers wel tevreden zijn over de dienstverlening. Als gevolg van de invoering van de Wtp is de verwachting gewettigd dat de uitvoeringskosten verder zullen dalen omdat in de toekomst nog maar een regeling uitgevoerd dient te worden.

Het dragende uitgangspunt voor de beoordeling van het door het bestuur gevoerde beleid is evenwichtigheid: Worden bij het beleid de belangen van de verschillende bij het fonds betrokken partijen - de actieve deelnemers, de slapers, de gepensioneerden en de werkgevers - op evenwichtige wijze meegewogen.

Het geheel overziende is het oordeel van het VO, evenals voorgaande jaren, onverminderd positief.

10. Vooruitblik 2024

Het voor ons liggende jaar is in veel opzichten ongewis en stemt niet tot vrolijkheid. Oekraïne/Rusland, Gaza/Israël, verkiezingen in de VS en een nieuwe politieke werkelijkheid in Nederland en mogelijk ook in Europa. Inmiddels is de torenhoge inflatie naar min of meer normale waarde teruggebracht, is de werkloosheid historisch laag en

liggen de consumptieve bestedingen weer op of boven het pre-coronaniveau. De indicatoren van een fijn nieuw begin of draaien de wieken van de economie op wind die al voorbij is? In de politiek is ook veel ongewis. Er is inmiddels een meerderheid in de Tweede Kamer die het huidige stelsel wil handhaven of de Wtp, die de basis vormt voor het nieuwe stelsel grondig wil verbouwen. Het VO is van mening dat het fonds onverdroten dient door te gaan met de voorbereiding van de nieuwe pensioenregeling vanwege de Wtp.

Het VO dankt het bestuur voor de plezierige en constructieve samenwerking en vertrouwt erop die in het jaar dat voor ons ligt te kunnen continueren.

Namens het VO,
Dick van der Windt,
Voorzitter

Reactie van het bestuur:

Het bestuur bedankt het VO voor haar rapportage en het onverminderde positieve oordeel en is het VO bijzonder erkentelijk voor haar betrokkenheid, inzet en voor de constructieve samenwerking. Dat geeft vertrouwen voor de komende periode waarin belangrijke besluiten zullen worden genomen in het kader van de overgang naar de nieuwe pensioenregeling in het kader van de Wtp.

Amsterdam, 7 juni 2024
Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Provisum

SAMENVATTING RAPPORTAGE RAAD VAN TOEZICHT EN REACTIE BESTUUR

1. Inleiding

In zijn rapport doet de Raad verslag van zijn werkzaamheden en van zijn bevindingen over het verslagjaar 2023. Van het volledige rapport is dit de samenvatting ten behoeve van het jaarverslag. De Raad hanteert bij de uitvoering van zijn taak de Code pensioenfondsen en de VITP-code.

2. Hoofdpijn van de bevindingen en aanbevelingen.

De Raad heeft waardering voor het vele werk dat wordt verzet en de extra inspanning die het nieuwe pensioencontract vraagt van het bestuur en het bureau naast het reguliere werk. In algemene zin heeft de Raad geconstateerd dat het Bestuur van het Fonds goed functioneert en zijn verantwoordelijkheid neemt in de bedrijfsvoering, het risicomanagement van het Fonds, de invulling van de sleutelfuncties en de evenwichtige belangenafweging. De geleverde kwaliteit is hoog, ook in relatieve zin omdat het Fonds tot een van de kleinere ondernemingspensioenfondsen in Nederland behoort. Nog steeds lukt het goed de bestuursfuncties met gekwalificeerde mensen in te vullen. Het Fonds heeft ruim voldoende dekking voor de verplichtingen en geen indexatie achterstanden. De Raad doet enkele aanbevelingen aan het bestuur van het Fonds ter overweging om verder te verbeteren.

3. Werkwijze van de Raad van toezicht en activiteiten.

De Raad heeft in zijn werkplan aangegeven aan welke toezichtonderwerpen in 2023 bijzondere aandacht wordt gegeven. Om een goed beeld te vormen ondernam de Raad de volgende activiteiten.

De Raad nam in 2023 deel aan zeven bijeenkomsten in eigen kring. Eén bijeenkomst was volledig gewijd aan de aanpak van de Wtp. Deze sessie werd begeleid door een adviseur van het Fonds. Daarnaast heeft de Raad aan twee vergaderingen met het Bestuur deelgenomen, aan twee vergaderingen met het DB en aan twee vergaderingen met het VO. De Raad heeft in een sessie met het DB gesproken over de samenwerking tussen de Raad en het Bestuur.

Leden van de Raad hebben als toehoorder diverse vergaderingen bijgewoond. Een delegatie van de Raad is als toehoorder aanwezig geweest op de Wtp informatiesessie tijdens de Strategiedagen, de extra bestuur sessie over de Wtp ALM studie en de bewustzijn en cybersessie. Een delegatie van de Raad heeft een gesprek gevoerd met de beoogd voorzitter van het Bestuur.

Tevens heeft de Raad gesproken met de Sleutelfunctiehouders Compliance, Risicobeheer en Interne Audit, met de certificerend actuaris en de certificerend accountant. Na elke bestuursvergadering vindt een korte terugkoppeling door de voorzitter van het Bestuur en de directeur van het pensioenbureau aan de voorzitter van de Raad en het VO plaats. Daarnaast neemt de Raad kennis van de stukken die in het Bestuur worden behandeld. In 2023 heeft de Raad een zelfevaluatie in eigen kring gehouden waarvan de conclusies en acties zijn gedeeld met het Bestuur en het VO.

4. Formele besluiten van de Raad in 2023

In 2023 zijn aan de Raad de volgende Bestuursbesluiten voorgelegd:

- Jaarverslag (bestuursverslag en jaarrekening) 2022. Op 9 juni heeft de Raad in een overlegvergadering met het Bestuur het jaarverslag 2022 (bestuursverslag en jaarrekening) goedgekeurd.
- Functieprofiel bestuurder beleggingscommissie. De Raad heeft het functieprofiel goedgekeurd.
- Voorgenomen benoeming van een nieuw lid van bestuur, de heer Scholman, heeft de Raad goedgekeurd.
- De Raad heeft het voorgelegde beleid over beloningen goedgekeurd.

5. Bevindingen 2023

De Raad heeft verslag gedaan aan het bestuur, conform het werkplan 2023. Onderstaan staan de belangrijkste bevindingen en aanbevelingen uit het rapport van de Raad.

Opvolging aanbevelingen 2022

Over het geheel genomen is de Raad tevreden over de opvolging door het Bestuur van de aanbevelingen over 2022 van de Raad.

Missie, visie en strategie van het Fonds

Het Bestuur heeft aangegeven het niet nodig te vinden de missie, visie en strategie van het Fonds tussentijds te evalueren in verband met de Wtp maar dit volgens de reguliere cyclus in 2024 te doen. De Raad verwacht dat verdere strategieontwikkeling waarde toe kan voegen voor het Fonds maar heeft begrip ervoor dat het Bestuur de prioriteit heeft gelegd bij de voorbereiding van de Wtp. De Raad beveelt het Bestuur aan de Raad vroeg te betrekken in het proces van de herijking van missie, visie en strategie.

Nieuwe pensioencontract (Wtp)

In de eerste helft van 2023 heeft de Raad een Toetsingskader voor een evenwichtige belangenafweging met het oog op de Wtp opgesteld waarin is beschreven hoe de Raad zijn rol ziet in dit proces en op welke manier die zal worden ingevuld. Daarbij is ook expliciet gemaakt welk toetsingskader de Raad daarbij hanteert. In 2023 lag het accent van de Raad op het verkrijgen van het inzicht in de belangrijkste voorliggende keuzes en het monitoren van de voorbereidingen.

- *Governance*

De Raad heeft kunnen vaststellen dat het Bestuur de relatie met sociale partners, het VO en de Raad goed onderhoudt, in het bijzonder met betrekking tot de Wtp. Het Bestuur heeft de tijd genomen om de werkgever en OR-en te ondersteunen in de voorbereiding van het transitieplan en heeft veel aandacht geschonken aan het draagvlak bij de verschillende belanghebbenden. Ook is de Gepensioneerdenvereniging goed aangehaakt gehouden. De Raad heeft, onder andere door als toehoorder bij projectgroepen en commissies aan te sluiten, kunnen vaststellen dat het Bestuur daarbij zorgvuldig en rolvast is gebleven. Om de Raad voldoende gelegenheid te geven het goedkeuringsrecht en de raadgevende rol effectief te kunnen vervullen heeft de Raad het Bestuur verzocht om meer gedetailleerde procesafspraken te maken over de betrokkenheid van de Raad bij de te nemen stappen in het kader van de Wtp-transitie.

- *Evenwichtige belangenafweging*

Het Bestuur beschikt niet over een concreet toetsingskader dat gebruikt kan worden voor de evenwichtige afweging van de belangen van de diverse stakeholders. Voorafgaande aan de transitie is dat vooral van belang met het oog op de voorrangsregels met betrekking tot de verdeling van het vermogen. Daarbij moet aandacht zijn voor de verdeling per specifieke groep (deelnemers, slapers, gepensioneerden en de groepen zonder en met garanties). De Raad heeft het Bestuur geadviseerd om een dergelijke toetsingskader vooraf wel vorm te gaan geven.

- *Keuzebegeleiding, zorgplicht en communicatie*

Het Fonds beschikt over een Communicatieplan voor de periode 2023 – 2025. Dit plan wordt driejaarlijks herzien en wordt vastgesteld door het Bestuur. Het Bestuur wordt daarin bijgestaan door de Communicatiecommissie. Naast dit algemene Communicatieplan komt er een communicatieplan Wtp. Ten aanzien van de door de Wtp voorgeschreven keuzebegeleiding heeft het Fonds beleid opgesteld (bijlage 3 bij het Communicatieplan) dat aansluit bij o.a. "Leidraad Keuzebegeleiding" van de AFM. Daarnaast heeft het Fonds -in samenwerking met andere pensioenfondsen- een web-tool op de site geplaatst waarmee deelnemers en slapers inzicht krijgen in hun keuzes (bijvoorbeeld eerder/later met pensioen of extra bijstorten). De Raad moedigt het Bestuur aan de tool door te ontwikkelen, o.a. met de functionaliteit om zelf uitkomsten van keuzes te kunnen zien.

- *Risicohouding, financiële opzet, beleggingsbeleid en -processen*

De Raad heeft kennis genomen van de rapportage van het risicopreferentie onderzoek dat is gehouden in het kader van de Wtp. De Raad heeft van gedachten gewisseld met het bestuur over de uitkomsten die in een later stadium worden gebruikt om het beleggingsbeleid in het nieuwe pensioencontract vorm te geven. De Raad heeft zich verder verdiept in de beleidsopties van het bestuur in het kader van de Wtp en heeft in een kennissessie kennis genomen van de concept contractinrichting en de aanpak van het bestuur. De werkgroep Wtp Beleggingen is de voorbereidingen gestart voor de ALM studie om verschillende mogelijkheden voor de inrichting van het nieuwe pensioencontract door te rekenen. De Raad was aanwezig bij een sessie waar een aantal eerste resultaten werden toegelicht.

Het Bestuur startte in 2023 het onderzoek naar de bescherming van de dekkingsgraad door het verhogen van de renteafdekking met het oog op het invaren in het kader van de Wtp. De Raad ziet dat het bestuur adequate aandacht heeft besteed aan de complexiteit die wordt toegevoegd door het gebruik van rentederivaten, hetgeen nieuw is voor Provisum. Het Bestuur zal de ervaringen ook gebruiken om in het nieuwe contract de inzet van rentederivaten te overwegen. De Raad moedigt dit aan om het mismatchrisico te beperken.

- *Datakwaliteit*

De Raad volgt de stappen die Provisum doorloopt, zoals beschreven in het Kader Datakwaliteit van de Pensioenfederatie als onderdeel van het implementatieplan WtP. Fases 1 t/m 4 zijn in 2023 afgerond, waarbij zowel de sleutelfunctiehouders risicobeheer en actuariael hun respectievelijke oordeel hebben gegeven en de externe accountant een rapport van feitelijke bevindingen heeft toegevoegd. Inmiddels heeft het Bestuur ingestemd met het onderdeel Datakwaliteit van het WtP implementatieplan en zijn de documenten ingediend bij DNB voor partiële beoordeling.

Portefeuilleverdeling en opvolging

De opvolging van vrijkomende functies kreeg ook dit jaar weer veel aandacht van het bestuur. Vanuit de onderneming kunnen nog steeds goede kandidaten voor functies in het Bestuur en het verantwoordingsorgaan worden voorgedragen. De Raad zag dat het Bestuur een zorgvuldige procedure volgde bij de kandidaatstelling voor de opvolging van de voorzitter. De Raad besprak met het DB de portefeuilleverdeling in het Bestuur. Deze is in de loop van het jaar aangepast, zodat portefeuilles evenwichtiger over bestuursleden zijn verdeeld en tevens rekening wordt gehouden met toekomstige wisselingen. De Raad vindt dat het Bestuur hierin haar verantwoordelijkheid heeft genomen. Het punt dat niet is opgelost is dat de voorzitter nog veel uitvoerende werkzaamheden doet. Ook in de toekomst blijft de opvolging van bestuurders bestuurlijke aandacht vragen vanwege het aflopen van de termijnen van een aantal bestuurders.

Overige onderwerpen van toezicht

- *Administratieve systemen*

De Raad heeft kennisgenomen van de verantwoordingen van het pensioenbureau aan het bestuur over de uitbesteding van haar vier belangrijkste uitbestedingspartners: COFRA-IT, Lumera, AFAM en State Street. Per uitbesteding worden conclusies verbonden aan acties voor opvolging en in de volgende bestuursvergadering geaccordeerd. De Raad ziet deze acties niet terug op een algemene actiepuntenlijst.

- *Toetsing evenwichtige belangenafweging bij toeslagverlening*

Er is door het Bestuur besloten geen indexatie te verlenen per 1 januari 2024. De Raad heeft kunnen vaststellen dat dit besluit in lijn is met het geldende Fondsbeleid en op een begrijpelijke wijze is gecommuniceerd. Wel is door het Bestuur in 2023 besloten om over 2024 premiekorting voor de sponsor te verlenen. De Raad heeft kunnen vaststellen dat deze korting conform het daarvoor geldende Fondsbeleid is verleend.

- *Integere bedrijfsvoering*

De Raad heeft kennisgenomen van de kwartaalrapportages van de vier sleutelfunctiehouders. Ook in 2023 heeft de Raad een verdiepend gesprek met elk van de sleutelfunctiehouders gevoerd. De Raad stelt vast dat de sleutelfunctiehouders en -vervullers een inhoudelijk solide rol vervullen in de governance van Provisum. De Raad vindt dat de kwaliteit van de risico-opinies verder is toegenomen en de risk-to-risk gesprekken met de uitbestedingspartijen verdiepen zich. Ook heeft IT en informatiebeveiliging in 2023 aandacht gekregen en is al gestart met het project DORA. De opzegging van AAPS is voor Provisum een lastig dossier dat veel aandacht vraagt.

- *Actief passief*

De Raad is geïnformeerd over het besluit de actieve aandelenportefeuille om te zetten naar passief en heeft het gevolgde proces nader bekeken. De Belco heeft de fiduciair beheerder weinig ruimte gegeven door een duidelijke richting aan te geven en is voortvarend te werk gegaan. De omzetting kon daardoor met een relatief korte doorlooptijd vorm krijgen. De Raad adviseerde het risico van de transitie te beperken en te voorkomen dat de blootstelling naar aandelen tijdelijk lager zou zijn. Het bestuur heeft aandacht besteed aan dit risico. De Raad zal monitoren in welke mate het beperken van dit risico is gelukt.

- *Functioneren bestuur en bestuursdynamiek*

De Raad ziet dat het Bestuur goed functioneert en zich laat adviseren en ondersteunen door commissies en werkgroepen. Door de terugkoppeling van commissies en werkgroepen naar het Bestuur blijven alle bestuursleden voldoende op de hoogte. Met betrekking tot het Wtp traject observeert de Raad dat binnen het bestuur sprake is van twee snelheden. De Raad beveelt aan te kijken of bij belangrijke thema's de zogenaamde BOB-aanpak (onderscheiden van beeldvorming, oordeelsvorming en besluitvorming) zinvol is.

De Raad observeert dat het Fonds over de hele linie een relatief lage graad van uitbesteding heeft, het Fonds doet veel zelf. De Raad ziet dat er voor -en nadelen aan deze aanpak zijn. Deze zijn met het Bestuur besproken. Eén van de nadelen betreft het "key man risk" dat ook door sleutelfunctiehouders is gesignaleerd. De Raad beveelt aan bij de herijking van de strategie te reflecteren op de wijze van uitbesteden. Tevens beveelt de Raad aan te onderzoeken hoe het "key man risk" is terug te brengen.

De Raad complimenteert het bestuur met de zelfevaluatie waaruit het zelfkritisch vermogen en het lerend vermogen blijkt. Ook is de Raad positief over de inspanningen die zijn gedaan om de competenties van het bestuur beter in kaart te brengen.

6. Tot slot

De Raad dankt het Bestuur, het VO en alle andere betrokkenen van het Fonds voor de plezierige samenwerking in het afgelopen jaar.

Raad van Toezicht,
Anneke van der Meer (voorzitter)
Fridoline van Binsbergen-Stierum
Roland de Greef
17 april 2024

Reactie bestuur:

Het bestuur bedankt de raad van toezicht voor de uitgebreide rapportage over 2023 en ervaart dat de raad van toezicht op een positief-kritische manier betrokken is bij het fonds. Het bestuur heeft bevindingen en aanbevelingen uitgebreid besproken met de raad van toezicht en zal deze ter harte nemen. Tevens spreekt het bestuur de hoop en het vertrouwen uit dat de goede samenwerking met de raad van toezicht in 2024 wordt voortgezet.

Amsterdam, 7 juni 2024
Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Provisum

BALANS PER 31 DECEMBER 2023 NA RESULTAATBESTEMMING (bedragen x € 1.000)

Activa	2023	2022
Beleggingen voor risico pensioenfonds [1]	1.374.945	1.240.495
Beleggingen voor risico deelnemers [2]	22.892	18.888
Vorderingen en (overlopende) activa [3]	21.700	11.165
Liquide middelen [4]	18.683	79.568
Totaal activa	1.438.220	1.350.116

Passiva	2023	2022
Stichtingskapitaal en Reserves [5]:		
* Stichtingskapitaal	1	1
* Reserves	431.481	372.064
Voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds [6]	966.109	948.929
Voorziening pensioenverplichting voor deelnemers [7]	22.892	18.888
Overige schulden en overlopende passiva [8]	17.737	10.234
Totaal passiva	1.438.220	1.350.116

STAAT VAN BATEN LASTEN 2023 (bedragen x € 1.000)

Baten	2023	2022
Premies voor risico pensioenfonds [9]	5.689	4.703
Premies voor risico deelnemers [10]	1.551	1.350
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds [11]	121.392	0
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers [12]	2.635	0
Mutatie voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds [13]	0	197.421
Mutatie voorziening voor risico deelnemers [18]	0	2.171
Saldo overdrachten [14]	838	298
Premies herverzekering minus uitkeringen [19]	513	0
Overige baten [15]	21	16
Totaal baten	132.639	205.959

Lasten	2023	2022
Pensioenuitkeringen [16]	49.379	43.569
Pensioenuitvoeringskosten [17]	2.332	1.963
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds [11]	0	332.042
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers [12]	0	3.567
Mutatie voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds [13]	17.180	0
Mutatie voorziening voor risico deelnemers [18]	4.004	0
Premies herverzekering minus uitkeringen [19]	0	678
Overige lasten [20]	327	37
Totaal lasten	73.222	381.856

Saldo van baten en lasten	59.417	-175.897
----------------------------------	---------------	----------

Resultaatbestemming	2023	2022
Algemene reserve	59.417	-175.897

KASSTROOMOVERZICHT (bedragen x € 1.000)

Kasstroom uit pensioenactiviteiten	2023	2022
Ontvangen premies	5.173	5.049
Ontvangen waardeoverdrachten	1.628	4.650
Betaalde pensioenuitkeringen	-49.381	-43.571
Betaalde waardeoverdrachten	-634	-3.265
Betaalde premies herverzekering	-119	-582
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-2.362	-1.958
Saldo overige ontvangsten (+)/ uitgaven(-)	253	-3
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-45.442	-39.680

Kasstroom uit beleggingsactiviteiten	2023	2022
Verkopen en aflossingen van beleggingen	337.827	394.357
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	24.352	23.870
Aankopen en verstrekkingen van beleggingen	-370.212	-346.595
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-4.517	-2.960
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-12.550	68.672

Koers- en omrekeningsverschillen op liquide middelen	-403	5.159
---	-------------	-------

Mutatie Collateral	-2.490	6.200
---------------------------	---------------	-------

Mutatie liquide middelen	-60.885	40.351
---------------------------------	----------------	--------

Stand per 1 januari	79.568	39.217
----------------------------	---------------	--------

Stand per 31 december	18.683	79.568
------------------------------	---------------	--------

GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

Grondslagen voor de waardering

[Inleiding](#)

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2BW met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), uitgegeven door de Raad van de Jaarverslaggeving. De jaarrekening is opgesteld conform de continuïteitsveronderstelling.

[Schattingen en veronderstellingen](#)

De opstelling van de jaarrekening vereist dat het bestuur zich een oordeel vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

[Schattingswijziging](#)

In het verslagjaar zijn de grondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen aangepast. De inflatie is voor de Commissie Parameters een belangrijk thema. Zij heeft in haar rapport van 29 november 2022 aangegeven dat er veel onzekerheden zijn rondom de inflatieverwachting voor de komende jaren. De verwachte inflatie op lange termijn is ongewijzigd en bedraagt net als voorgaande jaar 2%. De inflatieverwachting gedurende de jaren hiernaar toe wordt aangegeven met het ingroei-pad. Vanwege de onzekerheden is geadviseerd het ingroei-pad te verlengen van 4 naar 8 jaar. Daarnaast mag er geen lineair ingroei-pad meer worden toegepast. In het Besluit Financieel Toetsingskader Pensioenfondsen dat geldt vanaf 1 juli 2023, is bepaald dat de verwachtingswaarden in deze jaren gebaseerd moeten worden op de meest recente ramingen van het Centraal Planbureau.

Conform de bepaling in de ABTN wordt voor het vaststellen van de voorziening van de garantierechten rekening gehouden met deze hogere inflatiepercentages. De toename van de voorziening bedraagt € 4,0 miljoen.

De Nederlandsche Bank heeft aangegeven dat de nieuwe UFR-parameters, medebepalend voor de manier waarop pensioenfondsen hun verplichtingen waarderen, vanaf 1 januari 2021 in vier gelijke stappen moeten worden ingevoerd. Met de stapsgewijze invoering zullen de nieuwe UFR (Ultimate Forward Rate) parameters begin 2024 volledig zijn ingevoerd. In 2021 en 2022 zijn de eerste twee stappen ingevoerd. De Commissie Parameters heeft in haar rapport van 29 november 2022 geadviseerd om de derde en vierde stap versneld door te voeren per 1 januari 2023. Daarnaast is geadviseerd om vanaf 1 januari 2023 bij het vaststellen van de UFR tot een looptijd van 50 jaar de marktrente toe te passen op basis van de swapcurve (dit was 30 jaar). Het effect van deze aanpassingen op de voorziening pensioenverplichtingen bedraagt in 2023 € 1,5 miljoen, hetgeen leidt tot een verlaging van de dekkingsgraad met 0,2%punt.

Algemene grondslagen

[Algemeen](#)

De beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. Cijfers ter vergelijking zijn, waar nodig, voor vergelijkingsdoeleinden aangepast.

[Opname van een actief of een verplichting](#)

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan

betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerde opgenomen financiële activa en financiële verplichting samenhangende rentebate en rentelast worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsresultaten in de staat van baten lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Transacties die in vreemde valuta gedurende het boekjaar zijn afgesloten, zijn omgerekend tegen de werkelijk verrekende valutakoersen. Activa en passiva zijn omgerekend tegen de valutakoersen per balansdatum. De belangrijkste wisselkoersen zijn:

Wisselkoersen ten opzichte van de euro:		
	per 31-12-2023	per 31-12-2022
GBP	0,86655	0,88725
JPY	155,73355	140,81830
USD	1,10465	1,06724

Specifieke grondslagen

Beleggingen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen de actuele waarde. Slechts indien de actuele waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Participaties in beleggingsinstellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort belegging worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen.

Beleggingen voor risico deelnemers worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Onroerend goed

De beleggingen onroerende goederen zijn gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde het geschatte bedrag waarvoor een object op balansdatum kan worden overgedragen door een bereidwillige verkoper aan een bereidwillige koper in een marktconforme transactie uitgaande van normale marktomstandigheden. Nog te maken verkoopkosten worden hierop in mindering gebracht. De reële waarde van het directe onroerend goed wordt eenmaal per jaar, met als peildatum 31 december, vastgesteld door een externe taxateur op basis van de huurwaardekapitalisatiemethode, de zgn. BAR/NAR (bruto en netto aanvangsrendement) methode. De voor de berekening gebruikte BAR/NAR is vastgesteld op basis van markttransacties. Er is rekening gehouden met correctiefactoren voor leegstand, verschil tussen markthuur en contracthuur, afkoop erfpacht, verhuurkosten en kapitaalinvesteringen.

De niet ter beurse genoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen hun actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde ultimo boekjaar, waarbij de onderliggende vastgoedbeleggingen zijn gewaardeerd op marktwaarde op basis van onafhankelijke taxatie.

Obligaties

Obligaties worden gewaardeerd tegen de marktwaarde plus de lopende rente per balansdatum. De lopende rente is verantwoord in de post vorderingen en overlopende activa.

Aandelen, participaties in beleggingsmaatschappijen en overige beleggingen

Ter beurse genoteerde aandelen worden gewaardeerd tegen de beurskoers per balansdatum; niet ter beurse genoteerde beleggingen worden gewaardeerd tegen benaderde marktwaarde. Deze worden veelal ontleend aan opgaven van externe managers.

Derivaten

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De positieve derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke categorie van beleggingen en de negatieve posities zijn opgenomen onder de schulden. De posities zijn gewaardeerd tegen benaderde marktwaarde.

De op de balans weergegeven derivaten betreffen enkel valutatermijncontracten. Valutatermijncontracten worden gewaardeerd op basis van valutakoersen en referentierentes per balansdatum. Zowel de gerealiseerde als de niet-gerealiseerde waardeverminderingen en -vermeerderingen inclusief transactiekosten bij aan- en verkoop, worden ten gunste dan wel ten laste van de staat van baten en lasten gebracht.

Liquide middelen

Liquide middelen, kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd hebben van korter dan twaalf maanden.

Voorziening voor pensioenverplichting

In regelgeving wordt onderscheid gemaakt tussen pensioenregelingen 'risico fonds' en 'risico deelnemers'. Het fonds houdt voor de 'pensioenregelingen risico fonds' zo mogelijk buffers aan om tegenvallers op te vangen. Indien die niet toereikend zijn, wordt in eerste instantie de indexatie verlaagd en kan uiteindelijk ook verlaging van opgebouwde aanspraken worden doorgevoerd. Het fonds houdt voor regelingen 'risico deelnemers' geen buffers aan om tegenvallers op te vangen. Waardemutaties komen daardoor direct ten gunste of ten laste van de voor betreffende deelnemers aanwezige middelen. Hierdoor is de 'voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers' steeds gelijk aan de 'beleggingen voor risico deelnemers'. Met betrekking tot de pensioenregelingen 'risico fonds' geldt het onderstaande.

De voorziening is gewaardeerd op actuele waarde en is gelijk aan de contante waarde van de opgebouwde pensioenaanspraken. De voorziening pensioenverplichtingen is berekend met de volgende grondslagen en veronderstellingen.

De verplichtingen zijn contant gemaakt op basis van de door De Nederlandse Bank vastgestelde rentetermijnstructuur op de balansdatum (zie hiervoor ook onder schattingswijziging).

Voor de bepaling van de voorziening pensioenverplichting ultimo 2022 is rekening gehouden met de sterftetekansen die zijn ontleend aan de door het Actuarieel Genootschap (AG) gepubliceerde prognosetafels AG2022.

Provisum corrigeert de prognosetafels op basis van sterftetekansen van haar specifieke bestand. Dit leidt tot een hogere voorziening. Deze correctie is bepaald door een onderzoek van een extern adviesbureau en vastgesteld door het bestuur in de vergadering van 9 december 2022. In beginsel zullen de correctiefactoren iedere drie jaar worden getoetst.

De leeftijden per de balansdatum zijn in jaren en maanden nauwkeurig vastgesteld. Daarbij wordt een overblijvend gedeelte van een maand gezien als een hele maand.

Voor de berekening van het nabestaandenpensioen is uitgegaan van een leeftijdsverschil tussen mannen en vrouwen van drie jaar en van de volgende, in 2017 aangepaste gehuwdheidsfrequenties (uitgedrukt in procenten), waarbij X is de leeftijd van een man en Y de leeftijd van een vrouw:

Leeftijd begin	Leeftijd eind	Mannen	Vrouwen
18	24	$5*(X-18)$	$5*(Y-18)$
25	29	$5*(X-18)$	$5*(Y-18)$
30	34	$60+2*(X-30)$	$60+2*(Y-30)$
35	39	$60+2*(X-30)$	$60+2*(Y-30)$
40	44	80	80
45	49	80	80
50	54	85	85
55	59	90	90
60	64	$90+2*(X-60)$	$90+2*(Y-60)$
65	65+	100	100

Bij de vaststelling van de voorziening arbeidsongeschikte deelnemers zijn, voor zover de arbeidsongeschiktheid is aangevangen na 31-12-2000, de te bereiken pensioenaanspraken in de voorziening opgenomen. Eveneens zijn voor volledig arbeidsongeschikte deelnemers, waarbij de volledige arbeidsongeschiktheid is aangevangen vóór 1 januari 2001 maar ná 1 januari 1993, de te bereiken aanspraken opgenomen in de voorziening.

Voor arbeidsongeschikte deelnemers die al voor 1993 arbeidsongeschikt zijn geworden en waarvoor destijds geen premievrijstelling is toegekend, maar die wel recht hebben op voortzetting van de pensioenopbouw, is onder overige technische voorziening een schadevoorziening opgenomen voor toekomstige premies.

Op pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd tot en met het jaar 2000 rust een indexatiegarantie tot maximaal 3% na ingang van het pensioen. Bij de bepaling van de voorziening wordt ervan uitgegaan dat de pensioenen waarop de indexatiegarantie rust, jaarlijks met 2% worden verhoogd. Hierbij wordt gedurende de eerste 8 jaren rekening gehouden met de hogere percentages uit het ingroeipad zoals DNB deze heeft gepubliceerd. Op pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd vanaf het jaar 2000 rust een voorwaardelijke indexatie waarbij de ambitie is om de pensioenaanspraken en -rechten jaarlijks aan te passen aan de prijsindex. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre deze aanpassing kan plaatsvinden. Voor deze voorwaardelijke indexatie is geen reserve gevormd. De voorwaardelijke indexatie wordt gefinancierd uit behaalde overrendementen. Bij de vaststelling van de voorzieningen is rekening gehouden met toekomstige uitvoeringskosten van 3,3%.

Presentatiewijziging ten behoeve van de paragraaf risicobeheersing

In de tabellen in de paragraaf risicobeheersing zijn, tenzij anders aangegeven, de gegevens opgesteld op basis van look through.

Door gebruik te maken van look through gegevens kan het zijn dat de totale waarde per beleggingscategorie afwijkt van de waarde per beleggingscategorie op de balans. Dit komt voor als er binnen een beleggingsfonds meerdere categorieën aanwezig zijn. Op totaal niveau over alle categorieën sluit de waarde wel aan. Daarnaast is de rubricering gewijzigd.

Resultaatbepaling

Algemeen

De resultaten op transacties worden verantwoord in het jaar waarin zij zijn gerealiseerd; verliezen reeds zodra zij voorzienbaar zijn.

Beleggingsopbrengsten

Onder directe beleggingsopbrengsten worden begrepen de aan het verslagjaar toe te rekenen inkomsten uit beleggingen zoals dividenden, coupons, interest, (netto-)huur en dergelijke.

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waarde wijzigingen. Beide waarde wijzigingen worden ten gunste dan wel ten laste van de staat van baten en lasten gebracht. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waarde wijzigingen. Onder de kosten van vermogensbeheer (beleggingskosten) worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. De kosten van het vermogensbeheer, zoals transactiekosten, provisies en custodians en externe vermogensbeheerders zijn verrekend met de desbetreffende directe en indirecte beleggingsopbrengsten.

Vergoedingen voor het uitlenen van effecten worden ten gunste van de betreffende aandelen- en obligatieportefeuille gebracht.

Premiebijdragen

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen.

[Pensioenuitkeringen](#)

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op basis van actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

[Pensioenuitvoeringskosten](#)

Dit betreft de aan het verslagjaar toe te rekenen kosten van het pensioenbeheer (voor zover niet in mindering gebracht op de beleggingsopbrengsten) en overige kosten welke verband houden met het besturen van het pensioenfonds.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld op basis van de directe methode.

RISICOBEBEERSING

Vereist Eigen Vermogen

De volgende risico categorieën leiden op basis van de standaard methodiek van de beleggingsmix in de strategische evenwichtssituatie; een situatie waarin 'juist voldoende' solvabiliteit aanwezig is.

Risico-categorieën (in mln. €)	2023	2022
Renterisico	34	38
Zakelijke waarden risico	117	121
Valutarisico	26	28
Grondstoffenrisico	0	0
Kredietrisico	27	25
Verzekeringstechnisch risico	24	24
Liquiditeitsrisico	0	0
Concentratierisico	0	0
Operationeel risico	0	0
Actief beheerisico	11	11
Diversificatie-effect	-84	-87
Vereist eigen vermogen	155	160
Vereiste dekkingsgraad (in %)	115,6%	116,5%
Beleidsdekkingsgraad (in %)	143,6%	151,1%
Aanwezig eigen vermogen	431	372
Surplus eigen vermogen actueel (in mln.)	276	212

De vereiste dekkingsgraad bedroeg eind 2023 115,6%. Zowel de maanddekkingsgraad (143,6%) als de beleidsdekkingsgraad (143,9%) van eind december lagen boven het vereiste niveau. Er was dus geen sprake van een tekort.

In onderstaande hoofdstuk wordt uitgebreid ingegaan op de kwantitatieve en kwalitatieve aspecten van de risico's per balansdatum.

Renterisico

Het renterisico is het risico dat het fonds loopt ten aanzien van de solvabiliteit als de rente verandert. Zowel de verplichtingen als de vastrentende beleggingen (obligaties) veranderen in waarde als de rente verandert. Bij een rentedaling is de toename van de waarde van de verplichtingen groter dan die van de beleggingen omdat de rentegevoeligheid (duratie) van de verplichtingen hoger is en bovendien niet het hele vermogen in vastrentende waarden (obligaties) is belegd. Overige beleggingen (zakelijke waarden) worden geacht niet rentegevoelig te zijn. Het fonds dekt de rentegevoeligheid op strategisch niveau af voor 60%. Het renterisico wordt daartoe bepaald op basis van de rente zoals DNB die voorschrijft voor de bepaling van de verplichtingen (inclusief UFR).

Het bestuur heeft een bandbreedte bepaald van 55%-65% waarbinnen het renteafdekkingspercentage moet blijven. Er vindt bewaking plaats of het renteafdekkingspercentage binnen deze grenzen blijft.

Ook wordt gemeten hoeveel het afdekkingspercentage zou zijn als de afdekking niet plaats zou vinden op de verplichtingen die zijn berekend met behulp van de door DNB vastgestelde rekenrente (inclusief UFR), maar met een rekenrente op basis van marktwaarde zonder de door DNB toegepaste UFR-correctie.

Om het afdekkingspercentage te kunnen bereiken heeft het fonds een zogenaamde obligaties matchingportefeuille. Deze bestaat uit Duitse en Nederlandse langlopende (staats)obligaties. De vermogensbeheerder kan hierbij ook gebruik maken van Franse staatobligaties. Alle beleggingen in vastrentende waarden dragen bij tot het bereiken van een afdekkingspercentage. Het fonds hanteert voor de afdekking van het renterisico geen derivaten, zoals renteswaps, mede omdat deze instrumenten weer andere risico's met zich meebrengen zoals leverage, liquiditeitsrisico en operationeel risico.

De rentegevoeligheid van het fonds, en de bijdrage daaraan door de verschillende obligatieportefeuilles, kan worden weergegeven in een 'rentegevoeligheidsbalans'.

Rentegevoeligheidsbalans op 31-12-2023			
Beleggingen (mln. €)	1.398	Verplichtingen (VPV) op basis UFR (mln. €)	966
Duratie ¹	11,29	Duratie	13,80
Waardemutatie in € mln. bij een rentemutatie van 1 basispunt (0.01 procentpunt)			
Obligaties matching	0,79		
Obligaties return	0,00		
Obligaties investment grade	0,00		
Obligaties high income	0,00		
Totaal obligaties	0,79	VPV	1,33

De rentegevoeligheid van de VPV op basis van de rekenrente met UFR correctie bedraagt 13,80. Het daarbij behorende renteafdekkingspercentage op 31-12-2023 bedraagt 59,4% (0,79/1,33) waarvan voor 100% wordt bijgedragen door de obligaties matching portefeuille.

De keuze om het renterisico af te dekken met obligaties - en niet met rentederivaten - impliceert wel dat het risico van de verplichtingen niet exact voor alle looptijden gematched kan worden. Voor de zeer lange looptijden bijvoorbeeld, die in de verplichtingen voorkomen, zijn immers geen matchende obligaties in de markt verkrijgbaar. Om dit mismatch risico inzichtelijk te maken worden de looptijden in verschillende segmenten verdeeld en wordt gedurende het jaar bijgehouden hoe het afdekkingspercentage binnen ieder segment is.

Zakelijke waarden risico

Het koersrisico op zakelijke waarden wordt beheerst door middel van diversificatie en bandbreedtes om de strategische positie van de zakelijke waarde portefeuilles.

De gegevens zijn opgesteld op basis van look through. De totale waarde per beleggingscategorie wijkt daarom af van de waarde per beleggingscategorie op de balans. Dit komt voor als er binnen een beleggingsfonds meerdere categorieën aanwezig zijn. Op totaal niveau over alle categorieën sluit de waarde wel aan. Daarnaast is de rubricering gewijzigd. Zie ook de toelichting over deze presentatiewijziging welke is opgenomen in de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling'.

¹ Een duratie van 11,29/13,80 betekent dat een rentedaling van 1% ongeveer een stijging van de beleggingen en de verplichtingen van 11,29% respectievelijk 13,80% veroorzaakt.

In onderstaande brugstaat is het verloop weergegeven van de herverdeling van de beleggingsportefeuille per 31 december 2023 zoals opgenomen in de jaarrekening naar de verdeling zoals deze in deze risicoparagraaf is vermeld.

Portefeuille per 31-12-2023	Jaarrekening	Toevoeging Liquiditeit	Herverdeling Onroerend goed	Herverdeling Aandelen	Herverdeling Obligaties	Risicoparagraaf
Onroerend goed	117.069			3.936		121.005
Aandelen	409.269			-6.826		402.443
Obligaties	846.734			228	-1.371	845.591
Derivaten (inclusief schuldenpositie)	1.873			49	109	2.031
Overig (inclusief liquide middelen)	0	18.295		2.613	1.262	22.170
Totaal beleggingen risico pensioenfonds	1.374.945	18.295	0	0	0	1.393.240

Diversificatie wordt afgedwongen door het hanteren van 'brede' benchmarks en daarbij een beperking op te leggen van de mogelijkheid van die benchmarks af te wijken, door het vaststellen van een 'tracking error'. Permanent wordt bewaakt of de grenzen van de vastgestelde tracking error worden overschreden.

Categorie Zakelijke waarden (S2)	Benchmark	Tracking error
Aandelen	MSCI World ex. selected Securities (total Return met netto dividenden in Euro)	Maximaal 4% (ex-ante)

De werkelijke tracking error (ex-post, gemeten over een periode van 36 maanden, op jaarbasis) is 1,5% voor de gehele aandelen portefeuille (3,1% voor het actief beheerde deel).

Voor **aandelen** is hieronder de spreiding weergegeven naar regio, sector en valuta:

Aandelen beleggingen naar regio	31-12-2023		31-12-2022	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
Noord-Amerika	285,3	70,9	222,2	63,8
Europa EU	50,6	12,6	46,1	13,2
Pacific	30,9	7,7	30,1	8,6
Europa niet-EU	25,4	6,3	26,2	7,5
Azie ex Japan	7,2	1,8	18,1	5,2
Midden- en Zuid-Amerika	2,4	0,6	4,3	1,2
Overig	0,6	0,1	1,4	0,4
Totaal	402,4	100,0	348,2	100,0

Aandelen beleggingen naar sector	31-12-2023		31-12-2022	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
Technologie	105,2	26,2	84,4	24,2
Financiële dienstverlening	62,1	15,5	47,6	13,7
Gezondheidszorg	59,0	14,7	57,4	16,5
Industrie	50,5	12,5	43,2	12,4
Cyclische consumptiegoederen	48,2	12,0	40,0	11,5
Communicatie diensten	26,3	6,5	20,3	5,8
Defensieve consumptiegoederen	20,5	5,1	17,6	5,1
Basismaterialen	13,4	3,3	15,6	4,5
Energie	12,0	3,0	14,7	4,2
Nutsbedrijven	4,6	1,1	7,0	2,0
Overig	0,6	0,1	0,3	0,1
Totaal	402,4	100,0	348,2	100,0

Aandelen beleggingen naar valuta	31-12-2023		31-12-2022	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
USD	286,4	71,2	229,3	65,8
EUR	36,9	9,2	32,0	9,2
JPY	23,9	5,9	22,3	6,4
GBP	13,3	3,3	14,1	4,0
Overig	41,9	10,4	50,6	14,5
Totaal	402,4	100,0	348,2	100,0

Voor **onroerend goed** is hieronder de verdeling aangegeven naar direct/indirect en naar categorie:

Onroerend Goed	31-12-2023		31-12-2022	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
Direct onroerend goed	8,8	7,3	18,0	14,3
Indirect onroerend goed	112,2	92,7	107,5	85,7
Totaal	121,0	100,0	125,5	100,0

Direct Onroerend Goed categorieën	31-12-2023		31-12-2022	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
Winkels	8,8	100,0	18,0	100,0
Totaal	8,9	100,0	18,0	100,0

Alle onroerend goed beleggingen zijn gedenomineerd in Euro's.

Het indirect onroerend goed betreft vier niet beursgenoteerde participaties.

Vanwege de transitie van deels direct, deels indirect naar volledig indirect onroerend goed gedurende 2022 en 2023 is het aandeel direct onroerend goed in 2023 verder afgenomen. De leegstand per 31-12-2023 met betrekking tot het direct onroerend goed kan per categorie in verhouding tot de theoretische huurinkomsten op jaarbasis als volgt worden samengevat:

Actuele financiële leegstand op jaarbasis			TOTAAL
Winkels (€)	Kantoren (€)	Bedrijfsruimte + overig	
142.272			142.272
100%	0%	0%	15,29%

Theoretische huurinkomsten	930.248
-----------------------------------	----------------

Gevoeligheid risico zakelijke waarden gecombineerd met renterisico

Het volgende overzicht geeft de gevoeligheid weer van de gecombineerde zakelijke waarden en het renterisico bij een rentafdekking van 60%.

Zakelijke waarden schok (%)

40	143	147	153	159	166	174	183	194	206	
30	138	143	148	154	160	168	176	187	199	
20	134	138	143	149	155	162	170	180	191	
10	130	134	138	143	149	156	164	173	184	
0	125	129	133	138	143.6	150	157	166	176	
-10	121	125	129	133	138	144	151	159	168	
-20	117	120	124	128	133	138	144	152	161	
-30	112	115	119	123	127	132	138	145	153	
-40	108	111	114	118	122	126	132	138	146	
	-2,0	-1,5	-1,0	-0,5	0,0	0,5	1,0	1,5	2,0	Renteschok (%)

Een daling van bijvoorbeeld 10% van de zakelijke waarden heeft vanuit de positie ultimo 2023 van 143,6% een effect van ruim 5%-punt op de dekkingsgraad (naar 138%). Vindt daarbij tevens een rentedaling plaats van 0,5%-punt, dan daalt de dekkingsgraad bij 60% renteafdekking verder met 5% punten naar 133%. Het fonds maakt deze overzichten ook periodiek bij 50% en 70% afdekking. In het 'oranje gebied' stuit het bestuur van het fonds op beperkingen ten aanzien van de indexatie van pensioenaanspraken en -rechten volgens het eigen indexatiebeleid.

Valutarisico

Het risico dat wordt veroorzaakt als de waarde van beleggingen in een andere valuta zijn vastgesteld dan de verplichtingen die volledig in euro luiden. Het valutarisico met betrekking tot beleggingen in Britse ponden, Amerikaanse dollars of Japanse yen wordt strategisch afgedekt voor 75% met behulp van valutatermijncontracten, maar alleen als de daadwerkelijke blootstelling meer dan 2% bedraagt. Er bestaat een bandbreedte van +/- 10%. De Japanse Yen kan tijdelijk voor 100% worden afgedekt. Een overzicht van de valuta termijncontracten per ultimo 2022 is te vinden onder de toelichting op de balans, onder [1] beleggingen voor risico pensioenfonds. Valuta van emerging markets worden niet afgedekt.

In de onderstaande tabel zijn de valutaposities vóór en na afdekking per 31 december 2023 en 31 december 2022 weergegeven:

Valuta vóór en na afdekking (in %)	31-12-2023		31-12-2022	
	% vóór	% na	% vóór	% na
USD(ollar)	22,7	6,2	20,4	5,9
GBP(ound)	1,2	1,2	1,4	0,2
JPY(en)	1,8	1,8	1,8	0,4
EUR	66,0	82,2	67,2	84,1
Overig	8,3	8,6	9,2	9,4
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Grondstoffenrisico

Er zijn geen beleggingen in grondstoffen.

Kredietrisico

Dit betreft het risico dat een debiteur van het pensioenfonds zijn verplichtingen niet nakomt (tegenpartijrisico). Ten aanzien van beleggingen in vastrentende waarden zijn hier per obligatieportefeuille nadere voorwaarden gesteld.

Ultimo 2023 was de creditrating van de verschillende obligaties als volgt verdeeld over de totale vastrentende portefeuille (exclusief liquiditeit in de obligatieportefeuille):

Creditrating	Waarde in mln. € per 31-12-2023	% obligatieportefeuille	Waarde in mln. € per 31-12-2022	% obligatieportefeuille
AAA	397,3	47,0	310,4	41,1
AA	277,0	32,8	302,4	40,1
A	8,1	1,0	8,0	1,1
BBB	29,2	3,4	25,9	3,4
< BBB (BB of B)	15,9	1,9	17,4	2,3
Not rated*	118,1	13,9	91,0	12,0
Totaal	845,6	100,0	755,1	100,0

* Dit betreft o.a. de belegging in het Nederlandse hypotheekfonds ad € 80,1 mln.

Het pensioenfonds heeft geen beleggingen in de bij het fonds aangesloten werkgevers.

Verzekeringstechnische (actuariële) risico's

Dit betreft de actuariële risico's van lang leven, kort leven en arbeidsongeschiktheid. Het bestuur heeft gekozen voor het hanteren van de Prognosetafel AG 2022 met een op het eigen bestand van verzekerden afgestemde correctie op basis van ervaringssterfte en postcodegegevens van de deelnemers. Het pensioenfonds houdt zodoende rekening met een in de toekomst stijgende levensverwachting. Bij het kwantificeren van het verzekeringstechnisch risico wordt rekening gehouden met het foutief inschatten van de sterftetrend en met een afwijking van sterfteverwachting vanwege een beperkte bestandsomvang. Het pensioenfonds kent een herverzekering voor kort leven en arbeidsongeschiktheidsrisico. Er geldt een herverzekering zonder eigen risico.

Liquiditeitsrisico

Het risico dat het fonds de beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kan omzetten in liquide middelen. Daardoor zou het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kunnen voldoen. Het bestuur houdt bij de keuze van de beleggings-

mix rekening met het beleid ten aanzien van de minimale liquiditeit. De buffer in de standaardmethode bedraagt € 0,-

Concentratierisico's

Pensioenfondsen lopen concentratierisico als een adequate spreiding van beleggingen ontbreekt. Provisum heeft zijn beleggingen afdoende gespreid belegd over en binnen de verschillende beleggingscategorieën. De standaardmethode gaat bij afdoende spreiding uit van een benodigde toevoeging van € 0,- voor het vereist eigen vermogen.

De beleggingen die groter zijn dan 5% van de totale beleggingen binnen de categorie waartoe de belegging behoort zijn: de staatsobligaties in Frankrijk (€ 275,7 mln), Nederland (€ 164,4 mln), Duitsland (€ 259,9 mln) en de investering in de passief belegde aandelen (€ 235,0 mln) portefeuille.

Bij onroerend goed zijn de volgende investeringen meer dan 5% van de onroerend goed portefeuille:

Plaats	Locatie	Waarde in mln. € per 31-12-2023
CBRE Pan European Core Fund	Indirect vastgoed	44.556 > 10%
Bouwinvest Residential Fund	Indirect vastgoed	27.915 > 10%
Goodman European Logistics	Indirect vastgoed	16.885 > 10%
PGIM Prisa PF	Indirect vastgoed	11.566 > 10%

Operationeel risico

Operationeel risico betreft het risico dat ontstaat als gevolg van het falen of tekortschieten van interne processen, menselijke en technische tekortkomingen, en onverwachte externe gebeurtenissen.

Binnen de standaard methodiek is daar een benodigde toevoeging van € 0,- voor het vereist eigen vermogen aan verbonden.

Wettelijk risico

Het wettelijk risico omvat het compliance risico, dat wil zeggen het niet voldoen aan bestaande wet- en regelgeving, en het risico dat wetgeving wijzigt met gevolgen voor het fonds. Het voldoen aan wet- en regelgeving alsmede aanpassingen door wijzigingen daarin kunnen onder meer resulteren in (al dan niet structureel) hogere kosten inclusief eventuele boetes en sancties. Ook kan nieuwe wetgeving van invloed zijn op waarderingen en/of het financiële beleidskader.

Het fonds beoogt het eerste te beheersen door onder meer het kennis nemen van ontwikkelingen (inclusief permanente educatie) en het inrichten van bestuurlijke processen/beheerskaders.

Actief beheerrisico

Dit betreft het risico dat samenhangt met het actief beheer van de beleggingen om een beter rendement te behalen dan de benchmark. Dit is gekwantificeerd op basis van de actieve aandelenportefeuille en de daarbij behorende tracking error van 4%.

TOELICHTING OP DE BALANS (bedragen x € 1.000)

[1] Beleggingen voor risico pensioenfondsen

(boekjaar 2023)	01-01-2023	aankopen	verkopen	waarde- wijzigingen	31-12-2023
Onroerend goed	121.055	14.433	-9.294	-9.125	117.069
Aandelen	356.819	123.238	-137.192	66.404	409.269
Obligaties	756.978	244.255	-192.696	38.197	846.734
Hedgefondsen	0	0	0	0	0
Derivaten	5.642	0	-10.108	6.339	1.873
Totaal beleggingen risico pensioenfondsen	1.240.494	381.926	-349.290	101.815	1.374.945
Derivaten (verantwoord onder kortlopende schulden)	-283	0	283	0	0
Totaal beleggingen risico pensioenfondsen incl. schuldenpositie derivaten	1.240.211	381.926	-349.007	101.815	1.374.945

De post obligaties omvat voor € 692.773 obligaties en voor € 153.961 participaties in obligatiefondsen.

De post beleggingen in aandelen betreffen voor € 226.818 beleggingen in een gescheiden mandaat beheerd door State Street en voor € 182.451 participaties in aandelenfondsen.

Het rendement over 2023 na aftrek van alle kosten van de totale portefeuille van Provisum is uitgekomen op 9,4%. Met de totale portefeuille werd over 2023 een netto underperformance in vergelijking tot het rendement van de benchmark gerealiseerd van 0,4% punt.

Provisum heeft een mandaat afgegeven aan State Street voor het uitvoeren van 50% van de aandelenportefeuille. De waarde van dit mandaat bedraagt per 31 december 2023 € 235,0 mln. (2022: € 194,4 mln) en is in zijn geheel verantwoord onder aandelen.

Uitsplitsing State Street mandaat

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Onroerend goed	6.548	4.563
Aandelen	226.818	166.295
Derivaten	0	-351
Liquiditeit (inclusief overige activa en overige passiva)	1.638	23.909
Totaal	235.004	194.416

Bij de beleggingen kan onderscheid worden gemaakt in de 'hardheid' van de waardering en de inzichtelijkheid van de beleggingen. De beleggingen kunnen op basis van de Richtlijn voor de Jaarverslaggeving als volgt worden ingedeeld waarbij de beleggingen in (gemengde) beleggingsfondsen zijn opgenomen in de categorie waarin hoofdzakelijk belegd wordt (toepassing van doorkijkprincipe, hetgeen betekent dat de beleggingen gecategoriseerd zijn op basis van de kenmerken van de onderliggende beleggingen in de beleggingsfondsen):

31-12-2023 (bedragen x € 1.000)	<i>genoteerde marktprijzen</i>	<i>onafhankelijke taxaties</i>	<i>netto contante waarde</i>	<i>andere methode</i>	<i>Totaal</i>
Onroerend Goed	9.816	8.840		98.413	117.069
Aandelen	379.649			29.620	409.269
Obligaties	766.626			80.108	846.734
Derivaten			1.873		1.873
Hedgefondsen					
Totaal	1.156.091	8.840	1.873	208.141	1.374.945
Schuldenpositie derivaten					0
Totaal inclusief schuldenpositie derivaten	1.156.091	8.840	1.873	208.141	1.374.945

31-12-2022 (bedragen x € 1.000)	<i>genoteerde marktprijzen</i>	<i>onafhankelijke taxaties</i>	<i>netto contante waarde</i>	<i>andere methode</i>	<i>Totaal</i>
Onroerend Goed	7.258	18.019		95.778	121.055
Aandelen	332.860			23.959	356.819
Obligaties	678.612			78.366	756.978
Derivaten			5.642		5.642
Hedgefondsen					
Totaal	1.018.730	18.019	5.642	198.103	1.240.494
Schuldenpositie derivaten			-283		-283
Totaal inclusief schuldenpositie derivaten	1.018.730	18.019	5.359	198.103	1.240.211

De beleggingen van het fonds zijn gewaardeerd tegen actuele waarde. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen:

- Beleggingen met een direct waarneembare marktnotering, zijnde beleggingen met genoteerde marktprijzen die verhandeld worden op een actieve markt.
- Beleggingen met een afgeleide marktnotering, zijnde gebaseerd op waarderingmodellen waarbij gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.
- Beleggingen gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, zijnde (directe) beleggingen in onroerend goed. Voor de belangrijkste uitgangspunten bij de waardering van het onroerend goed wordt verwezen naar de grondslagen van waardering en resultaatbepaling en de toelichting ten aanzien van onroerend goed in de paragraaf risicobeheersing.
- Beleggingen gewaardeerd op een andere methode, zijnde waardering op basis van modellen waar niet of slechts gedeeltelijk gebruik gemaakt is van waarneembare marktdata. Dit betreft onder meer de beleggingen die worden gewaardeerd op basis van de intrinsieke waarde ontleend aan opgaven van externe managers.

Opgemerkt wordt dat schattingen naar hun aard subjectief zijn en dat geschatte actuele waarden inherent onderhevig zijn aan onzekerheden en waardeoordelen ten aanzien van de volatiliteit, rentestand en kasstromen.

Derivaten

Derivaten worden ingezet ten behoeve van risicobeheer of efficiënt portefeuillebeheer. De volgende tabel geeft inzicht in de derivatenpositie.

Per 31 december 2023:

Type contract: (bedragen x € 1.000)	<i>expiratedatum</i>	<i>contract- omvang (notional)</i>	<i>actuele waarde activa</i>	<i>actuele waarde passiva</i>
Valutatermijncontracten (USD)	1 maart 2024	225.877	1.873	0
		225.877	1.873	0

Per 31 december 2022:

Type contract: (bedragen x € 1.000)	<i>expiratedatum</i>	<i>contract- omvang (notional)</i>	<i>actuele waarde activa</i>	<i>actuele waarde passiva</i>
Valutatermijncontracten (USD)	1 maart 2023	194.605	5.237	0
Valutatermijncontracten (GBP)	1 maart 2023	15.685	405	0
Valutatermijncontracten (JPY)	1 maart 2023	17.771	0	283
		228.061	5.642	283

[2] Beleggingen voor risico deelnemers

Provisum kent twee zuivere beschikbare premieregelingen: de 'B- excedent'- regeling en de 'vrijwillige, aanvullende, regeling'. De premies van deze regelingen worden belegd bij Robeco op naam van het fonds. De premies worden op risico van de deelnemer belegd binnen beleggingsmixen op basis van het lifecycle beginsel. De deelnemer kan van deze adviesmixen afwijken. Het fonds heeft geen rendements- of andere garanties afgegeven ten aanzien van deze beleggingen.

boekjaar 2023 (bedragen x € 1.000)	01-01-2023	aankopen	verkopen	waarde- wijzigingen	31-12-2023
Aandelen	12.767	1.417	-183	2.166	16.167
Obligaties	5.988	340	-204	463	6.587
Grondstoffen	18	1	0	1	20
Liquiditeiten	103	-2	0	3	104
Onroerend Goed	12	1	0	1	14
Totaal beleggingen risico deelnemers	18.888	1.757	-387	2.634	22.892

boekjaar 2022 (bedragen x € 1.000)	01-01-2022	aankopen	verkopen	waarde- wijzigingen	31-12-2022
Aandelen	13.624	1.522	-161	-2.218	12.767
Obligaties	7.302	343	-306	-1.351	5.988
Grondstoffen	17	1	-5	5	18
Liquiditeiten	101	2	0	0	103
Onroerend Goed	15	1	0	-4	12
Totaal beleggingen risico deelnemers	21.059	1.869	-472	-3.568	18.888

[3] Vorderingen en overlopende activa

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Lopende interest, huren, etc.	7.390	7.743
Vorderingen op werkgevers	803	365
Vorderingen uit hoofde van waardeoverdrachten	21	19
Vorderingen op herverzekeraar	821	189
Terug te vorderen belasting	524	351
Overige, waaronder vooruitbetaling hedgefondsen	12.141	2.498
Totaal vorderingen en overlopende activa	21.700	11.165

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan een jaar.

[4] Liquide middelen

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Liquide middelen ter beschikking beleggingen*	18.295	78.545
Liquide middelen ter vrije beschikking	388	1.023
Totaal liquide middelen	18.683	79.568

* De liquide middelen ter beschikking van de beleggingen zijn inclusief het ontvangen collateral van € 3.030 welke niet ter vrije beschikking staan (in 2022 was er sprake van een ontvangen collateral van € 5.520).

Onder de liquide middelen worden opgenomen de kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn.

[5] Reserve

	2023	2022
Stichtingskapitaal	1	1
Algemene reserve	431.481	372.064
Totaal reserve	431.482	372.065

Verloop algemene reserve	2023	2022
Stand einde vorig boekjaar	372.065	547.961
Toevoeging/onttrekking (-) van het saldo Staat van baten- en lasten	59.417	-175.896
Stand einde boekjaar	431.482	372.065

Het minimum vereist eigen vermogen ultimo 2023 bedroeg € 39,3 miljoen (2022: € 38,6 miljoen) en het vereist eigen vermogen conform de Pensioenwet bedroeg ultimo 2023 € 154,5 miljoen (2022: € 159,6 miljoen). De bijbehorende dekkingsgraden zijn respectievelijk 104,0% en 115,6%. (2022: 104,0% resp. 116,5%).

Onder het FTK dient, om niet in reservetekort te verkeren, de beleidsdekkingsgraad, de gemiddelde dekkingsgraad over alle maanden in het jaar 2023, hoger te zijn dan de bovengenoemde 115,6%. De beleidsdekkingsgraad bedraagt ultimo 2023: 143,9% (2022: 151,1%). Er is ultimo 2023 geen sprake van een reservetekort. De actuele dekkingsgraad per eind 2023 bedraagt 143,6% (2022: 138,4%).

[6] Voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	963.653	946.706
Overige technische voorzieningen voor risico pensioenfonds	2.456	2.223
Totaal voorzieningen pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	966.109	948.929

Ultimo boekjaar bedraagt de gemiddeld gewogen discontovoet 2,38% (2022: 2,70%).

De ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds wordt in de toelichting in de staat van baten en lasten uitgesplitst. Vanwege een negatieve prijsontwikkeling per eind oktober van 0,4% heeft het bestuur in de vergadering van 8 december 2023 besloten om de ingegane en opgebouwde pensioenen niet te indexeren per 1 januari 2024.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van de op balansdatum geldende pensioenreglementen die wettelijk kwalificeren als uitkeringsregelingen:

- de eindloonregeling A2001
- de eindloonregeling A2006
- de middelloonregeling B

en van de over verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken en rechten.

Op pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd tot en met het jaar 2000 rust een indexatiegarantie tot maximaal 3% van het pensioen. Bij de bepaling van de voorziening wordt ervan uitgegaan dat de pensioenen waarop de indexatiegarantie rust, jaarlijks met 2% worden verhoogd. In de eerste 8 jaren wordt hierbij rekening gehouden met het ingroepad zoals DNB dit voorschrijft. Op pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd vanaf het jaar 2001 rust een voorwaardelijke indexatie waarbij de ambitie is om de pensioenaanspraken en -rechten jaarlijks aan te passen aan de prijsindex. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre deze aanpassing kan plaatsvinden en baseert zich op de financiële positie van het fonds waarbij de beleidsdekkingsgraad leidend is. Voor deze voorwaardelijke indexatie is geen reserve gevormd.

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds kan als volgt worden gesplitst:

(x bedragen € 1.000)	2023	2022
Actieve deelnemers	168.642	166.494
Gewezen deelnemers	188.669	180.838
Pensioengerechtigden	606.342	599.374
Totaal	963.653	946.706

Voor de opslag voor toekomstige uitvoeringskosten is 3,3% opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen.

De overige technische voorzieningen zijn als volgt samengesteld:

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Aanvullende voorziening opgenomen voor latente arbeidsongeschiktheid	951	895
Voorziening voor latent wezenpensioen	524	497
Voorziening voor aanvullend Anw hiaat-uitkering	126	131
Voorziening premies arbeidsongeschikten	17	25
Garantievoorziening voor pensioenvervroeging	0	0
Voorziening voor niet opgevraagde pensioenen	838	675
Totaal overige technische voorzieningen	2.456	2.223

[7] Voorziening pensioenverplichting voor risico deelnemers

Provisum kent twee zuivere beschikbare premiereregelingen: de 'B- excedent'- regeling en de 'vrijwillige, aanvullende, regeling'.

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Vrijwillige aanvullende regeling	2.714	2.661
Excedentregeling	20.178	16.227
Totaal voorzieningen pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	22.892	18.888

Pensioenregeling B excedent

De B excedent regeling is een beschikbare premiereregeling die geldt voor deelnemers in de B regeling met een hoger pensioengevend jaarsalaris dan het maximum loon voor de sociale verzekeringen, € 66.956,- in 2023. In deze pensioenregeling is het pensioengevend salaris in 2023 wettelijk gemaximeerd op € 128.810,-. Het percentage van de grondslag is afhankelijk van de leeftijd van de deelnemer.

Vrijwillig aanvullend pensioen

Provisum berekent per deelnemer de maximaal vrijwillige premiebijdrage (verschil tussen de fiscaal toegestane pensioenopbouw en de pensioenopbouw onder de regeling van het pensioenfonds). Deelname is op vrijwillige basis.

[8] Schulden en overlopende passiva

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Schuldenpositie derivaten	0	283
Schulden aan werkgevers	121	195
Schulden aan deelnemers	32	34
Schulden betreffende overdracht	25	91
Collateral	3.030	5.520
Schulden uit hoofde van beleggingen (o.a. commissionairs)	12.498	2.555
Overige schulden en overlopende passiva	2.031	1.556
Totaal schulden en overlopende passiva	17.737	10.234

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan een jaar.

NIET IN DE BALANS OPGENOMEN REGELINGEN EN VERPLICHTINGEN

Ontvangen of verstrekte zekerheden en garanties

Er zijn ten aanzien van de huurverplichtingen van direct onroerend goed door de huurders bankgaranties verstrekt ten behoeve van Provisum, voor een bedrag van € 61 (2022: € 177).

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Ten aanzien van een van de onroerend goed fondsen bestaat er nog een resterende verplichting van € 3,0 mln (2022: € 3,0 mln).

VERBONDEN PARTIJEN

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het fonds, de aangesloten ondernemingen, de bestuurders en leden van het Verantwoordingsorgaan van het fonds.

Transacties met bestuurders

Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. Voor zover bestuurders deelnemen aan de pensioenregeling, gebeurt dit onder reguliere condities. Voor informatie over de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de betreffende passage in de jaarrekening over de pensioenuitvoeringskosten.

Overige transacties met verbonden partijen

Het pensioenfonds houdt geen beleggingen in de bijdragende ondernemingen zoals genoemd in de uitvoeringsovereenkomst. In het kader van de uitvoeringsovereenkomst en aanvullende regelingen vinden er transacties plaats met de aangesloten werkgevers. De bestuurders, medewerkers van het pensioenbureau, medewerkers van de vermogensbeheerder AFAM en leden van het Verantwoordingsorgaan nemen deel aan de pensioenregeling van het pensioenfonds onder reguliere condities.

TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN (bedragen x € 1.000)

[9] Premies voor risico pensioenfonds

Het pensioenfonds stelt een gedempte kostendekkende premie op basis van het rendement vast. Hierbij wordt rekening gehouden met een reële rendementscurve gebaseerd op een verwacht rendement dat wordt verminderd met een percentage ten behoeve van de indexatie. De rendementscurve wordt gebaseerd op de rentetermijnstructuur van DNB per 30 september 2020 en geldt voor de jaren 2021-2025.

<i>In rekening gebracht aan vennootschappen (kostendekkende premie)</i> (bedragen x € 1.000)	2023	2022
Periodieke stortingskoopsommen A2006-regeling coming service	822	846
Periodieke stortingskoopsommen A2006-regeling backservice	1.040	1.020
Periodieke stortingskoopsommen B-regeling coming service	10.384	9.063
Risicopremies B excedent	327	298
Uitvoeringskosten incl. opslag toekomstige uitvoeringskosten*	938	733
Totaal in rekening gebracht aan vennootschappen (kostendekkende premie)	13.511	11.960
Af: Verleende premiekorting*	7.822	7.257
Totaal in rekening gebracht aan vennootschappen	5.689	4.703

* Op dit bedrag is in het jaar 2023 reeds € 1.635 wegens vrijval aan uitvoeringskosten in mindering gebracht (2022: € 1.447).

De uitvoeringskosten (€ 938) behoren tot de kostendekkende premie en worden doorbelast aan de vennootschappen. De vrijval van de voorziening toekomstige uitvoeringskosten vanwege verrichtte uitkeringen is in mindering gebracht op de door te belasten kosten.

Voor de premie voor risico pensioenfonds geldt:

De gedempte kostendekkende premie op basis van verwacht rendement bedraagt € 13.511 (2022: € 11.960). De in rekening gebrachte premie bedraagt € 5.689 (2022: € 4.703).

De premie op basis van de rentetermijnstructuur zou € 11.458 hebben bedragen (2022: € 15.751).

De actuariel benodigde premie voor inkoop van aanspraken en risicopremies op basis van de rentetermijnstructuur van DNB bedraagt € 9.005.

De premiedekkingsgraad kan dan als volgt worden vastgesteld:

$$\frac{\text{premie beschikbaar voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen risico fonds}}{\text{actuariel benodigde premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen risico fonds}} = \frac{€ 4.751}{€ 9.005} \times 100\% = 53\%.$$

[10] Premies voor risico deelnemers

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Beschikbare premie B excedent	1.445	1.284
Beschikbare premie vrijwillig aanvullende regeling	106	66
Totaal premies voor risico deelnemers	1.551	1.350

Het pensioenfonds kent een vrijwillige beschikbare premieregeling. De deelnemer kan hierin pensioen opbouwen voor eigen risico. Daarnaast kent het pensioenfonds sinds 2011 een excedentregeling op het B-reglement in de vorm van een beschikbare premieregeling.

Totale premie

Voor de totale premie (voor risico pensioenfonds én voor risico deelnemers) geldt:

De gedempte kostendeckende premie op basis van verwacht rendement bedraagt € 15.062 (2022: € 13.310).

De in rekening gebrachte premie bedraagt € 7.240 (2022: € 6.053).

De premie op basis van de rentetermijnstructuur zou € 13.009 hebben bedragen (2022: € 17.101).

De totale kostendeckende premie en de premie op basis van de RTS is samengesteld uit de volgende onderdelen.

Bestanddelen premie (in € 1.000)	2023 op basis van RTS	2023 op basis van gedempte premie	2022 op basis van RTS	2022 op basis van gedempte premie
a. koopsommen en risicopremies	9.005	7.644	13.025	6.844
b. solvabiliteitsopslag	1.515	1.286	1.993	1.047
c. actuarieel benodigde premie voor voorwaardelijke onderdelen	-	3.643	-	3.336
d. uitvoeringskosten*)	<u>938</u>	<u>938</u>	<u>733</u>	<u>733</u>
Totaal kostendeckende premie voor risico pensioenfonds	11.458	13.511	15.751	11.960
e. beschikbare premie (voor risico deelnemer)	<u>1.551</u>	<u>1.551</u>	<u>1.350</u>	<u>1.350</u>
Totaal kostendeckende premie	13.009	15.062	17.101	13.310

* Op dit bedrag is in het jaar 2023 reeds € 1.635 wegens vrijval aan uitvoeringskosten in mindering gebracht (2022: € 1.447).

In artikel 6 lid b van de uitvoeringsovereenkomst is bepaald dat de verschuldigde premie voor risico van het pensioenfonds nooit lager zal zijn dan de som van:

- 8% van de premiegrondslag Pensioenreglement B
- de uitvoeringskosten van het fonds

Minimale premie:

8% van de premiegrondslag Pensioenreglement B	2.918
Uitvoeringskosten (exclusief vrijval voorziening)	<u>2.332</u>
Minimale premie volgens de uitvoeringsovereenkomst	5.250
Premies voor risico deelnemers	1.551
Risicopremies B Excedent	327
Minimaal verschuldigde backservicelast	<u>112</u>
Minimaal te ontvangen premie	7.240

Premiekorting 7.822²

²) Op dit bedrag is in het jaar 2023 reeds € 1.635 wegens vrijval aan uitvoeringskosten in mindering gebracht.

[11] Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

<i>Directe beleggingsopbrengsten</i> (bedragen x € 1.000)	2023	2022
Inkomsten uit onroerendgoedbeleggingen	3.822	5.592
Ontvangen dividenden op aandelen	6.819	4.210
Ontvangen interest op obligaties	11.685	13.615
Inkomsten uit hedgefondsen	0	0
Overige, inclusief interest	662	270
Totaal directe beleggingsopbrengsten	22.988	23.687

<i>Indirecte beleggingsopbrengsten</i>		
Waardeveranderingen onroerend goed	-9.126	-5.537
Waardeveranderingen participaties	0	0
Waardeveranderingen aandelen	66.404	-82.881
Waardeveranderingen obligaties	38.197	-236.539
Waardeveranderingen hedgefondsen	0	-8
Waardeveranderingen derivaten	6.340	-32.332
Waardeveranderingen valuta	-404	5.159
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	101.411	-352.138

Overige baten	88	909
---------------	-----------	-----

<i>Af: beleggingskosten</i>		
Exploitatiekosten onroerendgoedbeleggingen	283	565
Beheerkosten effecten en onroerendgoedbeleggingen	2.601	3.186
Overig	212	749
Totaal beleggingskosten voor risico pensioenfonds	3.096	4.500

Beleggingsopbrengsten minus beleggingskosten voor risico pensioenfonds	121.392	-332.042
---	----------------	----------

Bij de bepaling van de transactiekosten van obligaties (matching en return) is gebruik gemaakt van aannames. De transactiekosten zijn daarom niet afzonderlijk toegelicht.

[12] Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

<i>Indirecte beleggingsopbrengsten</i> (bedragen x € 1.000)	2023	2022
Waardeverandering beleggingsfondsen (beleggingskosten zijn verwerkt in de koersen van de beleggingsfondsen)	2.635	-3.567
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	2.635	-3.567

[13] Mutaties voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies	9.245	13.527
Toevoeging in verband met kosten	266	405
Benodigde interesttoevoeging (1-jaarsrente)	30.388	-5.510
Overgenomen pensioenverplichtingen	1.553	3.155
Uitkeringen	-49.525	-43.922
Vrijval toekomstige uitvoeringskosten	-1.634	-1.449
Overgedragen pensioenverplichtingen	-908	-3.451
Overig	769	11
Wijziging van pensioenregeling en/of pensioenniveau*:		
• Toeslagverlening gepensioneerden	-13.087	75.508
• Toeslagverlening premievrijen	-1.967	31.357
• Toeslagverlening actieven	-690	25.652
Wijziging rentetermijnstructuur:		
• Wijziging rentetermijnstructuur ultimo jaar	32.605	-334.299
• Overgang naar nieuwe UFR per 1 januari	1.504	5.491
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	4.234	34.157
Resultaat op kanssystemen:		
• Resultaat op sterfte	3.651	1.300
• Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-148	1.046
• Resultaat op mutaties	924	-399
Totaal mutaties voorziening pensioenverplichtingen	17.180	-197.421

* Op 1 januari 2024 zijn de pensioenen niet verhoogd vanwege de negatieve prijsontwikkeling. Hierdoor is er een vrijval ontstaan van de gegarandeerde indexatie.

De analyse heeft plaats gevonden op basis van de rentetermijnstructuur van 31 december 2022.

De post interesttoevoeging (1-jaarsrente) betreft de rentetoevoeging aan de voorziening primo jaar. Hiervoor wordt de 1-jaarsrente uit de rente termijnstructuur ultimo vorig boekjaar gehanteerd. Voor 2023 bedroeg deze rente 3,264% (2022: -0,486%).

In de post wijziging rentetermijnstructuur is het effect op de voorziening opgenomen van de wijziging van de rentetermijnstructuur ultimo 2023. Deze post toont de impact van de wijzigingen in de rentetermijnstructuur van DNB gedurende het boekjaar 2023. De rentetermijnstructuur ultimo 2023 kwam voor de verplichtingen van het pensioenfonds overeen met een gemiddelde rente van 2,38%. Ultimo 2022 bedroeg de gemiddelde rente uit de rentetermijnstructuur voor de verplichtingen van het pensioenfonds 2,70%.

De Nederlandsche Bank heeft aangegeven dat de nieuwe UFR-parameters, mede bepalend voor de manier waarop pensioenfondsen hun verplichtingen waarderen, vanaf 1 januari 2021 in vier gelijke stappen moeten worden ingevoerd. Op 1 januari 2023 zijn de derde en de vierde stap versneld doorgevoerd. Het effect van deze aanpassingen op de voorziening pensioenverplichtingen bedraagt € 1,5 miljoen. De invoering van deze nieuwe UFR leidt bij Provisum tot een verlaging van de dekkinggraad met 0,2%punt. Zie ook de toelichting in de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling' in de jaarrekening.

<i>Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies</i>	2023	2022
Koopsommen en risicopremies	9.005	13.025
Koopsommen onttrokken aan beleggingen risico deelnemers	240	502
Totaal actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies	9.245	13.527

In 2023 is er een wijziging doorgevoerd op de actuariële grondslagen. Bij de bepaling van de voorziening wordt ervan uitgegaan dat de pensioenen waarop de indexatiegarantie rust, jaarlijks met 2% worden verhoogd. In plaats van 4 jaren wordt er hierbij nu de eerste 8 jaren rekening gehouden met het ingroeipad zoals DNB dit voorschrijft. In de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling' in de jaarrekening, wordt een toelichting gegeven op de stapsgewijze invoering van de nieuwe UFR (Ultimate Forward Rate). Hierbij is er op advies van de Commissie Parameters een aanvullende wijziging in de UFR-methode aangebracht per 1 januari 2023. Het startpunt voor de UFR-methode is verschoven van 30 naar 50 jaar. Hierdoor wordt voor rentepercentages over looptijden tot 50 jaar uitgegaan van marktdata.

Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	2023	2022
Schattingswijziging nieuwe prognosetafel AG2022	0	7.077
Schattingswijziging nieuwe ervaringssterfte	0	3.605
Schattingswijziging indexatie garantie aanspraken	4.004	24.669
Wijziging leeftijd AOW-uitkering	0	60
Overig	230	-1.254
Totaal wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	4.234	34.157

[14] Saldo overdrachten

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
<i>T.a.v. voorziening voor risico pensioenfondsen</i>		
Overgedragen aan derden	-653	-3.219
Ontvangen van derden	1.699	3.479
<i>T.a.v. voorziening voor risico deelnemers</i>		
Overgedragen aan derden of aan pensioenregelingen A2006 of B	-378	-470
Ontvangen van derden	170	508
Totaal saldo overdrachten	838	298

Voor actieve deelnemers met een premievrije aanspraak op pensioen alsmede voor gewezen deelnemers met nog niet ingegane premievrije aanspraken bestaat de mogelijkheid om de waarde van het opgebouwde pensioen over te dragen naar een andere pensioenuitvoerder.

Interne waardeoverdrachten waarbij premievrije polissen worden samengevoegd, worden niet opgenomen onder het saldo overdrachten omdat hierbij geen feitelijke bedragen verrekend worden met andere uitvoerders. In 2023 gaat dit om een bedrag van € 294 (2022: € 287).

[15] Overige baten

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Opslag toekomstige uitvoeringskosten (inkoop premieregelingen)	7	16
Overige baten	14	0
Totaal overige baten	21	16

[16] Pensioenuitkeringen

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Pensioenen	49.379	43.569
Uitgekeerde niet-reglementaire aanspraken	0	0
Totaal pensioenuitkeringen	49.379	43.569

[17] Pensioenuitvoeringskosten

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Bestuur, Verantwoordingsorgaan en Raad van Toezicht	170	154
DNB/AFM/GIP	86	60
Honoraria Accountant	96	81
Controle en toezicht overig	120	97
Advieskosten	183	141
Advies- en implementatiekosten Wet Toekomst Pensioenen	277	175
Personeelskosten	951	867
Kosten IT	243	192
Huur & facility	168	157
Overige kosten	38	40
Totaal pensioenuitvoeringskosten	2.332	1.964
Opslag premie voor toekomstige uitvoeringskosten	241	216
Vrijval voorziening uitvoeringskosten wegens uitkeringen	-1.635	-1.447
Door te belasten pensioenuitvoeringskosten	938	733

In de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen dat de vrijval uit de voorziening toekomstige uitvoeringskosten vanwege verrichte uitkeringen, in mindering wordt gebracht op de uitvoeringskosten. In het geval er premiekorting wordt verleend, zal de premiekorting worden verminderd met het bedrag ter hoogte van het restant van de vrijval in de voorziening pensioenverplichtingen zodat de uitvoeringskosten even hoog zijn als wanneer er geen premiekorting zou worden toegekend.

De kosten van bestuur en Verantwoordingsorgaan betreffen de kosten welke direct voor rekening van het fonds komen. Voor bestuursleden in actieve dienst worden de kosten gedragen door de betreffende werkgever(s).

De honoraria van de accountant hebben betrekking op de controle van de jaarrekening en DNB-jaarstaten van het betreffende boekjaar.

Het gemiddelde aantal fte's dat in 2023 in dienst was van het pensioenfonds bedroeg 6,5. De personeelskosten in 2023 bedragen aan salarissen en pensioenpremies € 801 (2022: € 676), aan sociale lasten € 73 (2022: € 65) en aan overige personeelskosten € 76 (2022: € 126).

[18] Mutaties voorziening voor risico deelnemers

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Premies in rekening gebracht	1.551	1.350
Premies uit hoofde van verleende premievrijstelling	14	9
Overige premies	12	0
Saldo waardeoverdrachten en onttrekkingen	-208	37
Waardeveranderingen	2.635	-3.567
Totaal mutaties voorziening voor risico deelnemers	4.004	-2.171

[19] Premies herverzekering minus uitkeringen

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Premies herverzekering	944	741
Ontvangen uitkeringen	-1.457	63
Totaal premies herverzekering minus uitkeringen	-513	678

De herverzekering betreft een risicoherverzekeringscontract voor overlijden en arbeidsongeschiktheid afgesloten bij SCOR Global Life.

[20] Overige lasten

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Rente	0	6
Overige lasten	327	31
Totaal overige lasten	327	37

In de jaren 2019 tot en met 2022 is voor een groep deelnemers te veel premie in rekening gebracht. In 2023 is dit gecorrigeerd en is de gerestitueerde premie als overige last opgenomen. Daarnaast zijn er bijzondere lasten in het kader van arbeidsongeschiktheid onder deze post verantwoord.

BESTEMMING VAN HET RESULTAAT

Overeenkomstig de statutaire bepalingen³ is het positieve saldo van baten en lasten over het boekjaar 2023 (€ 59.417) toegevoegd aan de algemene reserve.

GEBEURTENISSEN NA BALANSDATUM

Premiekorting 2024

In december 2023 heeft het bestuur besloten een premiekorting over 2024 toe te kennen onder de voorwaarde dat de beleidsdekkingsgraad boven de daarvoor bepaalde normen blijft. Voor het toekennen van deze korting dient de beleidsdekkingsgraad ten minste 120,1% te bedragen. Per 31 december 2023 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 143,9%. De verwachte premiekorting in 2024 bedraagt ongeveer € 4,9 mln (incl. een gedeeltelijke verrekening van de uitvoeringskosten conform de uitvoeringsovereenkomst). Deze premiekorting wordt in 2024 verantwoord, tegelijkertijd met de premie over dat boekjaar.

Rendementscurve 2024-2025

Voor de premieberekening van de pensioenregelingen (A2006 en de B-regeling) hanteert Provisum een gedempte kostendekkende premie op basis van het verwachte rendement, waarbij uitgegaan wordt van de reële rendementscurve. Het verwachte rendement van de zakelijke waarden wordt gebaseerd op de parameters van de Commissie Parameters.

Deze commissie heeft eind 2022 een nieuw advies uitgebracht. In vergelijking met de voorgaande parameters is het verwacht rendement op zakelijke waarden lager en zijn de minimale lange termijn verwachtingen voor prijs- en looninflatie hoger.

Voor de premieberekening wordt voor het rendement op de risicovrije vastrentende waarden (als onderdeel van het verwacht reëel rendement) uitgegaan van de rentetermijnstructuur DNB. De te hanteren rente curve wordt hiervoor voor 5 jaar vastgesteld op basis van de actuele marktrente bij aanvang deze vijf-jaar periode. Dit is voor het laatst in 2020 gedaan, toen de rente veel lager was dan die nu is. Hierdoor is de premiedekkingsgraad momenteel hoog. De lagere rendementen van de Commissie Parameters leiden ertoe dat de reguliere premie stijgt en de premiedekkingsgraad nog verder stijgt.

Door de wetgever is in 2023 in het kader van het overgangsrecht Besluit FTK geregeld dat een pensioenfonds tussentijds het rendement op vastrentende waarden voor de gedempte premie opnieuw mag vastzetten voor een periode van vijf jaar op basis van de actuele marktrente bij aanvang van de nieuwe periode (d.i. door de aanpassingen van de Commissie Parameters per 1 januari 2024).

Het opnieuw vastzetten van de rentecurve in combinatie met de nieuwe rendementen van de Commissie Parameters betekent dat de reguliere premie over 2024 ten opzichte van de huidige reguliere premie naar beneden bijgesteld zal worden.

Indexatie

De negatieve vastgestelde prijsinflatie over 2023 betreft -0,41% en is conform de ambitie. In de ABTN is overeengekomen dat deze negatieve prijsinflatie in het jaar daarop volgend op enige wijze wordt verrekend.

Bescherming dekkingsgraad

³ Artikel 20: Het resultaat dat blijkt uit de tot de in artikel 19 genoemde jaarrekening behorende winst- en verliesrekening wordt toegevoegd aan of ten laste gebracht van de reserves. De wijze waarop dit zal geschieden wordt vastgelegd in de met de werkgevers af te sluiten pensioenuitvoeringsovereenkomst.

In aanloop naar de nieuwe pensioenregeling onder de Wtp wenst het bestuur de huidige hoge dekkingsgraad te beschermen. Het bestuur heeft daarom in februari 2024 besloten om de afdekking van het renterisico te verhogen van 60% naar 100%. Dit betekent dat de verplichtingen voor 100% afgedekt worden voor een rentedaling. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een combinatie van de huidige matching portefeuille en een LDI (Liability Driven Investments) portefeuille waarbij gebruik wordt gemaakt van derivaten.

OVERIGE GEGEVENS

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Pensioenfonds Provisum

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2023

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening voor het boekjaar geëindigd op 31 december 2023 van Stichting Pensioenfonds Provisum te Amsterdam gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Provisum per 31 december 2023 en van het resultaat over 2023 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2023;
- de staat van baten en lasten over 2023;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie *Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening*.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Provisum (hierna ook wel het pensioenfonds) zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de controle van de jaarrekening als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. Onderstaande informatie ter ondersteuning van ons oordeel en onze bevindingen moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Ons inzicht in het pensioenfonds

Stichting Pensioenfonds Provisum voert als ondernemingspensioenfonds de pensioenregeling uit voor C&A Nederland C.V. en voor de door C&A aangewezen vennootschappen of rechtspersonen. Het vermogensbeheer is uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners, te weten Anthos Fund & Asset Management B.V. en CACEIS Bank Netherlands Branch. Het pensioenbeheer wordt in eigen beheer gevoerd. Wij hebben bijzondere aandacht in onze controle besteed aan deze onderwerpen op basis van de activiteiten van het pensioenfonds en onze risicoanalyse.

Wij hebben de materialiteit bepaald en de risico's geïdentificeerd en ingeschat dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten, om in reactie op deze risico's de controlewerkzaamheden te bepalen ter verkrijging van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€14,2 miljoen (2022: €13,4 miljoen)
Toegepaste benchmark	1% van het pensioenvermogen per 31 december 2023, zijnde het totaal van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds, de voorziening pensioenverplichting voor deelnemers en het stichtingskapitaal en de reserves.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van het pensioenfonds en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Gelet op het reserveoverschot hebben wij de materialiteit gesteld op 1,0% van het pensioenvermogen. De wijze waarop wij de materialiteit hebben bepaald, is niet gewijzigd ten opzichte van voorgaand boekjaar.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de raad van toezicht en het bestuur overeengekomen dat wij aan de raad van toezicht en het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven €710 duizend rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Stichting Pensioenfonds Provisum kent een aantal activiteiten, welke grotendeels zijn uitbesteed aan externe serviceorganisaties. De financiële informatie van het geheel van deze activiteiten is opgenomen in de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds Provisum.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controle van de jaarrekening als geheel. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de verschillende activiteiten van het pensioenfonds. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de activiteiten. Op grond hiervan hebben wij de activiteiten geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was en deze vastgelegd in instructies aan de accountant van deze externe serviceorganisatie. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan.

De controle heeft zich met name gericht op de significante activiteiten:

- vermogensbeheer;
- pensioenbeheer;
- actuariaat;
- financiële administratie;
- bestuur en toezicht.

Door bovengenoemde werkzaamheden bij de significante activiteiten, gecombineerd met zelfstandig verrichte werkzaamheden op het totaalniveau, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de financiële informatie van het geheel verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.

Oprachtteam en gebruikmaken van het werk van specialisten

Wij hebben zorggedragen dat het opdrachtteam over de juiste kennis en vaardigheden beschikt die nodig zijn voor de controle van een ondernemingspensioenfonds. Wij hebben in het opdrachtteam specialisten

opgenomen op het gebied van IT audit. Daarnaast hebben wij eigen deskundigen ingeschakeld voor de controle van de waardering van vastgoed en toekomstige kasstromen gerelateerd aan de voorziening pensioenverplichtingen.

Onze focus op fraude en het niet-naleven van wet- en regelgeving

Onze verantwoordelijkheid

Hoewel wij niet verantwoordelijk zijn voor het voorkomen van fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving en van ons niet verwacht kan worden dat wij het niet-naleven van alle wet- en regelgeving ontdekken, is het onze verantwoordelijkheid om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening als geheel geen afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.

Onze controleaanpak met betrekking tot frauderisico's

Wij hebben de risico's geïdentificeerd en ingeschat op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening die het gevolg is van fraude. Wij hebben tijdens onze controle inzicht verkregen in het pensioenfonds en diens omgeving, de componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder het risico-inschattingsproces en de wijze waarop het bestuur inspeelt op frauderisico's en het interne beheersingssysteem monitort en de wijze waarop de raad van toezicht het toezicht uitoefent, alsmede de uitkomsten daar van.

Wij verwijzen naar hoofdstuk 'Risicogebieden en top risico's' van het jaarverslag, waarin het bestuur zijn (fraude)risicoanalyse heeft opgenomen waar op deze (fraude)risicoanalyse wordt gereflecteerd.

Wij hebben de opzet en de relevante aspecten van het interne beheersingssysteem en in het bijzonder de frauderisicoanalyse geëvalueerd alsook bijvoorbeeld de gedragscode, klokkenluidersregeling en de kwartaalrapportages met de daarin opgenomen incidentenregistratie. Wij hebben de opzet en het bestaan geëvalueerd van interne beheersmaatregelen gericht op het mitigeren van frauderisico's.

Als onderdeel van ons proces voor het identificeren van frauderisico's, hebben wij frauderisicofactoren overwogen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, oneigenlijke toe-eigening van activa en omkoping en corruptie. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

In onze controle bouwen wij een element in van onvoorspelbaarheid. Ook hebben wij de uitkomst van andere controlewerkzaamheden beoordeeld en overwogen of er bevindingen zijn die aanwijzing geven voor fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving.

Wij houden rekening met het risico dat het bestuur interne beheersmaatregelen kan doorbreken, aangezien dit risico in alle organisaties aanwezig is. Vanwege dit risico hebben wij onder meer schattingen beoordeeld op tendenties die mogelijk een risico vormen op een afwijking van materieel belang, met name gericht op belangrijke gebieden die oordeelsvorming vereisen en significante schattingsposten, zoals toegelicht in 'Schattingen en veronderstellingen' in de jaarrekening, waaronder de subjectieve elementen in de waardering van de technische voorzieningen. Wij verwijzen in dit kader verder naar het kernpunt 'Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen'.

Ook hebben wij data analyse gebruikt om journalposten met een verhoogd risico te signaleren en te toetsen en de zakelijke beweegredenen (of het ontbreken daarvan) beoordeeld van bijzondere transacties.

Wij zijn uitgegaan van de veronderstelling dat er bij de opbrengstenverantwoording frauderisico's bestaan met name bij de indirecte beleggingsopbrengsten uit de directe beleggingen in vastgoed en de indirecte beleggingen in niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name indirect vastgoed en hypotheekfondsen. Wij beschrijven in de controleaanpak van het kernpunt Waardering en toelichting van beleggingen zonder genoteerde

marktprijzen onze controlewerkzaamheden om in te spelen op de veronderstelde frauderisico's bij de opbrengstenverantwoording.

Wij hebben kennisgenomen van de beschikbare informatie en om inlichtingen gevraagd bij leden van het bestuur, sleutelfunctionarissen (waaronder sleutelfunctiehouders, de compliance officer, medewerkers van het bestuursbureau en de uitvoeringsorganisatie) en de raad van toezicht.

Uit onze evaluatie van het risico op mogelijke doorbreking van interne beheersmaatregelen of andere ongeoorloofde vormen van beïnvloeding van het proces van financiële verslaggeving, ontvangen inlichtingen en andere beschikbare informatie volgen geen specifieke aanwijzingen voor fraude of vermoedens van fraude met een mogelijk materieel belang voor het beeld van de jaarrekening.

Onze controleaanpak met betrekking tot het risico van niet voldoen aan wet- en regelgeving

Wij hebben passende controlewerkzaamheden verricht inzake de naleving van de bepalingen van de relevante wet- en regelgeving die van directe invloed zijn op de verantwoorde bedragen en toelichtingen in de jaarrekening. Daarnaast hebben wij de omstandigheden ingeschat met betrekking tot het risico van niet-naleven van wet- en regelgeving waarvan redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze van materiële invloed kunnen zijn op de jaarrekening. In lijn met NBA-handreiking 1144 *Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij pensioenfondsen*, is onze inschatting gebaseerd op onze ervaring in de sector, afstemming met het bestuur, het kennis nemen van de systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA), het lezen van notulen, het kennisnemen van rapporten van de interne accountant en compliance afdeling en de pensioenkwartaalrapportages en het uitvoeren van gegevensgerichte werkzaamheden gericht op transactiestromen, jaarrekeningposten en toelichtingen.

We hebben verder kennisgenomen van correspondentie met toezichthouders en zijn alert gebleven op indicaties voor een (mogelijke) niet-naleving gedurende de controle. Ten slotte hebben we schriftelijk de bevestiging ontvangen dat alle bekende gebeurtenissen van niet-naleving van wet- en regelgeving met ons zijn gedeeld.

Onze controleaanpak met betrekking tot de continuïteitsveronderstelling

Zoals toegelicht in het onderdeel 'Continuïteit' van de inleiding van de grondslagen voor de waardering van de jaarrekening, is de jaarrekening opgemaakt op basis van de continuïteitsveronderstelling. Bij het opmaken van de jaarrekening heeft het bestuur een specifieke beoordeling gemaakt van de mogelijkheid van het pensioenfonds om zijn continuïteit te handhaven en de activiteiten voort te zetten voor de voorzienbare toekomst.

Wij hebben de specifieke beoordeling met het bestuur besproken en professioneel-kritisch geëvalueerd. Wij hebben overwogen of de specifieke beoordeling van het bestuur op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, alle relevante gebeurtenissen en omstandigheden bevat waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds zijn activiteiten in continuïteit kan voortzetten en in hoeverre het pensioenfonds voldoet aan de prudentiële vereisten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen.

Op basis van onze werkzaamheden hebben wij geen materiële onzekerheden ten aanzien van de continuïteit geïdentificeerd. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een pensioenfonds zijn continuïteit niet langer kan handhaven.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met de raad van toezicht en het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

In vergelijking met voorgaand jaar, hebben wij geen relevante wijzigingen aangebracht in de kernpunten van onze controle.

Ontwikkeling en toelichting van de (beleids)dekkingsgraad	
Risico	<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.</p> <p>Het pensioenfonds is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of het pensioenfonds voldoende buffers heeft.</p> <p>De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in toelichting [5] 'Reserve' van de jaarrekening.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.</p>
Onze controleaanpak	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2023 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van het pensioenfonds beoordeeld op basis van het actuariële rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maands-dekkingsgraden:</p> <ul style="list-style-type: none">• Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Voor 2023 zijn geen key items geïdentificeerd.• Daarnaast heeft de certificerend actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen zoals gehanteerd in de bepaling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaris.

	Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de (beleids)dekkingsgraad geëvalueerd.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2023 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.

Waardering en toelichting van beleggingen voor risico pensioenfondsen zonder genoteerde marktprijzen	
Risico	<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De gerealiseerde en ongerealiseerde waardeontwikkeling van beleggingen dienen in de staat van baten en lasten te worden verwerkt als indirecte beleggingsopbrengsten. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, netto contante waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto contante waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij het pensioenfonds betreffen dit de posities in direct vastgoed. De posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name indirect vastgoed en hypotheekfondsen, kennen eveneens inherent relatief veel waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen en marktontwikkelingen tot aan balansdatum.</p> <p>Het pensioenfonds heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in paragraaf 'Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting op de balans onder [1] 'Beleggingen voor risico pensioenfondsen'. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2023 € 8,8 miljoen is belegd in direct vastgoed, € 208 miljoen in niet-(beurs)genoteerde fondsen. Dit betreft 16% van de totale beleggingen. Daarnaast is in de toelichting een gevoeligheidsanalyse opgenomen ten aanzien van de waardering van zakelijke waarden gecombineerd met renterisico.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de beleggingen zonder genoteerde marktprijzen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten. Zoals beschreven in 'Onze controle-aanpak met betrekking tot frauderisico's', hebben wij het veronderstelde frauderisico inzake de opbrengstenverantwoording gekoppeld aan de indirecte beleggingsopbrengsten uit beleggingen in direct vastgoed en niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name indirect vastgoed en hypotheekfondsen.</p>
Onze controleaanpak	Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van een andere accountant. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden,

	<p>gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen geëvalueerd en controlewerkzaamheden, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen, uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2023.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de posities in direct vastgoed hebben wij de interne beheersingsmaatregelen van het taxatieproces onderzocht en met gebruikmaking van externe management vastgoedspecialisten de daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst voor de totale populatie van objecten. <p>Voor de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen hebben wij de waardering gecontroleerd op basis van de gecontroleerde jaarrekeningen van de betreffende fondsen met daarin opgenomen de gecontroleerde waarde per aandeel of participatie per 31 december 2023. Verder hebben wij vastgesteld of de gekozen waarderingsgrondslagen en de belangrijkste uitgangspunten daarbij aansluiten op de grondslagen van het pensioenfonds. Voor zover wij geen zekerheid kunnen verkrijgen uit een jaarrekening per 31 december 2023, omdat deze niet tijdig beschikbaar is of omdat het boekjaar van de betreffende fondsen niet gelijk is aan het boekjaar van het pensioenfonds, hebben wij aanvullende werkzaamheden uitgevoerd. Deze werkzaamheden bestonden uit het onderzoeken van eerdere jaarrekeningen (back-testing) en het vaststellen van de aansluiting met de meeste recente (niet gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen en marktontwikkelingen tot aan balansdatum. Als onderdeel van de genoemde werkzaamheden hebben wij de impact van nieuwe informatie tot de datum van onze controleverklaring gemonitord en vastgesteld dat significante ontwikkelingen op adequate wijze zijn verwerkt.</p>
Belangrijke observaties	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van de beleggingen zonder genoteerde marktprijzen per 31 december 2023, de indirecte beleggingsopbrengsten en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.</p>

Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen	
Risico	<p>De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen betreffen een significante post in de balans van het pensioenfonds. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij het pensioenfonds, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle. Wij hebben aan de subjectieve elementen ervaringssterfte en indexatie van de bepaling van de technische voorziening een frauderisico gekoppeld en de waardering en de toelichting daarop als kernpunt van onze controle aangemerkt.</p> <p>Het pensioenfonds heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in paragraaf 'Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting [6] 'Voorziening</p>

	<p>pensioenverplichting voor risico pensioenfonds’ en in toelichting [13] ‘Mutaties voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds’. Uit deze toelichting blijkt dat (schattings)wijzigingen hebben plaatsgevonden door een aanpassing van de UFR methodiek en een aanpassing in het ingroeipad. Volgens deze toelichting is de voorziening pensioenverplichtingen hierdoor respectievelijk € 1,5 miljoen en € 4 miljoen hoger uitgekomen.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd en toegelicht zijn.</p>
Onze controleaanpak	<p>Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaire van het pensioenfonds. De certificerend actuaire onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaire heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaire onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2023. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels en de effecten van de wijzigingen hierin, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen geëvalueerd en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2023:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen, alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaire. • Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaire gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. • Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen mede met behulp van data analyse, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen ten aanzien van de technische voorzieningen geëvalueerd.</p>
Belangrijke observaties	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2023 of de toelichting van de technische voorzieningen.</p>

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Het jaarverslag omvat andere informatie naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Geen verboden diensten

Wij hebben geen verboden diensten geleverd als bedoeld in artikel 5, lid 1 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om zijn werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds zijn activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Het besluit van het bestuur tot vaststelling van de jaarrekening is onderworpen aan de goedkeuring van de raad van toezicht.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die

gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. De sectie 'Informatie ter ondersteuning van ons oordeel' hierboven, bevat een informatieve samenvatting van onze verantwoordelijkheden en de uitgevoerde werkzaamheden als basis voor ons oordeel.

Onze controle bestond verder onder andere uit:

- het in reactie op de ingeschatte risico's uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het pensioenfonds;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Communicatie

Wij communiceren met de raad van toezicht en het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de raad van toezicht en het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Den Haag, 7 juni 2024

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. S.B. Spiessens RA

ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Provisum te Amsterdam is aan Aon Nederland cv de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2023.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Provisum, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie. Omdat Aon Nederland cv beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Aon Nederland cv wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 14,2 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 710 duizend te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard. Op grond van overgangsrecht gelden genoemde artikelen, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en

de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn toereikende technische voorzieningen vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. Hierbij merk ik op dat op grond van overgangsrecht de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet gelden, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Provisum is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening goed. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen toereikend zijn.

Amsterdam, 7 juni 2024

Ir. M. Wouda AAG
verbonden aan Aon Nederland cv

BIJLAGE 1: RELEVANTE NEVENFUNCTIES

Bestuur

De bestuursleden bekleden de volgende relevante nevenfuncties:

Lidy Beute

- Sr specialist Compensation and Benefits C&A Nederland C.V.

Jan Bezemer

- Wisselende advies/ interimfuncties
- Lid Raad van Toezicht Zwolse theaters
- Voorzitter Raad van Toezicht Stichting 4 Oost

Linda ten Broeke

- Head of Tax COFRA Amsterdam CV en aanverwante functies uit hoofde van deze functie

Leon Dijkstra

- Legal Manager bij C&A Benelux en aanverwante functies uit hoofde van deze functie

Madelon Flint

- Directeur of Regions bij Porticus
- Eigenaar Flint BV

Makkie Konijn

- Manager Governance Risk & Compliance Redevco B.V., Amsterdam

Gert Jan Pieters

- Voorzitter bestuur Stichting Forza
- Voorzitter bestuur Bartufo B.V.

Ric van de Woude

- Algemeen Directeur "Van der Woude Finance B.V.", diverse interim en adviesopdrachten vanuit deze functie

Aspirant bestuurslid

Ricardo Scholman

- Directeur RIC (Ricardo Investment Consulting)
- Adviseur Egeria
- Adviseur Trustmoore
- Board member van Gerana SICAV-SIF S.A., Skopos Impact Fund SICAF-SIF S.A. en Skopos Impact General Partner S.a.r.l. in Luxemburg

Raad van Toezicht

De leden van de Raad van Toezicht bekleden de volgende relevante nevenfuncties:

Roland de Greef

- Advocaat Houthoff Advocaten
- Bestuurslid Vereniging Interne Toezichthouders in de Pensioensector (VITP)

Anneke van de Meer

- Eigenaar en adviseur Itch
- Voorzitter Raad van Toezicht Algemeen Pensioenfonds KLM
- Lid raad van toezicht Bedrijfstakpensioenfonds van de Bouwnijverheid

- (Enig) directeur Vergroei BV, Beleggings BV ten behoeve van oudedagsvoorziening

Fridoline van Binsbergen- Stierum

- Zelfstandig consultant/interim-manager At Firm Base
- Niet uitvoerend bestuurder PME Pensioenfonds
- Bestuurder Shell pensioenfonds (SSPF)

Verantwoordingsorgaan

De leden van het Verantwoordingsorgaan bekleden de volgende relevante nevenfuncties:

Remco Gerlof

- Head of Corporate Finance C&A

Esther Pennings

- Controller Redevco B.V. Amsterdam

Jelle ter Laak

- Board member van Gerana SICAV-SIF S.A., Skopos Impact Fund SICAF-SIF S.A. en Skopos Impact Fund II SICAV-SIF S.C.A.

Francoise Schoordijk

- Notarial Lawyer bij COFRA Amsterdam CV en aanverwante functie als procuratiehouder bij Surrey Beheermaatschappij B.V.

Dick van der Windt

- Secretaris bij de Koepel Gepensioneerden

BIJLAGE 2: INVENTARISATIE CODE PENSIOENFONDSEN

Vertrouwen waarmaken			
Nr.	Norm	Na-geleefd?	Nadere toelichting en motivering
1.	Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	ja	Bij besluiten worden de belangen evenwichtig afgewogen en in de notulen opgenomen.
2.	Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het heeft een visie op die uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	ja	Bestuur is betrokken bij uitvoering en keurt budget vooraf goed. Daarnaast worden kosten periodiek gebenchmarkt.
3.	Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	ja	Missie, visie en strategie worden periodiek herijkt. Strategie wordt jaarlijks gemonitord. Effectiviteit wordt gemeten o.a. aan de hand van ALM-studie.
4.	Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	ja	Wordt in notulen vastgelegd.
5.	Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	ja	Het bestuur legt verantwoording af in het jaarverslag over (de uitkomsten van) het beleid en de keuzes voor de toekomst. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau. Dit doet het o.a. door het uitvoeren van een ALM-studie één keer in de drie jaar en een jaarlijkse haalbaarheidstoets waarin de risicohouding en het ambitieniveau worden getoetst.
6.	Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	ja	Word meegenomen in ALM-studie en HBT.

7.	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	ja	Wijzigingen in beleid worden besproken met VO. In sept. 2021 is een uitvraag onder deelnemers geweest. Deelnemers die hadden aangegeven mee te willen praten over ontwikkeling van het verdere beleid zijn in 2022 verder betrokken bij het CO2 beleid. Het MVB beleid wordt gepubliceerd op de website en komt regelmatig aan bod in het Pensioenbericht. Verantwoording van MVB vindt plaats d.m.v. het jaarverslag en een aparte MVB rapportage die op de website staan. In 2024 wordt tevens een verkorte versie van deze MVB rapportage op de website gepubliceerd.
8.	Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	ja	Belegd bij sleutelfunctie risicobeheer en compliance. Is regelmatig topic op bestuursagenda (ERB, jaarlijkse integriteitsbewustzijnssessie en kwartaal rapportages van SFH risicobeheer en compliance).
9.	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	ja	Vastgelegd in statuten, IT-Incidentenbeleid (onderdeel van IT- en databeleidsplan) en crisiscommunicatieplan.
Verantwoordelijkheid nemen			
Nr.	Norm	Na-geleefd?	Nadere toelichting en motivering
10.	Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controlemechanismen.	ja	Dit is vastgelegd in meerdere documenten (Abtn, instructie directeur en in periodieke rapportages)
11.	Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	ja	Onderdeel van uitbestedingsbeleid waarin ook een periodieke evaluatie van de dienstverlener is opgenomen.
12.	Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	ja	Onderdeel van uitbestedingsbeleid en contracten.
13.	Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of - indien van toepassing - via zijn aandeelhouderspositie.	ja	Vastgelegd in beloningsbeleid en wordt jaarlijks gecheckt door sleutelfunctievervuller compliance.

14.	Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	ja	Periodieke herijking van dienstverleners.
Integer handelen			
Nr.	Norm	Na-geleefd?	Nadere toelichting en motivering
15.	Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	ja	Gewenste cultuur is vastgelegd in integriteitsbeleid en er is een gedragscode.
16.	De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het fonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	ja	Jaarlijkse ondertekening van de gedragscode door alle verbonden personen.
17.	Alle nevenfuncties worden gemeld aan de compliance officer.	ja	Vastgelegd in gedragscode en worden jaarlijks uitgevraagd. In jaarverslag worden relevante nevenfuncties gepubliceerd.
18.	Tegenstrijdige belangen of reputatierisico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstremming. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	ja	Vastgelegd in gedragscode. Tijdens elke bestuursvergadering worden eventuele tegenstrijdige belangen met de agendastukken geïnventariseerd.
19.	Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het fonds of van de visitatiecommissie.	ja	Vastgelegd in statuten.
20.	Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	ja	Er is een klokkenluidersregeling, incidentenregeling en een klachten-en geschillenregeling. Deze laatste staat op de website.
21.	De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	ja	De klokkenluidersregeling van Provisum staat op de Teamsite. In uitbestedingsbeleid is opgenomen dat de uitvoerder beschikt over een klokkenluidersregeling dan wel dat de uitvoerder bevordert dat een dergelijke regeling wordt ingevoerd. Jaarlijks wordt dit gecheckt door de sleutelfunctievervuller compliance.

22.	Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het fonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	ja	Sleutelfunctie compliance houdt hier toezicht op.
Kwaliteit nastreven			
Nr.	Norm	Na-geleefd?	Nadere toelichting en motivering
23.	Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures.	ja	Jaarlijks wordt er een zelfevaluatie uitgevoerd en worden de vergaderingen en de besluitvorming geevalueerd. Eventuele aanbevelingen hieruit worden doorgevoerd in procedures.
24.	Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	ja	Vastgelegd in statuten en integriteitsbeleid.
25.	Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	ja	Geregeld in statuten.
26.	Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	ja	Ja, de wijze waarop is geregeld in het plan van aanpak geschiktheid.
27.	Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	ja	Jaarlijkse zelfevaluatie waarbij periodiek ook de feedback van VO en RvT wordt gevraagd.
28.	Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het intern toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	ja	Het bestuur houdt jaarlijks een zelfevaluatie waarbij één keer in de drie jaar een externe partij wordt ingeschakeld. Hierover wordt gerapporteerd in het jaarverslag. Hetzelfde geldt voor de RvT. Individuele evaluatie vindt plaats d.m.v. einde jaargesprekken die worden gehouden tussen voorzitter en de bestuursleden.
29.	Het eigen functioneren is voor het BO een continu aandachtspunt. Het BO evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het BO één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	nvt	
30.	Het eigen functioneren is voor het VO een continu aandachtspunt. Het VO evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	ja	In 2021 heeft een zelfevaluatie plaatsgevonden.

Zorgvuldig benoemen			
Nr.	Norm	Na-geleefd?	Nadere toelichting en motivering
31.	De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	ja	O.a. vastgelegd in het diversiteitsbeleid en plan van aanpak geschiktheid en jaarlijkse toetsing dmv zelfevaluatie.
32.	Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	ja	Voor elke vacature in het bestuur wordt een profielschets opgesteld waaraan een kandidaat (grotendeels) moet voldoen. De geschiktheid wordt vooraf getoetst door het bestuur. Voordat de eerste bestuurstermijn afloopt, evalueert het bestuur het functioneren van het desbetreffende bestuurslid. Individuele evaluatie vindt plaats d.m.v. einde jaargesprekken die worden gehouden tussen voorzitter en de bestuursleden.
33.	In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	VO: nee Bestuur: ja	In het bestuur en het VO zitten meerdere vrouwen. Het voldoen aan de leeftijdseis is lastiger. Er is veel actie ondernomen om deelnemers jonger dan 40 jaar te enthousiasmeren voor een functie in het bestuur of het VO. Het bestuur voldoet aan deze diversiteitseis. In het VO is er begin 2021 iemand benoemd die jonger was dan 40 jaar. Inmiddels is deze persoon de leeftijd van 40 jaar gepasseerd. Bij een volgende vacature in het VO namens werkgever of deelnemers zal hier nadrukkelijk op gelet worden.
34.	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	ja	De maximale termijnen worden niet overschreden. Een en ander is vastgelegd in de statuten.
35.	Het bestuur, het BO en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	ja	Voordragende partijen wordt expliciet gevraagd rekening te houden met het diversiteitsbeleid van het fonds.
36.	Het bestuur, het VO of het BO en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	ja	Eisen voor functies worden vastgelegd in functieprofielen.

37.	Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	ja	In 2019 is hier veel actie op ondernomen, samen met HR-afdelingen van aangesloten werkgevers. Dit heeft ertoe geleid dat het bestuur voldoet aan de diversiteitseis, maar het VO inmiddels niet meer. Bij een volgende vacature in het VO namens werkgever of deelnemers zal de voordragende partij nadrukkelijk gevraagd worden om rekening te houden met de diversiteitsdoelstellingen van het fonds.
38.	Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	ja	Zoals bij norm 37 vermeld is hier veel actie op ondernomen. Benoemde partijen worden hierop gewezen en bij toetsing door bestuur worden diversiteitsdoelstellingen meegenomen.
39	Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.	ja	Vastgelegd in statuten en reglementen. VO leden worden bij Provisum niet benoemd door het bestuur maar door OR en gepensioneerdenvereniging VVGP (conform PW artikel 115 lid 6). De toelichting op de website van de Pensioenfederatie meldt dat er geen afwijking op artikel 39 gemeld hoeft te worden als artikel 115 lid 6 van de PW wordt toegepast.
40.	Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.	ja	vastgelegd in de statuten.
Gepast belonen			
Nr.	Norm	Na-geleefd?	Nadere toelichting en motivering
41	Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	ja	Vastgelegd in beloningsbeleid.
42.	De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.	ja	Zie norm 41.

43.	Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.	ja	Zie norm 41.
44.	Het bestuur voorkomt dat door een te hoge beloning van de leden van het intern toezicht, een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	ja	Marktconforme afspraken.
45.	Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het intern toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	ja	Zie beloningsbeleid.
Toezicht houden en inspraak waarborgen			
Nr.	Norm	Na-geleefd?	Nadere toelichting en motivering
46.	Intern toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	ja	
47.	Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	ja	Vastgelegd in rapportage van de RvT die opgenomen is in het jaarverslag van het fonds.
48.	Leden van het intern toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	ja	Dit is opgenomen in profielschets en daar zijn de leden op geselecteerd.
49.	De raad van toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	ja	
50.	Het bestuur weegt de aanbevelingen van raad van toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	ja	Aanbevelingen worden jaarlijks opgepakt en opvolging wordt periodiek besproken met Raad van Toezicht.
51.	Het BO voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	nvt	

52.	Het BO zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	nvt	
53.	Het BO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het BO of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	nvt	
54.	Het BO onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	nvt	
55.	Het bestuur gaat een dialoog aan met het VO dan wel het BO bij het afleggen van verantwoording.	ja	Wijzigingen in beleid worden besproken in gezamenlijke vergaderingen. Jaarverslag wordt vooraf besproken met VO en VO zit bij de vergadering waarin het jaarverslag wordt vastgesteld. Daarnaast heeft VO adviesrecht op sommige onderdelen.
56.	Het bestuur draagt de accountant of actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	ja	Actuaris vervult ook de sleutelfunctie actuarieel beheer. Dit ligt in het verlengde van zijn controlerende werkzaamheden. Verder worden er in beginsel geen andere werkzaamheden opgedragen aan accountant en actuaris. Als dit toch mocht voorkomen dan wordt een afzonderlijke opdracht geformuleerd.
57.	Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de accountant en de actuaris en stelt het intern toezicht en VO of BO van de uitkomst op de hoogte.	ja	Na elke jaarwerkcyclus wordt het functioneren van accountant en actuaris beoordeeld. Dit wordt gedeeld met RvT en VO.
Transparantie bevorderen			
Nr.	Norm	Na-geleefd?	Nadere toelichting en motivering
58.	Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	ja	Zie jaarverslag en website.
59.	Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	ja	Dit gebeurt middels Pensioenberichten, de website en het jaarverslag.
60.	Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	ja	Dit gebeurt middels Pensioenberichten, de website en het jaarverslag.

61.	Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	ja	In fondsdocumenten en op website.
62.	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	ja	Zie website waar ook MVB-Beleid en jaarlijkse rapportages worden gepubliceerd.
63.	Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	ja	Er is een communicatiebeleidsplan. Deze wordt eens in de drie jaar geëvalueerd. Jaarlijks wordt er een communicatie jaarplan opgesteld.
64.	Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	ja	
65.	Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	ja	Klachten-en geschillenregeling staat op website. Procedure is d.m.v. infographic weergegeven op de website. In het jaarverslag wordt gerapporteerd over de binnengekomen klachten en geschillen.

BIJLAGE 3: SFDR-BIJLAGE PENSIOENREGELING (ANNEX IV)

Model voor periodieke informatieverschaffing voor de financiële producten, als bedoeld in artikel 8, leden 1, 2 en 2 bis, van Verordening (EU) 2019/2088 en artikel 6, eerste alinea, van Verordening (EU) 2020/852

Productnaam: DB pensioenregelingen Stichting Pensioenfonds Provisum
Identificatiecode voor juridische entiteiten (LEI): 724500K3LLF0262T8394

Dit model is niet van toepassing op de DC-pensioenregelingen van het fonds. Het bestuur beschouwt deze als overig product (artikel 6) waarbij de onderliggende beleggingen geen rekening houden met de EU criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten.

Ecologische en/ of sociale kenmerken (E/ S-kenmerken)

Duurzame belegging: een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het behalen van een milieudoelstelling of een sociale doelstelling, mits deze belegging geen ernstige afbreuk doet aan milieu- of sociale doelstellingen en de ondernemingen waarin is belegd praktijken op het gebied van goed

De **EU-taxonomie** is een classificatiesysteem dat is vastgelegd in Verordening (EU) 2020/852, waarbij een lijst van **ecologisch duurzame economische activiteiten** is vastgesteld. In de verordening is geen lijst van sociaal duurzame economische activiteiten vastgesteld. Duurzame beleggingen met een milieudoelstelling kunnen al dan niet in overeenstemming zijn met de taxonomie.

Had dit financiële product een duurzame beleggingsdoelstelling?

●● ☐ Ja	● ☒ Nee
☐ Er zijn duurzame beleggingen met een milieudoelstelling gedaan: ___% <ul style="list-style-type: none"> ☐ in economische activiteiten die als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ in economische activiteiten die niet als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie 	☐ Het product promootte ecologische/sociale (E/S) kenmerken en hoewel het geen duurzame beleggingen als doelstelling had, had het een minimumaandeel duurzame beleggingen van ___% <ul style="list-style-type: none"> ☐ met een milieudoelstelling in economische activiteiten die als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ met een milieudoelstelling in economische activiteiten die niet als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ met een sociale doelstelling
☐ Er zijn duurzame beleggingen met een sociale doelstelling gedaan: ___%	☒ Het product promootte E/S-kenmerken, maar deed geen duurzame beleggingen

In hoeverre is voldaan aan de ecologische en/of sociale kenmerken die dit financiële product promoot?

Stichting Pensioenfonds Provisum (hierna: het pensioenfonds) heeft in 2023 op verschillende manieren ecologische en/of sociale kenmerken gepromoot, te weten:

1. Uitsluitingen

Het pensioenfonds wenst niet te beleggen in bedrijven/landen die op grond van nationale of internationale wetgeving verboden zijn en of waarin het pensioenfonds zelf niet wenst

te beleggen. Daarom heeft het in 2023 de volgende beleggingen uitgesloten in de directe mandaten:

- in ondernemingen die betrokken zijn bij de productie en/of handel in controversiële wapens, tabak, pornografie, gokken, palmolie, enkele fossiele sectoren (arctische olie, olie uit teerzand en steenkool), verkoop van wapens aan burgers en ondernemingen die betrokken zijn bij ernstige incidenten, de principes van het UN Global Compact schenden en ondernemingen waarmee de engagementprovider het engagementtraject mee heeft beëindigd omdat er te weinig voortgang is geboekt.
- in staatsobligaties die zijn uitgegeven door landen die:
 - het onderwerp zijn van sancties van de EU tegen de centrale overheid zodanig dat er sprake is van een wapenembargo;
 - onvoldoende scores op het gebied van mensenrechten en/of corruptie.

Waar belegd is middels beleggingsfondsen is het hiervoor beschreven uitsluitingsbeleid moeilijker toe te passen of in het geheel niet mogelijk. De portefeuilles van de beleggingsfondsen worden eenmaal per jaar gescreend in hoeverre er in bedrijven of landen belegd is, die zijn uitgesloten. Indien een fonds meer dan wenselijk is, is belegd in uitgesloten bedrijven of landen, zal het pensioenfonds met de fiduciair vermogensbeheerder in overleg treden over eventueel te nemen acties, inclusief een mogelijke beëindiging van de investering in het fonds.

2. ESG-integratie

Waar er belegd is middels beleggingsfondsen is ESG-integratie bij het selecteren en monitoren van de beleggingsmanagers toegepast. Het pensioenfonds heeft hiervoor zeven toetsingscriteria opgesteld.

3. Stemmen en engagement

Er is door de beleggingsmanagers gestemd op aandeelhoudersvergaderingen conform hun eigen stembeleid, zowel bij de beleggingsfondsen als bij het directe mandaat. Tevens is er door de beleggingsmanagers engagement gevoerd met ondernemingen om o.a. duurzaamheid en goed ondernemingsbestuur te bevorderen.

Om de engagement activiteiten meer kracht bij te zetten en specifieker te kunnen richten op thema's die het fonds belangrijk acht heeft het in 2023 ook gebruik gemaakt van een extra engagement provider.

4. Duurzaamheid onroerend goed en hypotheek

Voor de beoordeling van de duurzaamheid van de beleggingen in indirect onroerend goed is o.a. gebruik gemaakt van GRESB (Global Real Estate Sustainability Benchmark). De fondsen dienden tenminste een rating te hebben van vier sterren en, bij voorkeur, de UN Principles for Responsible Investment (UNPRI) verklaring te hebben ondertekend.

Voor de hypotheekfondsen is in 2023 de eis ingevoerd dat ten minste 80% van het in hypotheek geïnvesteerde vermogen belegd moet worden in fondsen die als artikel 8 zijn geclassificeerd in het kader van de SFDR. Daarnaast dient de beleggingsmanager de UNPRI- verklaring ondertekend te hebben en een verantwoord beleggingsbeleid met nadruk ligt op verduurzaming van woningen en CO₂-uitstoot te hebben.

5. Groene obligaties

In 2023 is een deel belegd in groene obligaties.

6. Klimaat

Om CO₂-uitstoot te verminderen in de aandelenportefeuille is in 2023 naast het uitsluiten van een aantal fossiele sectoren besloten tot het implementeren van een CO₂-reductie

scenario. Dit betekent dat de beheerder van het aandelenmandaat, State Street, de opdracht meekrijgt om de CO2-intensiteit te optimaliseren. Door het, binnen bepaalde grenzen, onder- en overwegen van bepaalde ondernemingen, sectoren en landen is de CO2-intensiteit van het aandelenmandaat van Provisum lager dan die van de benchmark, zijnde de MSCI World ex. selected Securities.

Duurzaamheids-

indicatoren
meten hoe wordt
voldaan aan de
ecologische of
sociale
kenmerken die
het financiële
product

● **Hoe hebben de duurzaamheidsindicatoren gepresteerd?**

1. Uitsluitingen

In de volgende tabel zijn het aantal ondernemingen en landen vermeld die worden uitgesloten per eind 2023 (vermeld per uitsluitingscriterium).

Uitsluitingscriterium	Nadere toelichting	Aantal
Ondernemingen		
UN Global Compact schender principe 1	Steunen en respecteren van mensenrechten	6
UN Global Compact schender principe 2	Vergewissen van het niet medeplichtig zijn aan schending van mensenrechten	69
UN Global Compact schender principe 4	Alle vormen van gedwongen of verplichte arbeid uitbannen	1
UN Global Compact schender principe 7	Een voorzichtige benadering ondersteunen bij milieu-uitdagingen	9
UN Global Compact schender principe 10	Tegengaan van corruptie inclusief afpersing en omkoping	12
Controversiele wapens		92
Tabak		36
Pornografie		0
Gokken		89
Palmolie		11
Arctic olie		0
Olie uit teerzand		6
Steenkool		68
Wapens aan burgers		3
Ernstige incidenten		10
Beeindiging engagement		81
Uitsluitingscriterium landen		
Sancties EU		13
Mensenrechten		57
Corruptie		45

Het overzicht bevat dubbeltellingen. Dit betekent dat een onderneming of land onder meerdere uitsluitingscriteria kan vallen en daar meegeteld wordt.

Eind 2023 had het pensioenfonds in het directe aandelenmandaat geen exposure naar ondernemingen die op de uitsluitingslijst staan. De exposure van de actieve aandelenportefeuille naar uitgesloten bedrijven is in 2023 gedaald van 1,57% naar 0,61%.

Eind 2023 was er in het directe staatsobligatiemandaat (matching portefeuille) geen exposure naar landen die op de uitsluitingslijst staan. In de obligatieportefeuille van

opkomende landen is de exposure naar uitgesloten landen vanwege sancties EU in 2023 gedaald van 0,06 naar 0,00%. De exposure naar de nieuwe criteria inzake Mensenrechten en Corruptie bedraagt eind 2023 12,88%. Met de fiduciair vermogensbeheerder wordt overlegd hoe de exposure naar deze landen verminderd kan worden.

2. ESG-integratie

Het fonds had in 2023 zeven toetsingscriteria voor het selecteren en monitoren van de aandelen-en obligatiemanagers⁴. In de volgende tabel is aangegeven in hoeverre de beleggingsmanagers voldoen aan de criteria.

Beoordelingscriteria	Aandelen		Obligaties	
	2022	2023	2022	2023
Aantal managers	18	15	7	7
Ondertekenaars van de UN PRI	18	15	7	7
Een eigen beleid voor verantwoord beleggen	18	15	6	6
OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles	11	11	-	-
Uitsluitingsbeleid voor controversiële wapens	17	15	-	-
Stembeleid	17	15	-	-
Engagementbeleid	18	15	-	-
Uitsluitingsbeleid gesanctioneerde landen	-	-	0	0

3. Stemmen en engagement

Stemmen en engagement middels het passieve aandelenmandaat

Provisum heeft mandaathouder State Street gevraagd zich in te zetten voor engagement en te stemmen bij de bedrijven uit naam van Provisum. In 2023 heeft er door State Street bij 350 bedrijven engagement plaatsgevonden over één of meerdere kwesties (in 2022 was dit 374):

- met 107 bedrijven vond engagement plaats over milieukwesties (in 2022: 162), zoals klimaatverandering;
- met 177 bedrijven vond engagement plaats over maatschappelijke kwesties (in 2022: 169), zoals management van menselijk kapitaal (educatie, discriminatie, gezondheid);
- met 287 bedrijven vond engagement plaats over governance-kwesties (in 2022: 301), zoals de beloning van bestuurders.

⁴ Inclusief een manager van de hypotheekportefeuille.

Deze gesprekken vinden plaats met bedrijven over de hele wereld, maar met name in de VS (219) en Europa (78). De engagement van State Street vindt voornamelijk plaats voorafgaand aan stemmomenten. Zij vinden dit een goed moment voor engagement bij bedrijven, vooral wanneer er toegang tot het bestuur nodig is.

Het stemgedrag van de portefeuille van Provisum is als volgt:

State Street Global Advisors ⁵	Gegevens van Provisum voor 2022	Gegevens van Provisum voor 2023
Aantal landen	30	30
Voorstellen van het management	19.909	19.933
Gestemd tegen het management	1.591 (7,78%)	1.746 (8,65%)
Voorstellen van de aandeelhouders	697	703
Gestemd tegen het management	108 (14,96%)	125 (16,60%)

Engagement binnen de actieve aandelenportefeuille

Alle beleggingsfondsen beschikken over een goed ontwikkeld engagementbeleid en brengen op kwartaal- of jaarbasis verslag uit over hun engagement en stemgedrag. De managers voeren gesprekken over alle soorten ESG-onderwerpen aangaande klimaat, diversiteit, mensenrechten, water, ontbossing, maar ook over de wijze van implementatie van deze onderwerpen in de governance van het bedrijf, de strategische richting of in de verslaglegging. Het onderwerp engagement met bedrijven komt ook tijdens de gesprekken tussen Provisum's fiduciair vermogensbeheerder, Anthos Fund & Asset Management (AFAM), en de managers vaak aan bod, waarbij inzicht wordt verkregen in hun ervaringen en activiteiten met betrekking tot succesvolle maar ook mislukte engagementactiviteiten. Over het algemeen zijn de managers positief over de resultaten die ze hebben geboekt, maar het kan voorkomen dat engagement niet succesvol is. In dat geval zijn er diverse escalatiestrategieën op het niveau van de manager denkbaar (het bedrijf op de zogenaamde 'watchlist' plaatsen, een brief overleggen van een groep van beleggers om noodzaak tot verbetering te ondersteunen, en in het uiterste geval afscheid nemen van het bedrijf).

Engagement met overheden (binnen obligatie portefeuilles)

De UN PRI stimuleert beleggers om explicieter gesprekken te voeren met overheden, zodat de duurzaamheidstoezeggingen van landen niet alleen maar intentieverklaringen blijven, met inachtneming van de soevereiniteit van democratisch gekozen regeringen. AFAM houdt in de gaten of externe managers een engagement over ESG-onderwerpen aangaan met overheidsemissanten en op welke manier. Engagement met overheden is overigens niet eenvoudig om uit te voeren en succesvolle resultaten zijn moeilijk te meten.

Engagement bij bedrijven via Sustainalytics

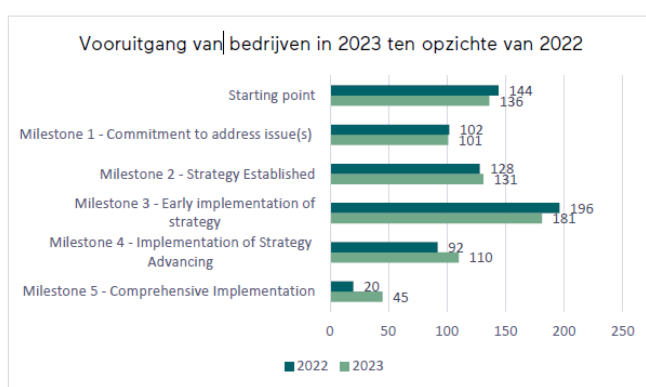
In 2021 is Provisum gestart met het afnemen van de diensten van engagement-dienstverlener Sustainalytics, om de invloed van dit bedrijf te gebruiken en daarmee potentiële negatieve effecten van de beleggingen te voorkomen en te verkleinen, alles in overeenstemming met het IMVB-convenant.

⁵ State Street komt later in 2024 met haar Stewardshiprapport, daarin meer informatie over de thema's en resultaten over 2023.

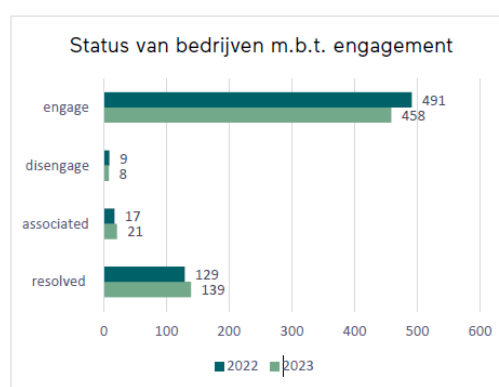
Op 31 december 2023 had Sustainalytics 643 bedrijven in het engagementprogramma, waarvan 458 bedrijven onderdeel zijn van de aandelenportefeuille van Provisum. Provisum heeft drie engagementprogramma's van Sustainalytics omarmd:

- Global Standards-engagement – dit betreft gesprekken met bedrijven over de negatieve impact en mogelijke of daadwerkelijke schendingen van de Global Compact-normen van de VN en de thematische hoofdstukken van de OESO-richtlijnen gedurende het jaar.
- Engagement met betrekking tot materiële risico's – gericht op hoog-risicobedrijven wat betreft alle ESG-onderwerpen.
- Thematische engagementprogramma's – gericht op het verbeteren van de impact van bedrijven middels engagement en op specifieke thema's gedurende het jaar.

De status van de engagement trajecten ten opzichte van 2022 is hieronder weergegeven.

Copyright 2024 Sustainalytics. All rights reserved.

Copyright 2024 Sustainalytics. All rights reserved.

4. Duurzaamheid onroerend goed

In de volgende tabel is aangegeven in hoeverre de beleggingsmanagers onroerend goed voldoen aan de criteria.

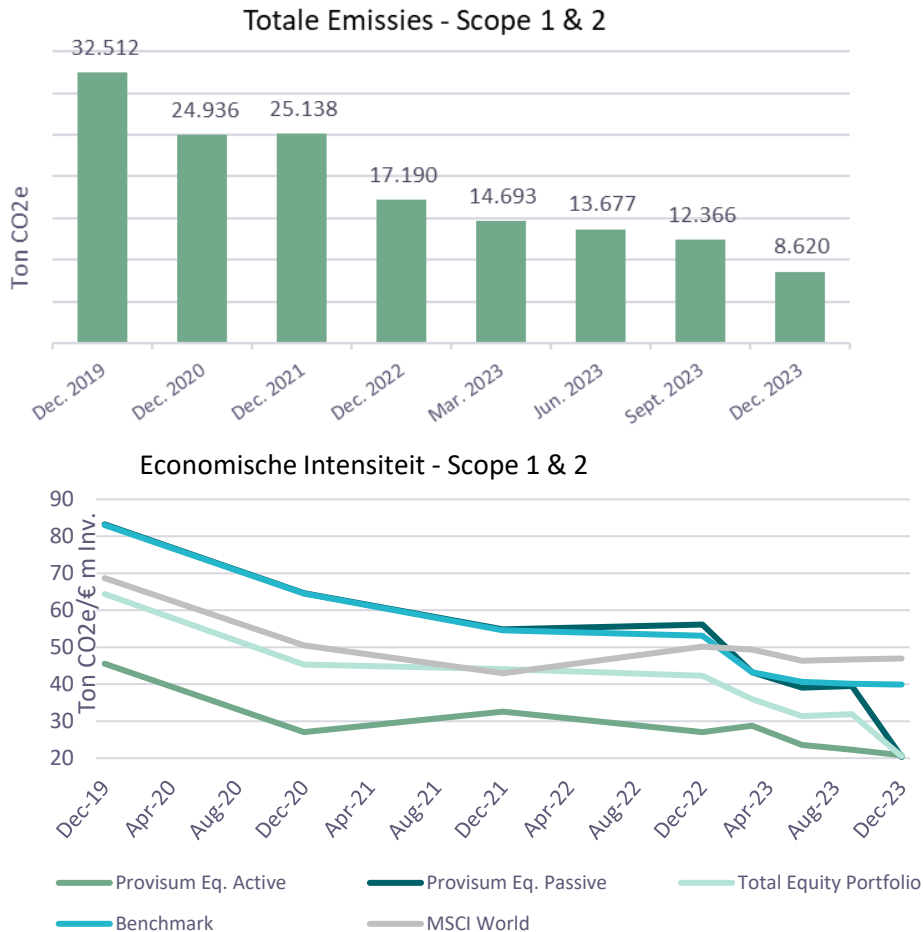
ESG-beoordeling Onroerend goed			
Jaar		2022	2023
Aantal managers		3	4
Ondertekenaars van de UN PRI		2	3
Een eigen beleid voor verantwoord beleggen		3	3
GRESB-beoordeling:	3 sterren	0	0
	4 sterren	0	1
	5 sterren	3	3

5. Groene obligaties

Eind 2023 was 16% van het vermogen belegd in groene obligaties.

6. Klimaat

Het pensioenfonds wil de klimaatrisico's beperken door bij de aandelenportefeuille de CO₂-uitstoot stapsgewijs te verminderen en streeft het jaarlijks naar een grotere vermindering van de CO₂-intensiteit dan de benchmark MSCI World. Hieronder is de CO₂-uitstoot en intensiteit per eind 2023 weergegeven en vergeleken met voorgaande jaren.

De totale aandelen portefeuille laat een gunstige ontwikkeling zien gedurende het jaar en presteert beduidend beter dan de markt wanneer vergeleken met de MSCI World index. De daling aan het einde van 2023 wordt veroorzaakt door de klimaat overlay die bij het sluiten van de boeken op 29 december in de portefeuille is geïmplementeerd.

● ***...en in vergelijking tot voorafgaande perioden?***

Voor het pensioenfonds is dit de eerste rapportageperiode. Waar data beschikbaar was, is hierboven een vergelijking gemaakt met voorafgaande perioden.

● ***Wat waren de doelstellingen van de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan en hoe droeg de duurzame belegging bij tot die doelstellingen?***

De pensioenregeling bevatte geen duurzame beleggingen volgens de definitie van de SFDR.

Hoe hebben de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan geen ernstige afbreuk gedaan aan ecologische of sociale duurzame beleggingsdoelstellingen?

De pensioenregeling bevatte geen duurzame beleggingen volgens de definitie van de SFDR.

De belangrijkste ongunstige effecten zijn de belangrijkste negatieve effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren die verband houden met ecologische en sociale thema's en arbeidsomstandigheden, eerbiediging van de mensenrechten en bestrijding van corruptie

Hoe is rekening gehouden met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

Deze vraag is niet van toepassing op het pensioenfonds.

Waren duurzame beleggingen afgestemd op de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen en de leidende beginselen van de VN inzake bedrijfsleven en mensenrechten?

Deze vraag is niet van toepassing op het pensioenfonds.

Hoe is in dit financiële product rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

Dit product heeft rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op de duurzaamheidsfactoren die centraal staan in de SFDR: ecologische, sociale en werkgelegenheidszaken, eerbiediging van de mensenrechten, en bestrijding van corruptie en omkoping.

Het fonds screent periodiek de aandelen- en obligatieportefeuille op (potentiële) negatieve impact, op ESG (Environment, Social en Governance) risico's/ financieel-materiele duurzaamheidsfactoren die impact hebben op de beleggingsportefeuille. Dit is stap 2 van het ESG due diligence proces conform de OESO-richtlijnen. Hoe het fonds dit doet, is uitgebreid beschreven in het [Beleid Maatschappelijk verantwoord beleggen](#).

De lijst bevat de beleggingen die het grootste aandeel beleggingen van het financiële product vormen tijdens de referentieperiode, te weten 2023.

In de Principle Adverse Impact (PAI) verklaring die gepubliceerd zal worden op www.provisum.nl zal gerapporteerd worden over de 18 verplichte en 2 vrijwillige PAI's, oftewel ongunstige effecten.

Wat waren de grootste beleggingen van dit financiële product?

Grootste beleggingen	Sector	% activa	Land
Government Bond, Germany, Sovereign	Sovereign	18,53%	Duitsland
Government Bond, France, Sovereign	Sovereign	17,21%	Frankrijk
Government Bond, Netherlands, Sovereign	Sovereign	9,84%	Nederland
Real Estate Debt, Mortgage, Europe (Developed)	Real Estate: Mortgage	5,73%	Nederland
FRANCE(GOVT OF) 0.5% SNR 25/05/40 EUR1'REGS	Sovereign	2,39%	Frankrijk
Properties, Residential, Europe (Developed)	Real Estate: Residential	2,00%	Nederland

NETHERLANDS KING 2% SNR 15/07/2024 EUR1'REGS	Sovereign	1,78%	Nederland
MICROSOFT CORP COM	Information Technology	1,46%	Verenigde Staten
APPLE INC COM	Information Technology	1,13%	Verenigde Staten
AMAZON COM INC COM	Consumer Discretionary	0,92%	Verenigde Staten
Total		60,99%	

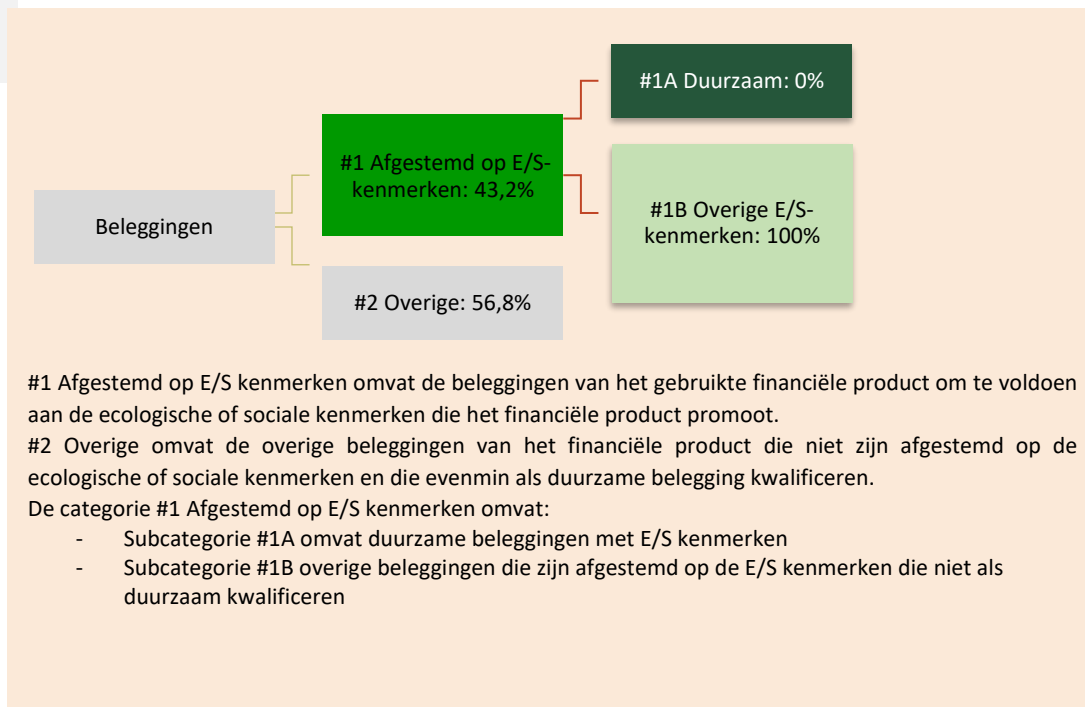
Wat was het aandeel duurzaamheidsgerelateerde beleggingen?

Eind 2023 was 43,2% van de beleggingsportefeuille zodanig belegd dat daarmee milieu- en social kenmerken gepromoot werden. Vanwege de transitie van direct naar indirect onroerend was dit lager dan de geplande allocatie van 45%.

Dit betreft de categorieën aandelen ontwikkelde markten (30,2%), staatsobligaties opkomende markten (5,3%) en onroerend goed (7,7%). Dit percentage ziet u ook terug in het overzicht hieronder onder #1. De overige beleggingen (staatsobligaties ontwikkelde markten en hypotheek) zijn niet afgestemd op deze kenmerken en worden door de vermogensbeheerder niet als artikel 8 geclassificeerd. Deze zijn opgenomen onder #2. Voor deze categorieën golden geen ecologische of sociale minimumwaarborgen. Het fonds is over de classificatie nog in gesprek met de vermogensbeheerder.

De activa-allocatie beschrijft het aandeel beleggingen in specifieke

Hoe zag de activa-allocatie eruit?

In welke economische sectoren werd belegd?

Sector	%
Sovereign	54,90%
Information Technology	7,51%
Real Estate: Mortgage	5,73%
Financials	4,45%
Health Care	4,25%
Industrials	3,61%
Consumer Discretionary	3,45%
Real Estate: Industrial	2,73%
Real Estate: Residential	2,72%
Communication Services	1,89%
Consumer Staples	1,48%
Cash	1,31%
Real Estate: Retail	1,27%
Real Estate	1,01%
Real Estate: Office	0,97%
Materials	0,96%
Energy	0,89%
Utilities	0,34%
Foreign Exchange	0,25%
Real Estate: Undefined	0,15%
Market	0,11%
Real Estate: Hotel & Resort	0,03%
Real Estate: Land	0,02%
Total	100,00%

In hoeverre waren de duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?

Niet van toepassing aangezien dit onderdeel betrekking heeft op duurzame beleggingen en het pensioenfonds geen duurzame beleggingen deed.

Heeft het financiële product belegd in activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen⁶?

- Ja
- In fossiel gas
- In kernenergie
- Nee

⁶ Activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie zullen alleen aan de EU-taxonomie voldoen indien zij bijdragen aan het beperken van de klimaatverandering (“klimaatmitigatie”) en geen ernstige afbreuk doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie – zie de toelichting in de linkermarge. De uitgebreide criteria voor economische activiteiten in de sectoren fossiel gas en kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen, zijn vastgesteld in Gedelegeerde Verordening (EU) 2022/1214 van de Commissie.

● **Wat was het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten?**

Niet van toepassing aangezien dit onderdeel betrekking heeft op duurzame beleggingen en het pensioenfonds geen duurzame beleggingen deed.

● **Hoe verhiel het percentage op de EU-taxonomie afgestemde beleggingen zich tot eerdere referentieperiodes?**

Niet van toepassing aangezien dit onderdeel betrekking heeft op duurzame beleggingen en het pensioenfonds geen duurzame beleggingen deed.

zijn duurzame beleggingen met een milieudoelstelling die geen rekening houden met de criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten in het kader van de verordening (EU) 2020/852

Wat was het aandeel duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling die niet op de EU-taxonomie waren afgestemd?

Niet van toepassing aangezien dit onderdeel betrekking heeft op duurzame beleggingen en het pensioenfonds geen duurzame beleggingen deed.

Wat was het aandeel sociaal duurzame beleggingen?

Niet van toepassing aangezien dit onderdeel betrekking heeft op duurzame beleggingen en het pensioenfonds geen duurzame beleggingen deed.

Welke beleggingen zijn opgenomen in “overige”? Waarvoor waren deze bedoeld en waren er ecologische of sociale minimumwaarborgen?

Mandaten of beleggingsfondsen die door de vermogensbeheerders niet als artikel 8 fondsen waren gekwalificeerd zijn opgenomen onder categorie #2. Dit waren staatsobligaties van ontwikkelde landen die opgenomen waren in de matchingportefeuille en beleggingen in Hypotheken. Voor deze categorieën golden gedurende de referentieperiode geen ecologische of sociale minimumwaarborgen. Het fonds is over de classificatie nog in gesprek met de vermogensbeheerder.

Welke maatregelen zijn er in de referentieperiode getroffen om aan de ecologische en/ of sociale kenmerken te voldoen?

Eind 2023 is het besluit genomen om bij het passieve mandaat een CO2-reductie scenario toe te passen. De vermogensbeheerder krijgt de opdracht om, rekening houdend met een bepaald risicobudget, de CO2-intensiteit te optimaliseren. De vermogensbeheerder doet dit door het onder- en overwegen van bepaalde ondernemingen, sectoren en landen.

In 2023 is op de website van het fonds gerapporteerd hoe de engagementprovider, mede namens het pensioenfonds, engagement voert met de bedrijven in de portefeuille.

In 2023 zijn de rapportages met het stemgedrag van de vermogensbeheerder van het directe aandelenmandaat op de website van het fonds gepubliceerd. In de rapportages wordt per bedrijf aangegeven hoe er per agendapunt gestemd is tijdens de aandeelhoudersvergadering.

Het uitsluitingsbeleid voor staatsobligaties is uitgebreid met landen die onvoldoende scoren op het gebied van mensenrechten en/of corruptie.

Er heeft een aanscherping van de criteria voor hypotheekfondsen plaatsgevonden. 80% van de fondsen dient geclassificeerd te zijn als artikel 8 in het kader van de SFDR. Met de vermogensbeheerder dient een eventuele nieuwe classificatie van deze beleggingscategorieën nog afgestemd te worden.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Het pensioenfonds heeft geen specifieke benchmark aangewezen om te bepalen of de ecologische en/of sociale kenmerken worden gepromoot.

Referentiebenchmarks zijn indices waarmee wordt gemeten of het financiële product voldoet aan de ecologische of sociale kenmerken die dat product

- **Waarin verschilt de referentiebenchmark van een brede marktindex?**
Niet van toepassing.
- **Hoe heeft dit financiële product gepresteerd wat betreft de duurzaamheidsindicatoren voor het bepalen van de afstemming van de referentiebenchmark op de gepromote ecologische of sociale kenmerken?**
Niet van toepassing.
- **Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?**
Niet van toepassing.
- **Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de brede marktindex?**
Niet van toepassing.

BIJLAGE 4: GEHANTEERDE BEGRIPPEN

AFM

De Autoriteit Financiële Markten, door de wet aangewezen voor gedragstoezicht op pensioenfondsen. De AFM houdt ook toezicht op de communicatie door pensioenfondsen naar de deelnemers en gepensioneerden.

ALM

Asset Liability Management (ALM) is een onderzoekstechniek om bij verschillende scenario's en uitgangspunten op het gebied van de beleggingen en de verplichtingen het effect op de financiële positie van het pensioenfonds te kunnen voorspellen. De uitgangspunten hebben betrekking op het beleggings-, indexatie- en premiebeleid in samenhang met de economische omstandigheden en de risicohouding van het pensioenfonds.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is een maat voor de financiële positie van pensioenfondsen.

Benchmark

Een objectieve maatstaf waaraan de performance van het belegde vermogen kan worden getoetst. De benchmark wordt gebaseerd op een in beginsel vaste samenstelling van beleggingen; fluctuaties in de waarde van de benchmark worden veroorzaakt door de koersfluctuaties van de in de benchmark opgenomen beleggingen.

DNB

De Nederlandsche Bank N.V., door de wet aangewezen als toezichthouder op de solvabiliteitspositie van pensioenfondsen.

Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (IMVB)-convenant

Met ondertekening van het IMVB-convenant onderschrijft Provisum de OESO-richtlijnen en de United Nations Guiding Principles (UNGP). In het IMVB-convenant zijn afspraken gemaakt over de inbedding van de OESO-richtlijnen en UNGP's in het beleid van pensioenfondsen, de uitbesteding aan externe dienstverleners en de monitoring en rapportage daarover.

Renterisico

Het renterisico is het risico dat verband houdt met een verandering van de rente. Zowel de beleggingen als de verplichtingen en in mindere mate de overige activa en passiva zijn gevoelig voor fluctuaties in de rente.

Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR)

Een Europese Verordening die financiële marktdeelnemers, waaronder pensioenfondsen, verplicht informatie te verschaffen over het duurzaamheidsbeleid en transparant te zijn over de uitvoering daarvan.

Strategische beleggingsmix

De door het Bestuur van het pensioenfonds op basis van ALM-studie en adviezen van de beleggingscommissie en eventueel overige adviseurs vastgestelde beleggingsmix voor de langere termijn.

Technische voorziening

Een voorziening die nodig is om aan de reeds bestaande pensioenverplichtingen jegens de verzekerden te voldoen.

Uitvoeringsovereenkomst

Een overeenkomst tussen de werkgever en het pensioenfonds met betrekking tot onder meer de financiering van de pensioenverplichtingen.

Vereist eigen vermogen

Het vereiste vermogen op basis van de systematiek van het financieel toetsingskader (FTK) die het pensioenfonds moet aanhouden in verband met de vereiste zekerheid dat de onvoorwaardelijke pensioenen ook daadwerkelijk worden uitgekeerd.

STICHTING PENSIOENFONDS PROVISUM
POSTBUS 7873
1008 AB AMSTERDAM
Jachthavenweg 111
1081 KM Amsterdam
T: 020 – 621 3891
E: info@provisum.nl
W: www.provisum.nl